

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM

Természettudományi Kar

Földtudományok Doktori Iskola

Az ütközőállamok elmélete és gyakorlata kiemelt tekintettel Ukrajnára

PhD-értekezés

Andrékó Gábor

Témavezetők:

Prof. Dr. Szilágyi István az MTA doktora, ny. egyetemi tanár Pécsi Tudományegyetem

Dr. Bernek Ágnes PhD., tudományos főmunkatárs, BME Közgazdaságtan Tanszék

PÉCS, 2024

Tartalom

1.	Bevezetés	4
2.	Az ütközőállamok és a kapuállamok elmélete a nyugati és az orosz szakirodalom alapján	6
2.1.	Az ütközőállami forma megjelenése és fogalmi változásai a nyugati elméletekben	6
2.2.	A kapuállam megjelenése és fogalma a nyugati geopolitikai elméletben	15
2.3.	A világ geopolitikai terének orosz elmélete, hasonlósága és különbségei a klasszikus nyugati geopolitikához viszonyítva	22
2.4.	A világ geopolitikai terében szerepet játszó hatalmak besorolása képességeik szerint	26
3.	Célkitűzések	30
4.	Kutatási módszerek	35
5.	Az ütközőállamok megjelenésének és Ukrajna ütközőállami szerepének gyakorlati kérdései	42
5.1.	Az ütközőállamok fő jellemzői	42
5.2.	Ukrajna ütközőállami jellemzői és hídállammá válásának kérdése	52
5.2.1.	Ukrajna geopolitikai terének vizsgálata	52
5.2.2.	Az Ukrajna környezetét jelentő kelet-közép-európai ütközőzóna felépítése	53
5.2.3.	Ukrajna geopolitikai helyzete és szereplehetősége az ütközőtérképében	63
5.2.4.	Az ukrainai ásványkincs tartalékok vizsgálata	69
5.2.5.	A nemzetiség és a vallás hatása az ukrán államszerkezetre	72
5.3.	Az Ukrajna vizsgálatával megállapított ütközőállami jellemzők megerősítése Esettanulmányok Szíria, Afganisztán és Koszovó ütközőállami vizsgálata	83
5.3.1.	Szíria geopolitikai tere	84
5.3.2.	Szíria ásványkincs vagyona és földrajzi adottságai	84
5.3.3.	Szíria nemzetiségi és vallási kérdései	87
5.4.1.	Afganisztán geopolitikai tere	89
5.4.2.	Afganisztán ásványkincs vagyona és földrajzi adottságai	90
5.4.3.	Afganisztán nemzetiségi és vallási kérdései	91
5.5.1.	Koszovó geopolitikai tere	94
5.5.2.	Koszovó ásványkincs vagyona és földrajzi adottságai	96
5.5.3.	Koszovó nemzetiségi és vallási kérdései	98
5.6.	Összegzés: az ütközőtérképeket és ütközőállamokat kísérő fő jellemzők	100
5.7.	A proxyháború, mint a nagyhatalmi érdekérvényesítés módszere	101
5.7.1.	A proxyháború jellemzői egy nagyhatalom befolyásának megjelenésével Hegyi-Karabah Köztársaság példáján	101
5.7.2.	A proxyháború jellemzői több nagyhatalom befolyásának megjelenésével Ukrajna példáján	106
6.	Az eredmények összefoglalása	119
7.	A kutatás további irányai	130

Köszönetnyilvánítás	131
Függelék – mozaikszavak jegyzéke.....	132
Irodalomjegyzék.....	133
A kutatáshoz kapcsolódó saját publikációk jegyzéke	162

1. Bevezetés

Oroszország részvétele a szíriai háborúban a Szovjetunió összeomlása óta először változtatta meg a közel-keleti geopolitikai struktúrát és az orosz nagyhatalmi érdekek megjelenése más válságövezetekben (pl. Venezuelában) is az érdekszférák, valamint a hatalmi központok átalakulását vonja maga után. A putyini Oroszország hadiipara (haditechnológiai fejlesztései) és fő gazdasági mutatói 2010 és 2022 között változatosan mutattak növekedést és recessziót¹, azóta pedig fokozatosan javulnak, ami az Amerikai Egyesült Államok szuperhatalmi pozíciójának lassú gyengülését és geopolitikai értelemben egy lassú hatalomátrendeződési folyamat kezdetét jelentheti. A Kínai Népköztársaság tekinthető az USA által ellenőrzött nemzetközi status quo másik nagy kihívójának, a két állam közötti gazdasági háború lehetősége 2019 első felében többször is fenyegető forgatókönyvvé vált.² A regionális hatalmak nagyhatalmi törekvései az egypólusú világrendet új, többpólusú világrenddel válthatják fel, ami a befolyási övezetek újra rendeződésével, s egyúttal az ütközőzónák ki- és átalakulásának lehetőségével is járnak.

A nagy erőközpontok befolyási övezeteinek határainál, illetve az övezetek közötti ütközőtérben lévő államokra nehezedő politikai és gazdasági nyomás is folyamatosan változik, aminek függvényében a történelmileg kialakult ütközőállami és hídállami szerepek is felcserélődhetnek. Napjainkban egy szélsőséges geopolitikai esemény, egy háború zajlik Ukrajnában, amely állam eddig az orosz és a nyugati erőközpontok közötti földrajzi térben ütközőállamként létezett, de az energiahordozók és a kelet-nyugati áruszállítás területén áthaladó forgalma miatt elméletileg tranzitországgként esélyes lehetne a hídállami szerep kialakítására is. Az ukrán ütközőállam helyzetének vizsgálata magyar szempontból két okból is fontos. Egyrészt Ukrajna hazánk keleti szomszédjaként befolyással van a mindenkori magyar kereskedelemre, politikára és a Kárpátalján élő magyar kisebbség helyzetére. Másrészt Magyarország Ukrajnához hasonlóan a kelet-közép-európai ütközőtérben³, két erőközpont

¹ Összességében Oroszország gazdasága nem mutatott folyamatos recessziót 2010 és 2022 között, de voltak gazdasági visszaesések, különösen a 2014-es szankciók után és a 2022-es háborús költségek hatására. A katonai kiadások prioritása olyan egyensúlytalanságokat eredményezett, amelyek aláásták a hosszú távú gazdasági stabilitást. (Vjugin et al., 2023) és (Kolyandr, 2024)

² Donald Trump kereskedelempolitikája célzott tarifákat vezetett be Kínával szemben azzal a céllal, hogy kikényszerítse a kínai kereskedelmi gyakorlatok reformját. 2019 első felében az intézkedések egyre mélyebb gazdasági és politikai konfliktusokat generáltak a két nagyhatalom között, és több alkalommal globális gazdasági bizonytalansághoz vezettek, így az USA és Kína között kiéleződött gazdasági háború lehetősége fenyegető tényezővé vált. (Schneider-Petsinger et al., 2020)

³ Elsősorban a geopolitikai, másodsorban a természetföldrajzi szempontokat figyelembe véve 20 ország sorolható a kelet-közép-európai ütközőtérhez, amelyeket az értekezés az Ukrajna geopolitikai terének vizsgálatával

határán található és az ütközőállami vagy a hídállami szerep közötti lehetséges átmenetének törvényszerűségeit az ukrán helyzet alapján vizsgálni lehet.

foglalkozó 5.2.1. fejezetben részletesen kifejt. Azt már itt szükséges előre jelezni, hogy a kelet-közép-európai tér a geográfiában, a társadalomföldrajzban és a geopolitikában nem fedt egymást, némileg eltérő fogalmak.

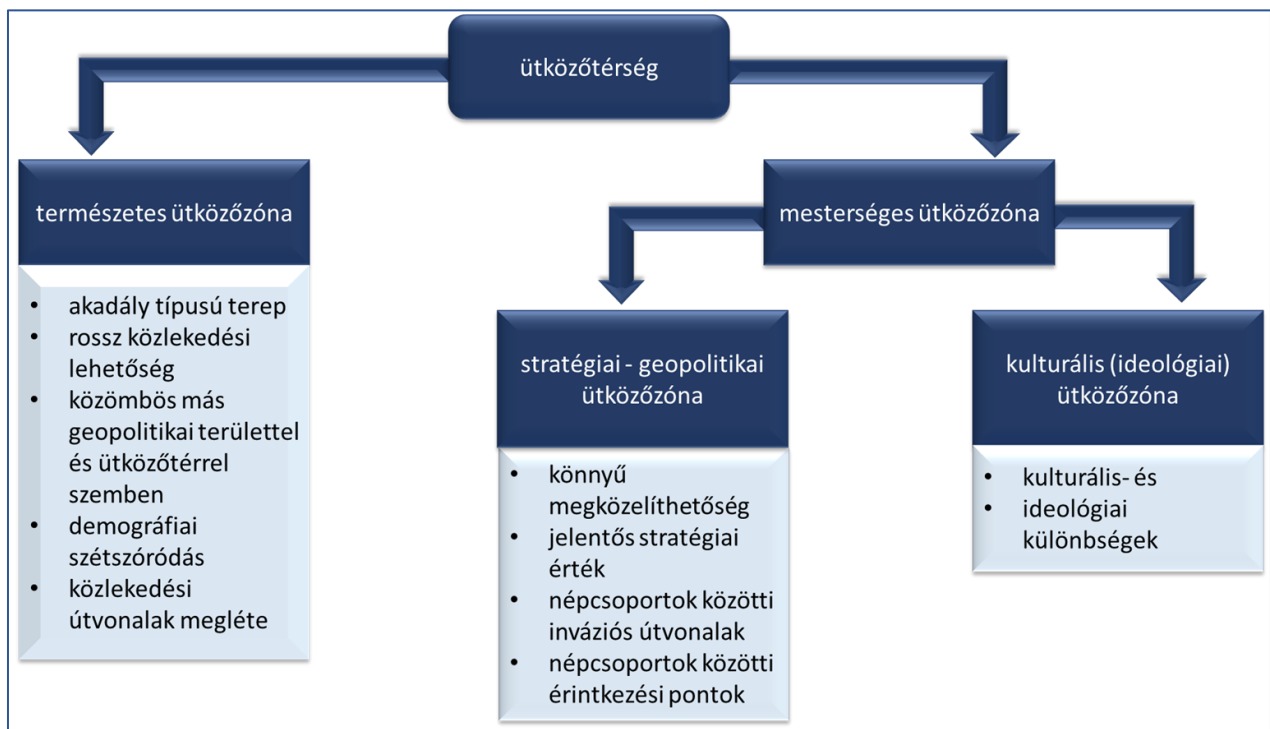
2. Az ütközőállamok és a kapuállamok elmélete a nyugati és az orosz szakirodalom alapján

2.1. Az ütközőállami forma megjelenése és fogalmi változásai a nyugati elméletekben

Az ütközőállamok és a kapuállamok meghatározása a disszertáció kutatási kérdéseinek alapfogalmi közé tartoznak, amelyhez Ukrajna adja a példát, ezért az Ukrajnára befolyást gyakorló nagyhatalmak jelenléte miatt mind a nyugati geopolitikatudomány, mind az orosz szakirodalom eredményeinek áttekintése szükséges. A fejezetben elsőként a nyugati elméleti háttér kerül bemutatásra, majd az orosz elméletek ismertetése és egyben a nyugatiakkal való egybevetése következik.

Bár az ütközőállam jelenségét napjainkban természetes és hétköznapi helyzetként közvetítik a média hírek, valójában egy igen komplex fogalomról van szó, amelynek pontos és minden kutató által elfogadott egységes definícióját még nem sikerült megalkotni. Egyes álláspontok szerint az ókori Hellasz városállamai tekinthetők a mesterséges ütközőzónák első megnyilvánulásainak. (Hafeznia et al., 2013) Az mindenesetre megállapítható, hogy az ütközőtérségek kialakulása (1. ábra) és földrajzi megvalósulása egyidős az emberiséggel, ugyanakkor a téma kutatása sokáig elmaradt.

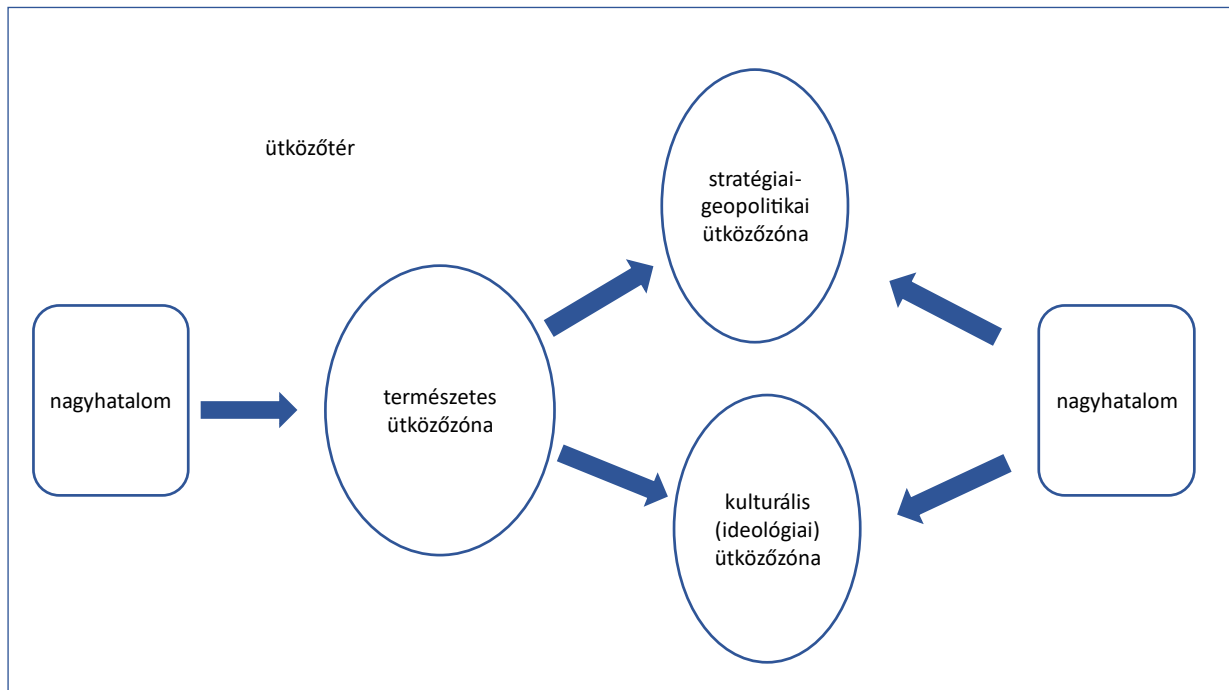
1. ábra Az ütközőtérségek típusai kialakulásuk módja szerint a szakirodalom eredményeinek összefoglalása alapján

Forrás: Saját készítésű ábra a feldolgozott szakirodalom alapján.

A modern kor ütközőtereit a 19. században a nagyhatalmak hozták létre annak érdekében, hogy a gyarmatbirodalmak közötti közvetlen konfrontációt elkerüljék az európai, az ázsiai és az afrikai terjeszkedés során. (Reversa Pedi, 2020) Az ütköző, azaz a puffer kifejezést Murray (1933) értékelése szerint 1875-ben, az ütközőállam szakkifejezést pedig 1883-ban alkalmazták először. Park bevezeti a stratégiai ütközőtér fogalmát (Park, 2016), ami az ütközőtér, vagy ütközőzóna egy sajátos típusa, és jelentős stratégiai értékkel bír. Nem természetes úton jön létre, szárazföldi, vagy vízi úton is könnyen megközelíthető, és a rivalizáló nagyhatalmak biztosítják a függetlenségét. Ezzel kapcsolódik Gear (1941) felosztásához, aki az ütközőterületeket „természetes” és „nem olyan”, azaz mesterséges ütközőtérségekre bontja. A természetes úton létrejött ütközőterek jellemzői, hogy terepviszonyaik valamilyen jelentős akadályt képeznek, a szabad közlekedést akadályozzák és érdektelenséget mutatnak a geopolitikai tér egészével szemben. Hafeznia a természetes ütközőzóna jellemzőjeként (Hafeznia et al., 2012) a járhatatlan terület, a demográfiai széttagoltságot vagy éppen a közlekedési útvonalak meglétét említi – például Mongóliában, Afganisztánban és Ausztriában. (Ziring, 1987; Jargalsaikhan, 2015) Chay és Ross a mesterségesen kialakított ütközőtérségeket geopolitikai jelzővel is ellátta (Chay & Ross, 1986), mert álláspontjuk szerint kialakításukban a népcsoportok közötti inváziós útvonalak, illetve a népcsoportok közötti érintkezési pontok játszottak geopolitikai értelemben szerepet – ilyen Nepál, Irán és például Belgium. Több kutatónál megjelenik az ideológiai értelemben vett kulturális ütközőzóna fogalma (Allison et al., 2005; Marleku, 2013; Mouritzen, 2017; Balanche, 2017), ami a nagyhatalmak közötti ideológiai feszültségek növekedése miatt az ütközőtér kialakításához vezetett – mint Belarusz, Finnország, Jordánia, Koszovó és Libanon. A stratégiai – geopolitikai ütközőzóna és a kulturális (ideológiai) ütközőzóna az egyes elméletek összegzése alapján két módon jöhet létre. Vagy a nagyhatalom (nagyhatalmak) politikai érdekei az ütközőtérben már egy kialakult és létező természetes ütközőzónára olyan befolyással hatnak, hogy az a mesterséges ütközőzóna egyik típusává (stratégiai geopolitikai, vagy kulturális/ideológiai ütközőzónává) alakul át, vagy a nagyhatalom (nagyhatalmak) politikai érdekei az ütközőtér egy részén hatnak és így alakul ki mesterségesen az ütközőzóna. Ennek a folyamatnak a modelljét a 2. ábra szemlélteti.

2. ábra A mesterséges ütközőterek kialakulásának folyamata a szakirodalom eredményeinek összegzése alapján

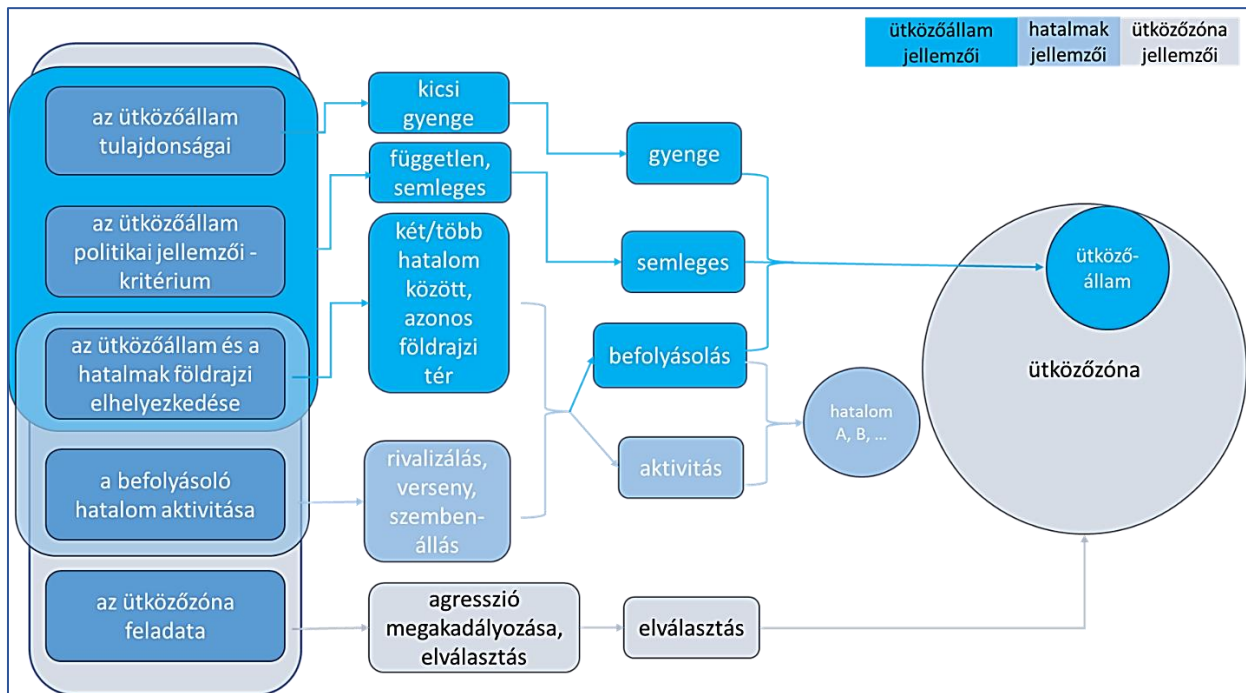
Forrás: Saját készítésű ábra a feldolgozott szakirodalom alapján.

A disszertáció a témája szerint a mesterségesen létrehozott ütközőzónákra koncentrál. Az 1930 és 2017 közötti időszakban az ütközőzónára vonatkozóan több meghatározást és jellemző tulajdonságot érvként fogalmaztak meg a tudományág képviselői, amelyeket a definíciókban használt gyakoriságuk alapján rendszerezve körvonalazódik a sajátos földrajzi tér több vonásának felismerési folyamata.

Az elemzés tehát azokat a jellemzőket vonta vizsgálat alá, amelyeket elengedhetetlennek tartottak az egyes szerzők a téma elemzésekor, így az ütközőállam tulajdonságaira (gyenge, kicsi), elhelyezkedésére (két, illetve több állam között, közvetlen földrajzi térben), politikai jellemzőire (független, semleges), a befolyással rendelkező nagyobb hatalmakra (egymással rivalizáló) és az ütközőzóna céljára (agresszió megakadályozása, vagy pusztán elválasztás) vonatkozó jelzőket.

A viszonylagosan gyakran (az értekezésben felhasznált szakirodalmat tekintve, amely a disszertáció adta keretek miatt sem ölelheti fel a tudományágban keletkezett összes tanulmányt) előforduló jellemvonások ismétlődése, vagy az elmúlt évtizedek során tapasztalt fogalmi fejlődése egyben a modern ütközőállami felfogáshoz vezető utat is mutatja. (3. ábra)

3.ábra Az ütközőzóna fogalmi elemeinek folyamatábrája

Forrás: Saját szerkesztésű ábra a feldolgozott szakirodalom alapján.

A meghatározásokban leggyakrabban előforduló jelzők a zónára befolyást gyakorló hatalmak számára és attitűdjére irányultak. A témával kapcsolatos elméleti gondolkodás alapjainak különbözőségét mutatja, hogy az ütközőzónákkal kapcsolatos elmélet már a téma kutatásának elején határozottan ketté vált, mert az egyik gondolati csoport hangsúlyozottan két erős állam térségre gyakorolt befolyásaként tekint a kérdésre. (Spykman & Rollins, 1939) (Mathisen, 1971) (Maila, 1986) (Ingalls, 1986) (Fazal, 2007) (Valeriano & Benthuisen, 2012) (Hafeznia et al., 2013) (Menon & Snyder, 2017) Bár már 1930-ban is felvetődött, hogy nem csupán két hatalom jelenlétéről lehet szó, hanem annál többen is hatást gyakorolhatnak az adott ütközőzónára, mégis ez az álláspont hangsúlyosabban inkább az 1980-as évek közepén jelent meg. (Potter & Pitman, 1930) (Spykman, 1942) (Maila, 1986) (Chay & Ross, 1986) (Ziring, 1986) (Wight, 1995).

Az ütközőzóna definíciójának evolúcióján végigvonul a zónát befolyásoló hatalmak egymással szemben fenntartott viszonyának meghatározása. Ezt a legtöbb kutató rivalizálónak, egymással szemben állónak, de legalább versenyzőnek értékeli, Kagannál pedig az ütközőzónán belüli konfliktusként (mint amit a hatalmak gerjesztenek) jelenik meg. Láthatóan ez egy agresszív, de minimum aktív tevékenység, amelyet a téma kutatói közül senki sem vitat. Ebből következően az ütközőállam fogalmának pontosítása során a kutatások a következtetéseiket tekintve abban egységesek, hogy az ütközőzónára ható hatalmak egymással szemben aktív külpolitikát

folytatnak, és nem passzivitás uralja a hatalmak közötti kapcsolatokat. (Spykman & Rollins, 1939) (Mathisen, 1971) (Maila,1986) (Chay,1986) (Ingalls,1986) (Fazal, 2004) (Fazal, 2007) (United States/Department of Defense, 2011) (Valeriano & Benthuisen, 2012) (Hafeznia et all., 2013) (Cohen, 2015) (Kagan, 2015) (Beehner and Meibauer, 2016) (Chand, 2017)

A kutatások harmadik, visszatérő pontja az ütközőállamok legfontosabb jellemzőjének megragadására irányul. Megfigyelhető az a törekvés, hogy az 1930-as évektől közel a hidegháború végéig az ütközőállamot gyenge államként aposztrofálják például Potter & Pitman (1930), Spykman & Rollins (1939), Mathisen (1971), De Spiegeleire (1994), Wight, (1995), amit gyakran összekötnek a kis méret jelzővel. Ugyanakkor az látható a definíció fejlődése során, hogy az ütközőtér meghatározásának elemei között ez a két jelző egyre ritkábban szerepel meghatározó vonásként, de az elemzések és tanulmányok kutatási pontjaként még mindig hatással vannak a geopolitikai gondolkodásra. (Potter & Pitman,1930) (Spykman,1942) (Mathisen, 1971) (Maila,1986) (Ziring,1986) (Ingalls,1986) (Buzan, & Waever, 2003)

Az ütközőállamok sajátos vonásaként merül fel a függetlenség, vagy szuverenitás kérdése, ami alatt egy hatalmaktól politikájában nem korlátozott államot értenek. (Mathisen, 1971) (Maila,1986) (Maila, 2018) A kritérium tovább fejlődését mutatja, hogy ezt már kiegészítik a semleges jelzővel is, ami pontosítja az ütközőállami szereppel kapcsolatos fő vonást, vagyis a passzív külpolitika kényszerét. (Chay,1986) (United States/Department of Defense, 2011) (Hafeznia et all., 2013) (Beehner and Meibauer, 2016) (Maila, 2018) Megjegyzendő, hogy a saját külpolitika hiánya már Potternél és Pitmannál is felmerült (Potter & Pitman,1930), de a definíciók ennek a jelentőségét sokáig nem emelték ki.

Az ütközőzóna céljának meghatározása szintén a definíciók egyik alapeleme, és ennek a fogalomnak az evolúciója is az értelmezésben mutat árnyalatnyi, mégis fontos különbséget. Alapvetően az ütközőzóna céljaként a nemzetközi agresszió megakadályozását jelölik meg (Potter & Pitman,1930) (Mathisen, 1971) (Chay & Ross, 1986) (Wight, 1995) (Mireydar, 2006) (Poultoni, 2014) (Beehner and Meibauer, 2016) (Chand, 2017). A posztszovjet időszakban azonban ez az értelmezés egyre inkább semlegesebbé vált abban az értelemben, hogy csak az elválasztás funkciójára helyezik a hangsúlyt (Buzan, & Waever, 2003) (United States/Department of Defense, 2011), Beehnernél és Meibauernél (2016) illetve Chandnál (2017) pedig mintegy fogalmi átmenetként a nemzetközi agresszió megakadályozása melletti kiegészítő célként jelenik meg.

Bár az ütközőzóna kutatásokban nem széleskörűen érintett kérdésként merül fel, hogy az ütközőállam és térsége a rájuk ható hatalmakkal azonos földrajzi térben helyezkednek-e el az

egyres definíciók értelmezése elszakíthatatlan az azonos földrajzi térben való létezés trivialisától, ennek határozott kiemelése mégis néhány esetben előfordul. (Spykman & Rollins, 1939); (Fazal, 2004) (Fazal, 2007) (Valeriano & Benthuisen, 2012) (Maila, 2018) Az ütközőtér definíciójának meghatározása napjainkban egyre inkább kérdéssé teszi, hogy egy ütközőzónában a konfliktust generáló hatalmaknak feltétlenül határosnak kell-e lenniük a térséggel, vagy a globalizáció következményeként felgyorsult technikai, katonai és általában véve a gazdasági és kereskedelmi fejlődés olyan interdependens összefüggéseket hozott létre, ami szükségtelenné teszi a fizikai szomszédságot (például a Hormuzi-szoros vagy a Vörös-tenger térsége esetében) ahhoz, hogy a hatalmak befolyásolási és érdekérvényesítő törekvést fejtsenek ki egy ütközőzónában. (A földrajzi tényezők pontosítása különösen fontos, hiszen az eredetét tekintve a földrajztudományon alapuló geopolitikai elméletek központi gondolata szerint a világpolitika dinamikáját alapvetően a földrajzi tényezők alakítják. Például Sir Halford Mackindernek (1904) a geopolitika egyik alapműveként szolgáló Heartland elmélete a földrajzi környezettel és adottságokkal támasztja alá a globális erőviszonyok értékelését. Továbbá Spykman (1944) is kiemeli a nemzetek közötti erőviszonyokat és az erőforrások elhelyezkedésének jelentőségét, amelyek nagyban meghatározzák a nagyhatalmi versengést.)

A különböző időszakokban közzétett definíciókból öt olyan fontos megállapítás emelhető ki, amelyek jelenleg is a kutatások fókuszában állnak és az ütközőzóna ütközőállam fogalom pár meghatározásához fontos kutatási irányokat jelölnek ki:

1. Az ütközőállam vagy az ütközőzóna két vagy több rivális hatalom között helyezkedik el.⁴
2. Az ütközőállam a zónára ható hatalmaknál kisebb és gyengébb állam.
3. Az ütközőzóna és/vagy az ütközőállam feladata a geopolitikai egyensúly megteremtése és a konfliktusok lehetőségének csökkentése a két vagy több ellenséges hatalom között.
4. Az ütközőállam a külpolitikájában semlegességre törekszik.⁵
5. A fogalmakból következően megállapítható, hogy egy állam vagy térség attól még nem válik automatikusan ütközőzónává, hogy két vagy több nagyhatalom befolyási övezete között helyezkedik el.

⁴ Ahogyan a legújabb meghatározások is már rámutatnak a hatalmi szövetségek szerepére, úgy a definícióba szükséges beemelni, hogy az ütközőtér ellenérdekelt szövetségi rendszerek közé is ékelődhet.

⁵ Amint ebben Ukrajna változtatott, és kifejezte csatlakozási hajlandóságát az USA által dominált katonai szövetségbe, azonnal megtörte az egyensúlyi semleges helyzetet és cselekvésre készítette a rivalizáló másik nagyhatalmat, Oroszországot.

A fentiek alapján általánosságban megállapítható, hogy regionális vagy globális szinten két vagy több hatalom, vagy szembenálló hatalmak szövetsége verseng a geopolitikai területek ellenőrzéséért, céljuk a földrajzi terekbe való befolyás elérése és a megszerzett terület feletti uralom megszilárdítása. A rivalizáló hatalmak közötti földrajzi tér elkülönítő szerepet játszik ebben a földrajzi térben nincs nagyhatalom, amelyet „vákuumtérnek” is nevez a szakirodalom. E két hatalom geopolitikai határai nem érintkezhetnek, mert ilyen esetben konfliktus lehetősége merülhet fel.⁶ A hatalmak annyira érzékennyé válnak erre a térre, hogy az ezért a térért folytatott küzdelmeiket ellensúlyozzák, vagyis a geopolitikai egyensúlyt veszélyeztető minden lépésre azonnal reagálnak. Az ütközőzóna nem tudja magát megvédeni, mert alapesetben nincs jelentős erőt képviselő katonai potenciálja. A tér semleges státuszát a fenntartásában érdekelt, nála nagyobb hatalmak biztosítják és tartják fenn. Mint Mohammad Reza Hafeznia megjegyezte, a közvetlen érintkezés és a konfliktus lehetőségének megelőzése érdekében a rivális hatalmak kölcsönös vagy egyoldalú megállapodások révén a közöttük húzódó tereket gyakran ütköző területté minősítik és kötelezik magukat arra, hogy nem lépnek be a köztes területre, illetve nem is veszik át felette az ellenőrzést. (Hafeznia et al., 2013)

Az ütközőállamok fő jellegzetessége, hogy kis államoknak⁷ tekinthetők, de ez nem a területük, vagy a lakosságuk nagyságát minősíti, hanem hatalmi potenciáljukat. Átlagosnak tekintett, vagy eleve nagy kiterjedésű országok is válhatnak pufferállamá. Az ütköző- vagy kvázi ütközőállamok politikai elitje gyakran elköveti azt a hibát, hogy részrehajló külpolitikát folytat, és a semleges státusát biztosítani hivatott nagyhatalmak egyikével kivételez. Ez pedig szükségszerűen a semlegesség fokozatos feladása miatt az ütközőállam további gyengüléséhez és végül az ütközőzóna semleges státuszának fokozatos megszűnéséhez vezet, ami következésképp megnöveli a rivalizáló nagyhatalmak közötti közvetlen katonai konfliktus kialakulásának lehetőségét.

Thomas Ross szerint "A bolygón ma létező mintegy 200 nemzeti politikai egység közül legalább harminckettő a 20. században valamikor ütközőállamként szolgált, a legtöbbjük Euráziában található." (Chay & Ross, 1986:20) Megjegyzendő, hogy ez a megállapítás egybeesik a geopolitikatudomány alapállításaival, vagyis Euráziában található a Heartland, amely határának egy jelentős részét olyan államok fedik le, amelyeket az orosz politikai elit a

⁶ Bár Alaszka és Kamcsatka között az USA és az Oroszországi Föderáció között minimális érintkezés van, de éppen a nagyhatalmi konfliktusok elkerülése érdekében a találkozási pont jól körül határolt, nincsenek vitatott ütközési területek a két nagyhatalom között.

⁷ A „kis állam” terminus technicus geopolitikai értelmezése az adott állam hatalmi potenciáljára, azaz az érdekérvényesítő képességére helyezi a fókuszot, ezért lényegesen eltér a földrajztudományban alkalmazott értelmezéstől.

„közel-külföld” részének tekint. Fazal (2004) még ennél is nagyobb arányt állapít meg, mert szerinte 1816 és 1992 között legalább ötven állam szolgált pufferként, amelyek közül tízen a történelmük során többször is eljátszották ezt a szerepet.

Lawrence Ziring kifejti, hogy egy ország ütközőhelyzete azért jön létre, mert létezik két hatalom, amelyik arra törekszik, hogy létrehozzon egy semleges ütközőállamot abból a célból, hogy távol tartsák magukat egymástól. (Ziring, 1987) Az ütközőállam vagy ütközőzóna szerep nem állandó, létrejötte és más szereppé alakulása elsősorban az ütközőtértség létrehozásában érdekelt nagyobb hatalmak érdekeinek alakulásától függ. Egyetértve Ziringgel, nem a kis államok döntésétől függ az ütköző szerep felvétele, hanem azt egy ellenséges nemzetközi környezet kényszeríti ki. Ezért egy ütközőzóna kialakulása során a bele kerülő állam a szuverenitásának folyamatos csökkenését szenved el, amelynek során a nemzeti léte veszélybe kerül, mert területi integritását nem a nemzetközi jog garantálja, hanem a nagyhatalmak adott térséghez fűződő, az abban kialakult geopolitikai egyensúlyhoz kötődő érdekei.

Fentiekből az a következtetés vonható le, hogy a nemzetközi jognak követő szerepe van, és folyamatosan változik annak megfelelően, hogy az ütközőállamot sújtó esetleges szélsőséges geopolitikai esemény – háború – lezárásakor a győztes nagyobb hatalom milyen jogi normákat állít fel. Az új nemzetközi jogszabály legitimitásának stabilitása attól függ, hogy azt a győztes a nemzetközi élet szereplőinek minél nagyobb hányadával el tudja-e fogadtatni annak alátámasztására, hogy jogosan járt el. Ugyanakkor a háború kialakulása nem feltétlen része egy ütközőzóna geopolitikai változásainak. Azokban a terekben, amelyekben a zónát létrehozó nagyhatalmak tiszteletben tartják az ütközőállamok semleges státuszát, az ütközőállamok léte továbbra is fennmarad. Emellett, ahogy Ziring rámutat, az olyan körülmények között, amikor a regionális kapcsolatok szerkezete jelentős változáson megy keresztül (vagyis a status quo felbomol), általában az ütközőállamok lesznek az első áldozatok. Az ütközőállamok fizetik meg az új, átmeneti hatalmi egyensúly árát, ami szuverenitásuk jelentős beszűkülésétől egészen az államiságuk megszűnéséig terjedhet.

Robert Kagan szerint (Kagan, 2015) a nagyhatalmak közötti háborúk gyakran az ütközőállamokkal kapcsolatos nézeteltérések miatt kialakuló és felerősödő konfliktusként kezdődnek. Az ütközőzónákon belüli ütközőállamok konfliktusai gyakran áttérjedhetnek a zóna határán és szélesebb körű konfliktusokká válnak, amelyek néha, végső esetben általános háborúkká eszkalálódnak. A konfliktusok dinamikája (Park, 2016) viszont minden helyzetben más, amit általános törvényszerűségként négy fő tényező befolyásolhat.

Első tényező, ha az egyik nagyhatalom magát erősebbnek véli a status quoban lévő más rivális szereplőtől, ezért a helyzet kiélézése mellett döntve kompromisszum-képtelenné válik.

Második tényező, ha az adott ütközőzóna instabil vagy belső törésvonalakkal rendelkezik. A geopolitikai változások alapjait ezért a nagyhatalmak nem, vagy kevéssé képesek ellenőrzésük alatt tartani.

Harmadik tényező, ha az ütközőövezetek semlegességét egy olyan nagyobb hatalom garantálja, amelyik a térséggel közvetlenül nem határos, ezért hitelesnek fogadják el. Ez a harmadik fél infrastrukturális beruházásokkal, tudományos-technikai vagy kulturális kapcsolatok fejlesztésével, illetve gazdasági és működőtőke befektetésekkel erősítheti pozícióit az ütközőzónában, ami egyben erősíti érdekelttségét is abban, hogy a zónában fennálló egyensúlyi állapot fennmaradjon. Bár Michael G. Partem szerint nem létezik „semlegesség” (Wortelboer, 2022), mert egy ütközőállam semleges státusza általában előnyösebb az egyik nagyhatalomnak, mint a másinak, mégis megállapítható, hogy Hafeznia, Almadi és Hourcad elméletére alapozva a katonai semlegesség fenntartása nem csak lehetséges, de szükséges feltétele is a geopolitikai egyensúly fenntartásának. Míg a békés jellegű kapcsolatok (gazdasági, kereskedelmi, tudományos stb.) változásaival szemben a nagyhatalmak toleránsabbak, addig a katonai erőegyensúly megbomlására hevesen reagálnak.

Negyedik tényező az egyensúly és a mértékletesség elvén alapuló nemzetközi rend kialakítása lenne, amelynek elfogadásával a nagyhatalmak közötti játékszabályok a kompromisszumokon alapuló tárgyalásokat honosítanák meg. Az ilyen normákat a nemzetközi szerződések, illetve a nemzetközi szervezetek által alkotott, konszenzuson alapuló jogszabályok jelenthetnék, ami felerősítené az olyan nemzetközi gazdasági, pénzügyi és politikai szervezeteknek a szabályozó szerepét, mint például a G20, a BRICS vagy az ENSZ. Ennek a tényezőnek az előfordulása ritka, mert a „nemzetközi politikában általában nem az igazságosság az elsődleges cél (egyes álláspontok szerint például a Krím de facto elvesztése igazságtalanság volt), hanem a béke és a stabilitás megalapozása és fenntartása.” (Biscop, 2023:1)

Néhány elemzés álláspontja szerint a légi- és a rakétatechnológiák megjelenése az első és a második világháborúban azt eredményezte, hogy a földrajzi távolság jelentősége csökkent (Chand, 2017), és emellett az ütközőállam a korai figyelmeztető rendszer szerepét is elvesztette. Az első világháborút követő technológiai innováció és a katonai eszközök fejlődése nagymértékben leértékelte a földrajzi távolság stratégiai értékét, ezért az ütközőállamok szerepének is elviekben szűkülni kellene. Ennek ellenére az tapasztalható, hogy egyes ütközőállamok továbbra is megtartják relevanciájukat a nagyobb rivalizáló államok interakciója

miatt, illetve az ütközőállamnak a regionális stabilitás fenntartásában betöltött döntő szerepe okán. A pufferállam fennmaradása a regionális szintű hatalmi politika függvénye, amely fontos szerepet játszik a regionális stabilitás és instabilitás mintáiban.

2.2. A kapuállam megjelenése és fogalma a nyugati geopolitikai elméletben

A kapuállam a geopolitikában egy új fogalom, ennek megfelelően az ütközőzónához és az ütközőállamhoz képest jelentősen kevesebb kutatás irányult még a definíciójának kidolgozására. A kapuállammal kapcsolatos megállapítások Saul Bernard Cohen⁸ geostratégiai területek fejlődésével összefüggő elemzéseiből kapcsolódnak, fő jellemzőinek és funkcióinak elsődleges meghatározása is Cohen munkáiból állítható össze, mert maga Cohen sem alkotta meg a jelenség definícióját. Ezek szerint a kapuállamokra az alábbi jellemző vonások illenek:

1. Saul Bernard Cohen szerint a specializáció új példája a Gateway régió. Megjegyzi, hogy mind a közel-keleti ütközőzóna, mind a kelet-európai térség a tengeri és a kontinentális geostratégiai területek összekötésével kapuvá válhat, azaz megszerezheti a Gateway státuszt. Úgy véli, hogy az elkövetkező évtizedekben akár harminc olyan kapuállam is kialakulhat, amelyek egyik fő tulajdonsága, hogy korlátozott szuverenitással rendelkező kis állam. Ezek a már létező nemzeti entitásokból fognak kiválni, és segítenek összekapcsolni a világrendszerben. (Cohen, 1991)
2. Cohen szerint Közép- és Kelet-Európa államai Európa és Ázsia között létfontosságú „kapuregiót” alkotnak, összekötő szerepet töltenek be e geopolitikai megaregiók között, és helyreállítják a világ erőegyensúlyát. (Doroshko and Tsyrf, 2021)
3. „A kapuregió gazdasági fogalom, s lényegét világgazdasági szerepköre adja meg” (Bernek, 2018:36) „...a kapuregió/hídtérség államokon átnyúló, tényleges területi egységekre, gazdasági központokra és régiókra épül.” (Bernek, 2018:37)
4. „A kapuregió legfontosabb részei...a legfontosabb kikötők és a legfontosabb repülőterek...a legfontosabb pénzügyi központok...” (Bernek, 2018:140) „...a hídtérség egyik legfontosabb tényezője a globális világpiaci versenyképesség...” (Bernek, 2018:139)

⁸ Saul Bernard Cohen (1925.07.28. - 2021.06.09.) földrajztudós, a New York City University Queens College elnöke, majd a Hunter College és a Massachusetts Clark University kutatója, professzora. Az oktatás fejlesztésével foglalkozó számos kormányzati bizottságban dolgozott. Az ütközőzónák („shatterbelts”) és a geopolitikai világrendszer-elmélet kutatása fűződik a nevéhez.

A részleges meghatározásokban a kapuállam és hídállam, illetve a kapurégió és hídtérség fogalma egymás szinonimájaként jelenik meg. Ennek oka, hogy a geopolitikai tudományban új jelenséggént szerepel, így a szakzsargon még nem alakult ki. Míg a „híd” jelző inkább a politikatudományból, addig a „kapu” előtag a közgazdaságtudományból kölcsön vett elnevezés. Tekintettel arra, hogy a hídállam a geopolitika és a geoökonómia határterületén van, így egyelőre mindkét kifejezés helytálló. A disszertáció mindkét kifejezést, szinonimaként használja. Az egyelőre rövid meghatározások azt mutatják, hogy a kapuállamok minőségi változást jelentenek – gazdasági fogalmak, amelyek feladata és célja a geopolitikai megaregiók közötti kapcsolat megteremtése. A továbbiakban szükséges megállapítani, hogy a kapuállamnak és a kapurégióknak hol van a helye az ütközőállamokhoz és ütközőtérségekhez képest a geopolitika szerkezeti felépítésében.

A geopolitika tudománya alig egy és negyedszázados, de mozgalmas fejlődése a második világháború után megtört, mert Karl Ernst Haushoffer⁹ elsősorban pánrégió és élettér elméletét a náci ideológia hivatkozási alappá tette, így a náci rezsim veresége egyben a Haushofferrel azonosított tudomány számkivettségét is maga után vonta. A geopolitikai gondolkodás csak több évtizeddel a háború után kapott új lendületet, amely a bipoláris világrend idejére, az 1970-es évekre tehető, majd az egypólusúvá váló világpolitikai rendszer, a „Pax Americana”¹⁰ megszületése újabb nagy lökést adott a tudományág fejlődésének két jól elkülöníthető irányzatot prezentálva.

A klasszikus iskola vagy irány a második világháború előtt már alkalmazott kutatási eszközöket és módszereket pontosítva elemzi a nagyhatalmi érdekeket. A kutatásainak és vizsgálatainak célja az állam érdekeinek érvényre juttatása, az állam szükségleteinek biztosítása, és azoknak a feltételeknek és módszereknek a kialakítása, amelyekkel az állam területe és befolyása kiterjeszhető. A kutatás homlokterében tehát az egyes térségek geopolitikai helyzetének alapos tanulmányozása áll, hogy a térségre ható erők és erőviszonyok meghatározásával pontos kép alakuljon ki a valós katonai, politikai és gazdasági állapotokról, amelyek alapján a térségre

⁹ Karl Ernst Haushoffer (1869.08.27. – 1946.03.10.) német politológus, katonatiszt, geográfus. Az első világháborúban a bajor hadsereg tábornokaként szolgált, 1919-től kezdte meg tudományos tevékenységét. 1921-ben a Münchener Egyetemen megalapította a Geopolitikai Intézetet, 1925-ben pedig a Zeitschrift für Geopolitik (Geopolitikai folyóirat) elnevezésű lapot. Tanítványán, Rudolf Hessen keresztül az általa kidolgozott élettér-elmélet jelentős hatással volt Hitler terjeszkedési terveire.

¹⁰ A „Pax Americana” (latinul „amerikai béke” a Pax Romana és a Pax Britannica mintájára hosszú békének is nevezik) a világ meghatározó gazdasági, kulturális és katonai hatalmaként megjelenő és a „viszonylagos béke” fenntartásában kulcsszerepet játszó USA által vezetett világrendre értett kifejezés.

szabott, célzott politikai eszközöket és módszereket lehet ajánlani a nagyhatalom akaratának elfogadtatása érdekében.

A másik nagy fejlődési ág a kritikai geopolitika, vagy geoökonómia az 1990-es évek legelejétől a hidegháború és a bipoláris világrend lezárásakor kezdett kibontakozni. A Szovjetunió megszűnése és a körülötte kialakult szocialista blokk szétesése a geopolitika addigi elméleti és gyakorlati tapasztalatain túlnőve merőben szokatlan helyzetet teremtett. Egyrészt a két nagyhatalom közül az egyik, a Szovjetunió széthullása politikai vákuumot teremtett a nemzetközi politikai rendszerben, amely teret más hatalmaknak kellett kitöltenie. Másrészt a politikai közgondolkodás erjedésnek indult, és elterjedt az a felfogás, hogy a hidegháború győztes lezárásával már csak liberális államok maradtak, amelyek az egymás közötti vitákat nem fegyveres erőszakkal, hanem tárgyalások útján rendezik. Francis Fukuyama¹¹ ebben a periódusban, 1992-ben írta meg és adatta ki „A történelem vége és az utolsó ember” című művét. Az élet gyorsan megcáfolta az egyébként nagy vitát keltő nézeteit, de ettől függetlenül a geopolitikában friss szemléletmód szerinti kutatási vonal jelent meg.

A kritikai geopolitika, vagy geoökonómia talán legtöbbet idézett képviselője Edward Luttwak¹², aki új elméleti szempontokat emel be a geopolitikai elemzésekbe, és egyre inkább támaszkodik a szociális, kulturális és gazdasági aspektusok vizsgálatára, valamint azok törvényszerűségeinek és hatásainak megértésére. A fókuszban nem a területi terjeszkedés elméleti megalapozása és magyarázata áll, hanem az egyes államokra a náluk nagyobb hatalmak részéről irányuló gazdasági, kulturális és politikai nyomás és befolyás vizsgálata. A leginkább kézzel fogható változás, hogy a korábban fókuszban álló állami jóllét helyett a társadalom jóllétére helyezi a hangsúlyt és a kutatások szemszögét. Az új irányzatot ezért nem csupán a geopolitika, de a kapitalizmus kritikájának is tekintik, amelyben tetten érhető azoknak

¹¹ Francis Fukuyama (1952.10.27.-) amerikai filozófus és politológus. Politikai filozófia B.A. fokozatot a Cornell University-n, a politikatudományok M.A. és doktori fokozatát pedig a Harvard Universityn szerezte meg. Jelenleg a Johns Hopkins University Paul H. Nitze School of Advanced International Studies (Haladó Nemzetközi Tanulmányok Paul H. Nitze Intézetében) dolgozik. Munkásságának elején neokonzervatív nézeteket vallott, amelytől eltávolodott és munkái mára a liberális demokrácia szellemében készülnek. Bár életpályája alatt számos cikket és könyvet írt, leginkább a *The End of History and the Last Man (A történelem vége és az utolsó ember)* szerzőjeként közismert. Tanulmányában azt állította, hogy az emberi történelem a végéhez ért abban az értelemben, hogy a Szovjetunió szétesésével az ideológiák közötti harc is megszűnt, és a világban teret nyer a liberális demokrácia kora.

¹² Edward Nicolae Luttwak (1942.11.04.-) kutatási területei a katonai stratégiák, a geoökonómia, a hadtörténet és a nemzetközi kapcsolatok. Egy zsidó családban született a romániai Aradon, és a második világháború után a szovjet megszállás elől Olaszországba, majd Angliába menekült. Analitikus közgazdaságtant tanult a London School of Economicson, majd 1975-ben nemzetközi kapcsolatokból szerzett doktori fokozatot a Johns Hopkins School of Advanced International Studies egyetemen. Az USA Védelmi Minisztériumának tanácsadójaként is dolgozott.

a tudományágaknak a felértékelődése, elemzések közé emelése, amelyek a társadalmat alkotó egyén közérzetének és életszínvonalának emelkedését, összességében pedig a teljes társadalom elégedettségét jelentő jóllétet eredményezik. Ezért hangsúlyossá válik többek között a kultúra, a vallás, a személyes kapcsolatok és a gazdasági helyzet elemzése. Bár a gazdasági folyamatok a klasszikus geopolitikának is vizsgálati tárgyai, de a kritikai geopolitikában sokkal nagyobb hangsúlyt kap, kiemelten a társadalom életkörülményeire koncentrálva. Fontos szerepe miatt a geoökonómia jelzöt is kiérdemelte, és egyelőre nem teljesen világos, hogy két külön fejlődő irányzatról, vagy ugyanazon iskoláról van szó.

2003-ban került először kiadásra, és azóta két további kiadást ért meg a Saul David Cohen által kidolgozott háromdimenziós modell¹³, amely a nagyhatalmak közötti terekre ható törvényszerűségek és jellemző tulajdonságok tanulmányozásához biztosít elméleti háttérrel. (Cohen, 2015) A felvázolt geopolitikai struktúra három vertikális lemezből és a nagyhatalmak közötti közegben létrejövő ütközőtér négy lehetséges szerepet kínáló lemezeiből áll.

A geopolitikai struktúrák hierarchikusan rendezett vertikális szintek, vagy a földrajztudományból kölcsönzött szakzsargonnal élve lemezek, és horizontális síkon az ütközési lemezek mentén az alábbiak szerint szerveződhetnek:

Vertikális lemezek:

1. Makroszint az a geostratégiai terület – vagy másként geopolitikai erőter, amely magát a nagyhatalmat vagy a birodalmat és teljes kiterjedését jelenti, ez a legkiterjedtebb lemez.
2. Mezoszint a geopolitikai régió – a birodalom egy felosztása, több állam vagy terület szövetsége, amely a középső szintet, vagy lemezt képviseli.
3. Mikroszint a nemzetállamok, a nagymértékben autonóm régiók, a kvázi államok és az államokon belüli területi felosztások, amely a legkisebb lemez.

Horizontális lemezek:

A horizontális elrendezés a nagyhatalmak közötti teljes teret osztja ketté a nagyhatalmak által érdektelen területre – a történelem során például a felfedezetlen és még a nagyhatalmi érdeklődés és akarat hiányában érdektelen térségekre – valamint a nagyhatalmak érdeklődési körébe eső területre. A klasszikus és a kritikai geopolitika figyelme ez utóbbi területek felé fordul, mert a nagyhatalmak ugyan azon területtel kapcsolatos érdekérvényesítési törekvései

¹³ Az értekezés a vertikális és a horizontális lemezek (ütközőterek) rendszerének mechanizmusát Cohen munkája alapján veszi részletes elemzés alá, ezért a Cohen által megírt, de szikár összefoglalásra eddig még nem került modell bemutatása képezi az alfejezet gerincét. (Cohen, 2015)

olyan „ütköző terek”, amelyek a geopolitikai változásokat okozzák. A globalizációs folyamatnak és a legújabb információs és kommunikációs fejlődésnek köszönhetően a tőkés termelés és a kapitalista társadalmi rend fejlődése az élet számos területén szemléletbeli változásokat is okozott. A fejlődés kapcsán Cohen úgy vélte, hogy az ütközőterekben található államok négy szerepet tölthetnek be, amelyekből az ütközőállami- és a körülötte alakuló ütközőzóna szerep (shatterbelt), illetve a kapuállami- és a körülötte létrejöhethető kapurégió szerep (gateway) a két végállapot, amelybe egy adott állam végső soron törekszik. A globalizációs fejlődésnek köszönhető, hogy megjelent a gazdasági jellegű kapuállami szerep, mert a történelemben először csak az ütközőállami szerep alakult ki. Ezeken kívül még két köztes állapot – a konvergencia zónák (convergence zones) és a vitatott politikai térségek (compression zones) – kialakulása lehetséges, de ezek csak átmeneti helyzetek. (Cohen, 2015)

1. Az „ütközőzóna” „shatterbelt” – egy belső konfliktusoktól szaggatott régió, amelynek széttagozottságát a külső nagyhatalmak beavatkozása fokozza. Ezek a területek a nagyhatalmak csatatereivé válhatnak, mivel mindegyik hatalom támogathatja a zónában lévő mikroszinteket katonailag, politikailag és gazdaságilag is. Ütközőzónák például a szubszaharai Afrika, a Közel-Kelet térsége, a Balti-tengertől Kelet-Európán át a Balkánig elnyúló kelet-közép-európai térség, Kuba, Dél-Amerika és Dél-Ázsia területe. (Cohen, 2015)

2. A „konvergenciazónák” „convergence zones” - olyan régiók, amelyek birodalmak között helyezkednek el, de végső állapotuk még nem határozta meg. A régiók vagy közepes méretű lemezek a geopolitikai hatásoknak megfelelően folyamatosan változtatják területüket, ebből kifolyólag alakjukat és határaikat is. Mozgásuk elindulhat egy birodalomba való integráció irányába vagy kedvező környezeti feltételek alakulása esetén a kereskedelmi és gazdasági fejlődés útjára lépve kapuállami szerep felé tolódnak, és a folyamat befejezéséig konvergenciazónákká válnak. (Cohen, 2015) A szűk közelmúltig ebbe a kategóriába lehetett sorolni a Transzkaukázus Grúzia, Örményország, és Azerbajdzsán alkotta térségét. A Hegyi-Karabah miatt kitört azeri-örmény háborúba két regionális hatalom is beavatkozott, Azerbajdzsán oldalán a türk államokkal különleges kapcsolatot építő és feltörekvő Törökország, örmény oldalon pedig a terület felett békefenntartói feladatokat ellátó Oroszország. 2023 szeptemberében a közös USA-örmény hadgyakorlat kapcsán ugyan korlátozott létszámú katonával, de az USA is hatalmi tényezőként jelent meg, amivel tovább bonyolította a feszült geopolitikai helyzetet. A kialakult háromhatalmi politikai érdeklődés megjelenése a térséget egyértelműen ütközőzónává tette. Ugyanakkor a Kazahsztánt, Üzbegisztánt, Kirgizisztánt, Türkmenisztánt és Tadzsikisztánt magában foglaló Közép-Ázsia

egyelőre sokkal inkább a nagyhatalmak gazdasági befolyását érintő geopolitikai kérdés, semmint katonai összecsapást generáló térség.

3. A „vitatott politikai térségek” „compression zones” – kisebb földrajzi léptékűek, kisebb atomizált területek, amelyek geopolitikai régiókon belül vagy azok között helyezkednek el. Az ilyen zónákat a polgárháborúk és a szomszédos országok intervenciós akcióinak kombinációja szakíthatja szét. Erre jelenleg egy térség hozható fel példaként. Az Afrikai szarvától Közép-Afrikán át Nyugat-Afrikáig tartó terület nagy kiterjedésű államokat foglal ugyan magába, de ezek az államok mesterségesen kialakított területek, sok kisebb törzsi területre, tájegységre oszlanak. A törzsi belháborúk és a környező területek katonai csoportjainak agresszív fellépése vitatott politikai térséggé teszi az egész területet. (Cohen, 2015)

4. A „kapuállamok” „gateways” – olyan mikroszintek, amelyek kapuként szolgálnak birodalmak, régiók vagy államok között. Olyan helyeken alakulhatnak ki, amelyek felett a nagyhatalmak még nem rendelkeznek befolyással, vagy a térségre ható két vagy több nagyhatalom közötti erőviszonyok kiegyenlítettek, vagy a felek kölcsönösen érdekeltek a gazdasági együttműködés kialakításában, előmozdításában. Ebben az esetben az ilyen köztes régiók hidakká vagy „kapuállamokká” válhatnak. A két fogalom a jelen értekezésben azonos értelemben használatos, a politikai és a közgazdaságtani fogalmak a kapuállamok és kapurégiók, de különösen a geoökonómia leírása kapcsán összekeverednek. A geoökonómia még adós a szakzsargon kialakításával és a kifejezések pontos magyarázatával. Cohen alapján elemezve a világ gazdasági térképet megállapítható, hogy a kapitalizmus eddigi fejlődése során még nem érkezett el olyan fejlettségi fok, amelyben hídtérségek kialakulhattak volna. Ugyanakkor kapuállamok még ha kevesen is, de kialakultak. Ilyen a történelem során tranzitforgalmának, áru és pénzügyi elosztószerepének köszönhetően Szingapúr és Hongkong, és Svájc, de a 21. század elején új hatalmi központtá váló Bahrein és Dubai is. Szingapúr esetében megjegyzendő, hogy fekvése és ebből fakadóan a körülötte lévő térségeket összekötő szerepe miatt a kapurégió kialakulásának kezdeti stádiumát is láthatjuk benne. Cohen szerint potenciálisan a térségeket összekötő híddá válhat a közös történelmi múlt, a vallás és a hasonló fejlettségi szinten álló gazdaság, valamint a térségben tapasztalt viszonylag azonos szintű életszínvonal miatt a kelet-közép-európai térség is.

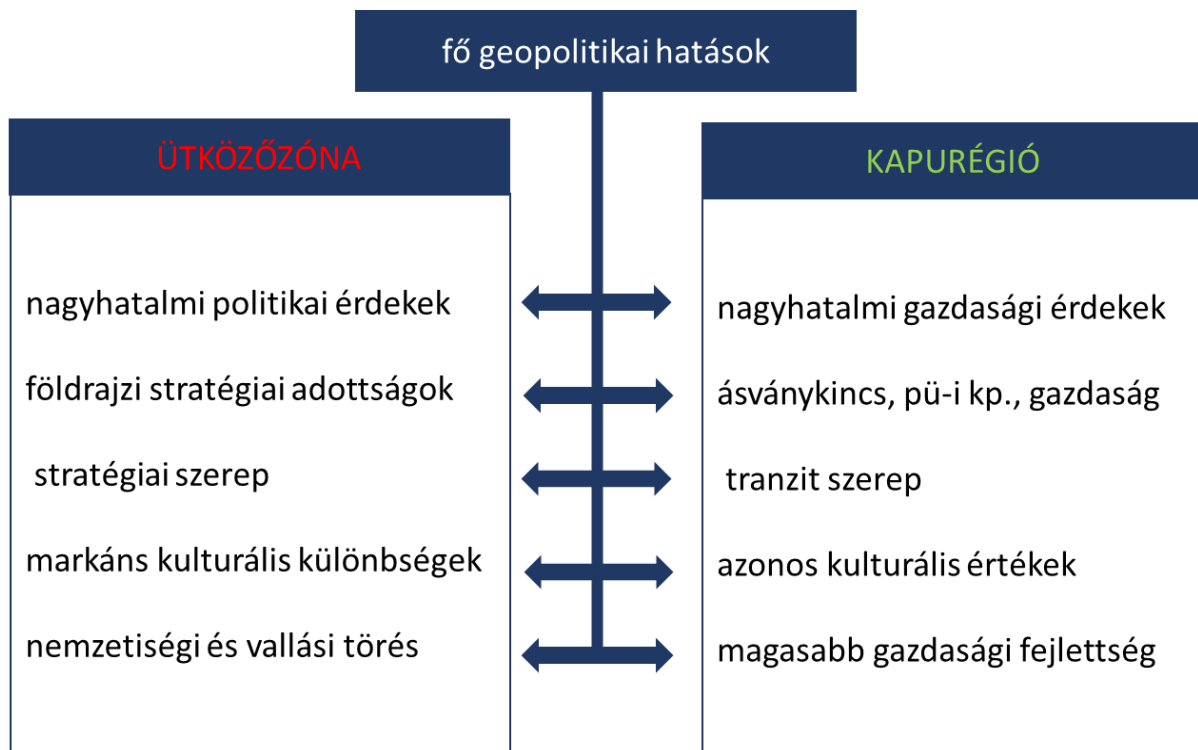
Az ütközőállam és a kapuállam fogalma és működése között tehát lényegi különbségek vannak. Az ütközőállam politikai fogalom, és mindig passzív szerepet jelöl, mert az adott mezo- és/vagy mikroszint egy nálánál nagyobb és befolyásosabb nagyhatalom nyomására, azaz külső hatásra kényszerűen alakul ki. A hatalmi játszmákban a nagyhatalmi állami érdekek miatt a mezo-

és/vagy mikroszint is sajátos államszervezeti érdekeivel reagál. A hídállam gazdasági fogalom, és alapvetően a társadalom jóllétének biztosítása a célja.

Valójában mindig a nagyhatalom vagy nagyhatalmak egy konkrét ütközőtérben való megjelenése váltja ki a kisebb lemezek mozgását. A szerepek kialakulása pedig attól függ, hogy az ütközőtérben a nagyhatalmak, azaz a geopolitikai erőterek hatásában a politikai, vagy a gazdasági, kereskedelmi érdekek dominálnak.

Ezek általában nem látszanak markánsan, ezért minden kérdéses teret geopolitikai és geoökonómiai vizsgálat alá kell vonni annak megállapítására, hogy ütközőzónát, vagy kapurégiót eredményeznek majd a geopolitikai hatások. Amennyiben a tér vizsgálata alapján nagyhatalmi politikai érdek és mély kulturális különbség állapítható meg, a kapurégió felé történő elmozdulás nem lehetséges. (4. ábra)

4.ábra Az ütközőzónákat és a kapurégiókat eredményező fő geopolitikai hatások

Forrás: Saját készítésű ábra.

A kapurégió mindig a nagyhatalmak gazdasági érdekéhez kötött, a fejlődés pedig akkor következhet be, ha a térben lévő mikroszintek egymással azonos kulturális értékeket vallanak és egy magasabb, de közel azonos szintű gazdasági fejlettségi szintről indulnak. A kapurégió és ütközőzóna kialakulása kapcsán vizsgálni szükséges az ütközőtér földrajzi adottságait és az

ebből fakadó területi szerepet is. Egy ütközőzónára ugyanis a stratégiai adottságok és az ebből következő, a nagyhatalmi politikai érdekek szempontjából kedvező stratégiai területi szerep jellemző (például Koszovó hegyeken áthúzódó útvonalai). A kapurégió esetében pedig nyilvánvaló előnyt jelenthet az olyan földrajzi adottság, amely gazdag ásványkincs lelőhelyeket, pénzügyi központ kialakításának lehetőségét vagy egy gazdasági-kereskedelmi csomópont létrehozásának esélyét rejti magában. Ez egyben olyan tranzit szereppel párosul, ami elengedhetetlen például az áru- és személyfuvarozás szempontjából. A nagyhatalmi gazdasági érdekek és a kedvező geopolitikai környezet azonban szükséges, de nem elégséges feltétele a kapuállam kialakulásának. Mindig az állam szuverén döntése kell a belső fejlődési feltételek megteremtéséhez és elindításához, tehát a kapuállam kialakulásához, a mikroszint aktív szerepe elengedhetetlen, és ez az a döntő momentum, amiben a kapuállam merőben különbözik a szerepébe passzívan sodródó, és a nagyhatalmi akaratnak kitett ütközőállamtól.

2.3. A világ geopolitikai terének orosz elmélete, hasonlósága és különbségei a klasszikus nyugati geopolitikához viszonyítva

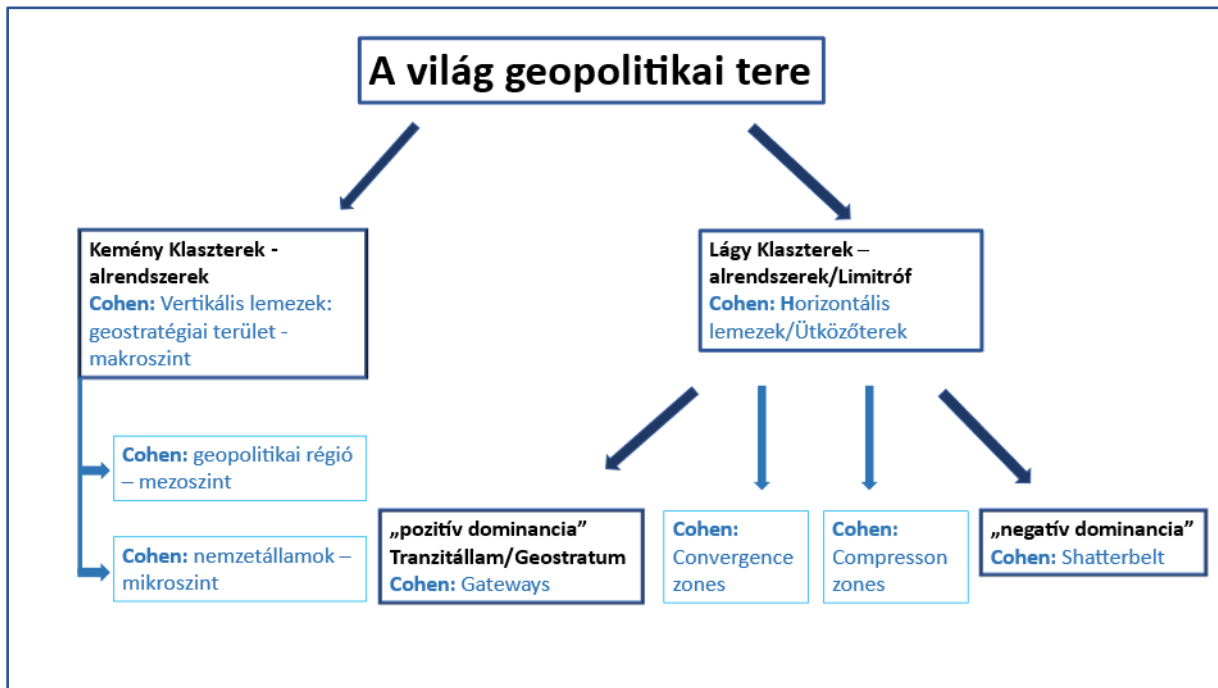
Az orosz politikatudomány a nyugati geopolitikai tudományhoz hasonlóan figyelmet fordít a világpolitikai és világgazdasági folyamatok működésére, és következtetéseit több ponton összeegyeztethetők a Cohen által felvázolt modellel, ugyanakkor az orosz elméleti háttér néhány vonatkozásban nem annyira részletes (lásd 5. ábra), gondolatmenete az ütközőtérsegek fenntartásának szükségessége tekintetében a birodalmi gondolkodás jegyeit mutatja.

Az orosz elméletekben a nemzetközi politikai és gazdasági folyamatokhoz, kontaktusokhoz az u.n. VGT, vagyis a világ geopolitikai tere¹⁴ biztosítja a környezetet. Minden történelmi korszakban ez az a tér, amelyben az interakciók zajlanak, az összetétele heterogén és folyamatosan változik az aktuális erőviszonyokat leképezve. A szerkezete azonban az eltérő jegyei miatt két nagy, egymástól elkülöníthető alrendszerre, vagy másként klaszterre bontható. (Kvitsiani et al. 2018) A viszonylag stabil alrendszerek, vagy más elnevezéssel a Kemény Klaszterek (KK-k)¹⁵ olyan geopolitikai régiók, amelyekben egy „magállam” kimutatható. A KK lényegében azonos a Cohen által makroszintnek tekintett geostratégiai területtel.

¹⁴ мировое геополитическое пространство

¹⁵ жесткие кластеры

5. ábra A nyugati és az orosz geopolitikai elméletek összevetése

Forrás: Saját készítésű ábra a feldolgozott szakirodalom alapján.

A VGT működését a KK-k határozzák meg, de nem egyedül léteznek, mert a közöttük lévő teret olyan köztes alrendszerek töltik ki, amelyeken keresztül zajlik a régiók közötti csere, azaz az interakciók összessége. Ezeket a gyakran intenzív cseréket lebonyolító alrendszereket más néven Lágy Klasztereknek (LK)¹⁶ nevezik. Az LK-k jellemzője, hogy meglehetősen mobilak, instabil a geopolitikai helyzetük, és a leginkább szembeűnő tulajdonságuk, hogy nincs bennük „gazda állam”¹⁷, azaz nagyhatalom. (Ezt nevezik a nyugati geopolitikai felfogásban „vákuumtérnek”). Az orosz politikatudományban az LK-kra általánosan használt fogalom (gyakorlatilag szinoníma) a limitróf, ami Cohennél a horizontális lemezekkel, vagy ütközőterekkel (Shatterbelts) azonos.

A limitróf kifejezés a késő latin „limitrophus” szóra nyúlik vissza, és két szóból áll: a latin „limes” (határ) és a görög „trophos” (táplálkozás, táplálás) összevont alakja. Korai jelentése a Római Birodalom határvidékein állomásozó „határ menti csapatok megélhetésének biztosítása” volt. (Merriam Webster Dictionary, 2023) Ebben az értelemben első hivatalos használatát 1763-ban jegyezték fel, majd az első és a második világháborút követően az értelme Oroszországban a „határon”-ra, a „határon elhelyezkedő”-re, „szomszédos”-ra módosult. Ennek oka az egykori Orosz Birodalom és a megalakult Szovjetunió geopolitikai terének „átformálódása”, „közel

¹⁶ мягкие кластеры

¹⁷ „государство-Хозяин”

külföldjének” átstrukturálása. Először „limitróf alatt a Birodalom nyugati perifériáján - nyugati tartományainak területein - kialakult új független államokat (beleértve Finnországot és Lengyelországot is) értették” (Kvitsiani et al. 2018:7), amelyek közvetlenül határosak Oroszországgal és egyfajta védőzónát alkottak.

A limitróf zónák/területek egyik sajátossága, hogy mivel nagyon dinamikus geopolitikai képződmények, megnövekedett „energiával” rendelkeznek, ezért „energiatöbbletű határmezők. Másik sajátosságuk a heterogenitás.” (Kvitsiani et al. 2018:2) A limitrófok két nagy csoportra oszthatóak attól függően, hogy közöttük milyen típusúak az államközi kapcsolatok. A „negatív dominancia” érvényesülése esetén előtérbe kerül az államok között az erőszakkal való fenyegetés, ami minden téren kiélezi az ellentéteket és végső soron napi szinten megjelennek a pszichológiai-, az információs-, a gazdasági-, a kereskedelmi- és a katonai eszközökkel megvívott háborúk. Az orosz értelmezés szerint az államközi kapcsolatok domináns típusa a konfliktus, ezért a negatív dominanciájú limitrófok alkotják a térség ütközőtereiének többségét. Az ilyen régiók gyakran tartalmaznak konfliktusos területeket és instabillá válnak, mert magas konfliktuspotenciál és/vagy nyílt konfliktus („magas instabilitási index”) jellemzi őket. A zónában lévő államok helye (Cohennél szerepe) nem stabil, bármikor megváltozhat (Zayats, 2003) a geopolitikai hatások alapján, legtöbbjük a „civilizációs lemezek” csomópontjainál található. A „civilizációs lemezek” határai a Huntington¹⁸ által megfogalmazott civilizációs töréseket fedik le, a limitrófnak ez a típusa pedig megegyezik a Cohen modelljében felvázolt ütközőzónával, illetve a zónában lévő államok ütközőállami szerepével.

A „pozitív dominancia” esetén a limitrófban intenzív gazdasági-, erőforrás- és információcsere folyik, sűrű szociokulturális és egyéb kommunikáció zajlik, a tárgyalási eljárások dominálnak és az interakcióban lévő felek a fejlesztésére fókuszálnak. (Gorelova & Ryabtsev, 2018) Az ilyen nem konfrontatív jellegű geopolitikai térre az orosz szakirodalomban a geostrata, vagy a geostratum (a görög geo = földből és a stratum = rétegtérből összevont szó) speciális kifejezést (Maysaya, 2016) is használják, amelynek értelme, hogy „az a föld vagy földrajzi terület, amely a közvetlenül körülötte zajló folyamatokat és eseményeket irányítja”. A geostratum olyan stratégiai jelentőségű földrajzi szegmens, amely a VGT-ben lévő klaszterek közötti hatékony együttműködés jellegzetes területe, és ahol különböző paraméterek segítségével a

¹⁸ Samuel Phillips Huntington (1927.04.18. – 2008.12.24.) amerikai politológus. A Harvard's Center for International Affairs igazgatója és az Albert J. Weatherhead III University professzora volt. Jimmy Carter elnöksége idején a Nemzetbiztonsági Tanács Biztonsági Tervezés koordinátoraként dolgozott. 1993-ban jelent meg a legismertebb elmélete a „Civilizációk összecsapása” címmel. Értékelése szerint a hidegháború utáni jövőben a háborúk nem országok, hanem kultúrák és civilizációk között fognak zajlani.

konfrontációs kapcsolatok átalakulnak, és létrejön az összes érintett játékos békés együttélésének légköre. A geostratumra jellemző, hogy átlátható és nyilvános diplomáciai kapcsolatok alakulnak ki, nagy a vallásokkal szembeni toleranciája, a térsége pozitív energiájú limitróf, civilizációk közötti párbeszéd zajlik benne, a térségében pénzügyi befolyási központok működnek és kimutatható benne a geoökonómiai projektek csoportosulása. A pozitív dominanciájú limitróf, vagy geostratum kifejezés mellett egy harmadik is használatos: a "tranzitállamok" fogalmát (Turovsky, 1999:4) is alkalmazzák a Cohen szóhasználatában „Gateways”, azaz kapurégió értelemben.

Mint látható, az orosz elméletben elsősorban a limitróf az általánosan elfogadott és használt fogalom, amelyet mára már minden KK-k közötti térre értelmeznek, ugyanakkor a birodalmi szemlélet tettenérhető abban, hogy eredetileg - ahogy a disszertáció kitért rá – az Orosz Birodalom határainál lévő térségeket értették alatta. A Szovjetunió idején az 1930-as évekig használták gyakran a „limitróf” és a „limitróf államok” kifejezéseket, (Kvitsiani et all. 2018) majd a kifejezés fokozatosan kikopott az orosz elemzésekből, ahogy a második világháborúig a Szovjetunió visszaszerezte az Orosz Birodalom nyugati és déli határainál lévő egykori területeit (Finnország, Lengyelország nagy része és a nyugati és a dél-kaukázusi Kars régió kivételével). Németország veresége után a kelet-közép-európai térség szovjet befolyási zóna lett, ezért orosz szempontból a limitróf kifejezésnek nem volt relevanciája. A Szovjetunió összeomlása következtében 1991-ben új államok keletkeztek, amelyekre újra alkalmazni kezdték a kifejezést, és a posztszovjet világban a limitróf definíció már nemcsak az ország európai részében található volt szovjet köztársaságokra, hanem számos közép-kelet-európai országra, illetve a Szovjetunió ázsiai régióira is kiterjed és gyakorlatilag az egykori Szovjetunió mind a 14 szövetséges tagköztársaságát is magában foglalja.

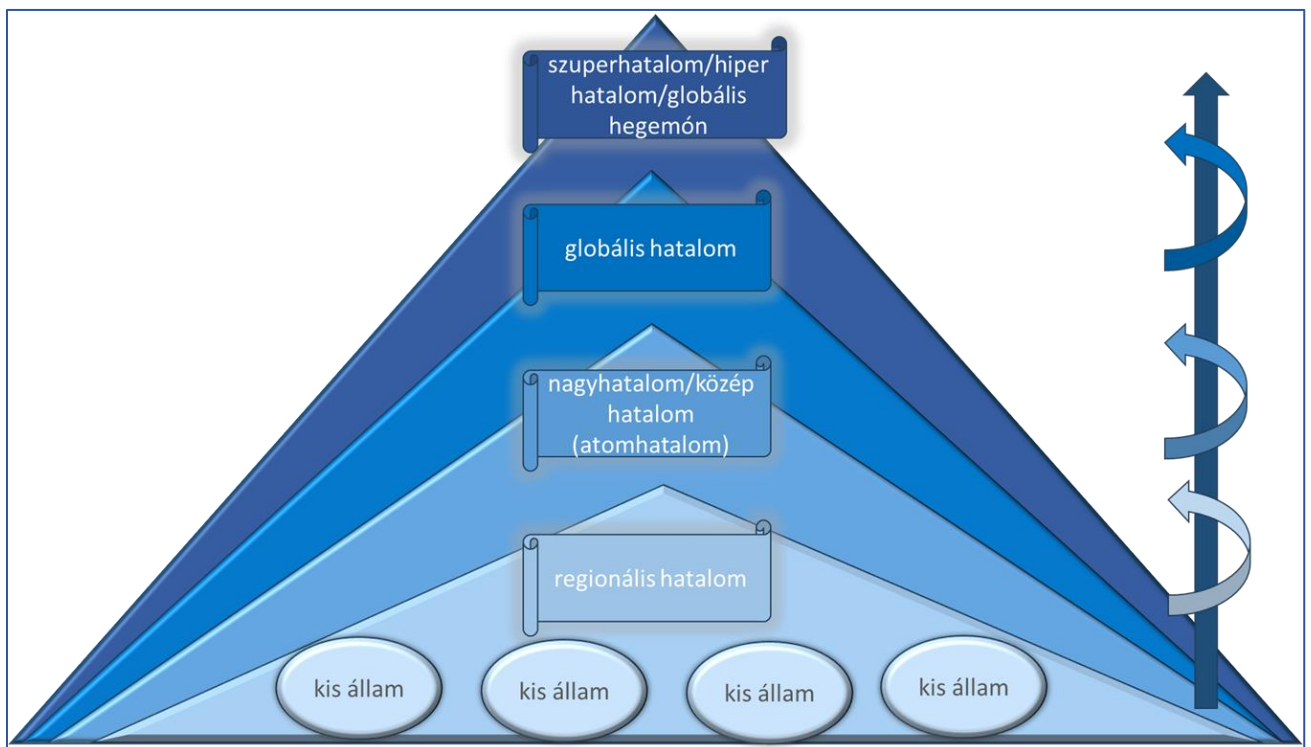
A múlt század kilencvenes éveinek második felétől Eurázsia és Európa hagyományos határán kialakult a Nagy Limitróf, (Tsymbursky, 1995) amely olyan népek övezetét foglalja magában, amelyek nem integrálódtak teljes mértékben egyetlen nagy civilizációba sem – sem európai, sem szláv (orosz), sem kínai (konfuciánus), sem hindu, sem arab-iráni (muszlim) –, vagyis az Eurázián átívelő civilizációs törésvonalak mentén található államokat fűzi össze. A Nagy Limitróf Finnországból indul, áthalad a balti államokon, Kelet-Európán, a Kaukázuson, az új, posztszovjet Közép-Ázsián, majd Mongóliát is érintve a Koreai-félszigeten ér véget. A nagyívű térség a nyugati geopolitikai gondolkodásban is kiemelt szerepet kap, gyakorlatilag ugyanezt a zónát írja körül R. Hartshorne is, aki Kelet-Európának a Balti-tengertől az Adriáig tartó térségét permanens geopolitikai instabilitási zónának nevezte (shatterzone). (Kvitsiani et all. 2018). A

kelet-közép-európai térség ütköző- és kapurégió dilemmáját hazánkban Bernek Ágnes vizsgálta. (Bernek, 2021)

2.4. A világ geopolitikai terében szerepet játszó hatalmak besorolása képességeik szerint

Az ütközőállamok és a kapuállamok működésének megértéséhez és a létezésüket kiváltó környezet elemzéséhez egy fontos politikai-geopolitikai fogalom pontosítása szükséges. Minden vizsgálati szakaszban ugyanis alapvető elemként vetődik fel a hatalom, mint állam definiálása. Már a kutatások elején rögtön szembesülünk azzal a megállapítással, hogy „az ütközőállam a zónára ható hatalmaknál kisebb és gyengébb állam”. A nemzetközi szakirodalomban több jelzőt is alkalmaznak a hatalom kifejezéshez társítva (így például a kis-, a közép-, a regionális-, a nagy-, a szuper-, az atom-... jelzőket). A továbbiakban pontosításra kerül a hatalmak rangsorolása és fő jellemzőiknek a meghatározása, mert az értekezés a továbbiakban ezen definíciók mentén építkezik. (6. ábra)

6. ábra A hatalmak rangsorolása befolyásolási képességeik alapján

Forrás: saját készítésű ábra

- Szuperhatalom/hiperhatalom/globális hegemón: Általában az elsőprő hatalommal és befolyással rendelkező nemzetek leírására használt fogalmat (Szilágyi, 2019) először William T. R. Fox alkotta meg 1944-ben. Értékelése szerint három szuperhatalom létezett a második világháború előtt: Nagy-Britannia, az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió. A brit gyarmatbirodalom a háború végére felbomlott és a korábbi viszonyrendszer jelentős átalakuláson esett át, amelynek következtében Nagy-Britannia elvesztette szuperhatalmi státuszát. A Szovjetunió 1991-ben bekövetkezett szétesése az egypólusú világtrend kialakulásához vezetett, szuperhatalomként az USA maradt az egyetlen olyan állam, amely a világ bármely térségében katonai erővel is képes érdekeinek képviselésére, akaratának kikényszerítésére. A szuperhatalom emellett minden térségben jelen van, és legalább olyan erős gazdasági, pénzügyi, kulturális, technikai és katonai értelemben, mint az adott térség legbefolyásosabb állama. Egyes álláspontok szerint (Miller, 2005) négy tényezőről nyugszik a globális hegemón, vagy másként a szuperhatalom befolyása: gazdasági, katonai, politikai és kulturális (vagy "puha") területeken, más értékelések (Kissinger, 2002) még hozzáteszik a technológiai fejlettséget is.
- Globális hatalom: Brzezinski megalkotta a geostratégiai játékosok fogalmát, (Szilágyi, 2019.b:65) amelyet a globális hatalom kategóriájának tekinthetünk. „Aktív geostratégiai játékosnak az az állam tekinthető, amely rendelkezik a kellő képességekkel és nemzeti akaráttal ahhoz, hogy hatalmát vagy befolyását határain túlnyúló módon felhasználja az éppen adott geopolitikai helyzet – Amerika érdekeit is befolyásoló mértékű - megváltoztatására.” (Brzezinski, 1999:64) A globális hatalom definíciója tehát a szuperhatalomhoz hasonló, de azzal a különbséggel, hogy kettőnél több, de nem az összes térségben van jelen, és nem képes az összes térségben befolyását érvényre juttatni. A fogalom értelmében különleges státust élveznek az ENSZ BT állandó tagjai: az Oroszországi Föderáció, az Amerikai Egyesült Államok, Kína, Franciaország és az Egyesült Királyság, amelyek igaz, hogy együttesen, egyhangú döntésekkel, de a világpolitikai és világgazdasági rendszert érintő befolyással rendelkeznek, ezért a globális hatalmak altípusának minősíthetők.
- Nagyhatalom/középhatalom: A kifejezést eredetileg azokra a nemzetekre értették, amelyek bizonyos fokú globális befolyást gyakorolnak, de nem elegendőek ahhoz, hogy döntőek legyenek a nemzetközi ügyekben. Kritérium volt, hogy a nagyhatalmak elegendő befolyással rendelkezzenek ahhoz, hogy részt vegyenek a kortárs politikai és diplomáciai kérdések megvitatásában, és befolyást gyakoroljanak az eredményre és a megoldásra. A

nagyhatalmi státust először az 1815-ben rendezett bécsi kongresszus ismerte el hivatalosan, amely szerint a szerződés betartatásáért Poroszország, a Brit Birodalom, az Orosz Birodalom, a Habsburg Birodalom és Franciaország felelős. (Jarrett, 2013) A huszonegyedik században a nagyhatalom fogalmát jelen doktori értekezés a szuperhatalomhoz és a globális hatalomhoz képest szűkebbnek értékeli, és elsősorban olyan államokat sorol ide, amelyek befolyása a saját régiójukon túlmutat, de két területnél többre nincs jelentős befolyásoló hatásuk. Cohen hét nagyhatalmat, illetve hatalmi központot nevezett meg (Cohen, 2009) – az Amerikai Egyesült Államokat, Brazíliát, az Európai Uniót, Oroszországot, Indiát, Kínát, Japánt –, amelyekből három magasabb kategóriába is tartozik. Abban az esetben, ha egy államra több kategória is illik, akkor a geopolitikai elemzésekben a magasabb hatalmi rangját vesszük figyelembe. Ennek megfelelően az USA a szuperhatalom, Oroszország és Kína pedig a globális hatalom megtestesítői. A nagyhatalmak altípusaként jelennek meg az atomfegyverekkel rendelkező államok (ICANW, 2023) (az atomsorompó-szerződésben rögzített atomhatalmak: Szovjetunió/Oroszország, Amerikai Egyesült Államok, Kína, Franciaország, Egyesült Királyság, és a nukleáris fegyverekkel rendelkező, de a nemzetközi jog által atomhatalomként el nem ismert államok: Pakisztán, India, Izrael és Észak-Korea) (N. Rózsa, 2021), mert egy adott térségben hozott döntések következményeként figyelembe kell venni az ott érdekekkel rendelkező atomhatalmak várható reakcióit is.

- Regionális hatalom: Befolyása a nagyhatalomnál, vagy középhatalomnál is kisebb, mert általában csak a saját régiójára korlátozódik. Ebbe a kategóriába számos állam illik (Cohen, 2009): például Dél-Korea, Indonézia, Irán, Japán, Németország, Törökország, Mexikó, Argentína stb.
- Kis hatalom: A kis- és nagyhatalmak közötti megosztottság formalizálása a Chaumont-i szerződés (Cannon, 2009) 1814-es aláírásával történt. A jelenlegi nemzetközi rendszert nagyrészt kis hatalmak (Thorhallsson & Steinsson, 2017) vagy kis államok alkotják, amelyek a shatterbeltben, limitrófokban találhatóak. Bár egy kis hatalom a nemzetközi rendszerben soha nem érheti el vagy múlhatja felül a nagyobb hatalmak befolyását, másokkal együtt mégis hatással lehet a nemzetközi rendszer működésére. Relatív gyengeségük miatt általában előnyben részesítik a multilateralizmust, sikeresen alkalmazzák a koalícióépítés és az imázsépítés stratégiáit, mert katonai eszközökkel csak korlátozottan képesek érvényre juttatni az érdekeiket. (Rothstein, 1968) Megállapítható,

hogyan az ütközőállamok külpolitikája (ideális típusként) azonos mintákat követ (Efremova, 2019):

- területét semlegesnek minősíti, hogy ellenálljon a nagyhatalmak rivalizálásának;
- az összes érintett nagyhatalommal baráti és egyenlő távolságra lévő kapcsolatokra törekszik;
- a nagyhatalmak közötti konfliktusban a potenciális nyertessel lép szövetségre;
- egy nagyhatalom agressziójával szemben annak ellenfelével igyekszik szövetségre lépni;
- más kis hatalmakkal hajlandó egyeségre lépni, hogy megvédje magát a nagyhatalmi pressziótól;
- a nagyhatalmakkal fenntartott bilaterális kapcsolatait a régióban lévő más kis hatalmakkal alkotott multilaterális intézmények segítségével törekszik megoldani. (Efremova, 2019:117)

3. Célkitűzések

A kutatási kérdések összeállításakor kiinduló elv volt, hogy a téma mélyebb elemzése ne csak a geopolitikával foglalkozó kutatók érdeklődését, de a szélesebb értelemben vett közvélemény figyelmét is felkeltse.

Az értekezés célja az ütközőtér vizsgálata annak érdekében, hogy a törvényszerűségek beazonosításával kimutathatóvá váljanak az általános érvényű szabályok és viselkedési minták. Ennek keretében a disszertáció célja feltárni azt, hogy az ütközőzónában lévő és ütközőállami szerepbe kényszerült kis állam szélsőséges geopolitikai hatás háborús konfliktus esetén csupán eszköz a nagyhatalmak közötti nézeteltérésben, valójában az ütközőzónában zajló katonai konfliktusok mögött a nagyhatalmak érdekérvényesítő törekvései állnak és minden esetben proxyháború (helyettessel vívott háború) zajlik.

Fentiek alapján, az értekezés első kutatási kérdése annak vizsgálata, hogy az ütközőállamok fennmaradása milyen okokra vezethető vissza, azaz az ütközőtérségek milyen jellemzőkkel rendelkeznek – olyan földrajzi területek, amelyek vagy ásványkincsekben bővelkednek, vagy jelentős területet elfoglaló termőföldjük és nagy víztartalékuk van, vagy tranzitok a kereskedelem és/vagy a katonai felvonulási útvonal szempontjából. A kutatás egyik célja annak megállapítása, hogy az ütközőtérségek felsorolt jellemzőinek mekkora hatása van arra, hogy az ütközőállam egy nagyhatalmak közötti konfliktus rendeződése után visszatérjen a nyugalmi helyzetébe és politikai szempontból semlegessé váljon, gazdasági szempontból pedig fejlődő pályára álljon. Ilyen ütközőtérségben lévő ütközőállami szerepben van Afganisztán, Szíria, Koszovó és Ukrajna, amely államok helyzetének vizsgálatával és összehasonlításával törekszik a disszertáció általános érvényű konzekvenciák levonására.

Ehhez kapcsolódóan a disszertáció második kutatási kérdése feltárni azt, hogy az ütközőzónában lévő és ütközőállami szerepbe kényszerült kis állam szélsőséges geopolitikai hatás – háborús konfliktus – esetén csupán eszköz-e (Beehner and Meibauer, 2016) a nagyhatalmak közötti nézeteltérésben, és valójában az ütközőzónában zajló katonai konfliktusok mögött a nagyhatalmak állnak, ami minden esetben proxyháborút jelent. Ezért az értekezés egyrészt azt vizsgálja, hogy ha Ukrajna esetében egyértelmű az ütközőállami szerep, akkor a jelenleg zajló orosz-ukrán katonai konfliktus kialakulása szükségszerűen proxyháborút jelent-e, mert a nagyhatalmak közötti egyensúlyi helyzet megbillenése következett be. Másrészt a dolgozat célja, hogy feltárja a konfliktus végállapotának lehetséges formáit – demilitarizált övezet jön-e létre, mert a résztvevő nagyhatalom közvetlen határán található, vagy a veszély

megszüntetésének okán az ütközőállam felmorzsolódik, vagy kialakul egy új egyensúlyi helyzet.

Az összefüggések átláthatósága érdekében a disszertáció harmadik kutatási kérdése azt vizsgálja, hogy Chand megállapításába illeszthetően (Chand, 2017) Ukrajna azért bír-e rendszerszinten stratégiai jelentőséggel, mert a szuperhatalom USA és a nagyhatalom Oroszország közötti ütközőállami státusának megváltozása rendszerszinten alakítja át a geopolitikai viszonyokat. Egy szuperhatalom és egy feltörekvő nagyhatalom közvetlen határán lévő ütközőzónában az egyensúly megbomlására fokozottan érzékenyen reagál minden érintett, a zónára befolyással bíró nagyobb hatalom. (Hafeznia et al, 2013) A disszertáció célja Ukrajna példáján megállapítani azt, hogy ilyen esetben a nagyhatalmak közötti békés rendezésnek van-e bármilyen esélye.

Ehhez a problémakörhöz kapcsolódik a negyedik kutatási kérdés. Ahogy Lawrence Ziring is rámutat, olyan körülmények között, amikor a regionális kapcsolatok szerkezete jelentős változáson megy keresztül (vagyis a status quo felborul), általában az ütközőállamok lesznek az első áldozatok. Az ütközőállamok fizetik meg az új, átmeneti hatalmi egyensúly árát, ami szuverenitásuk jelentős beszűkülésétől egészen az államiságuk megszűnéséig terjedhet. (Ziring, 1987:90) A jelenleg nagy anyagi és emberveszteségekkel járó orosz-ukrán háború okán Ziring értékelése látszólag összeegyeztethetetlen Samuel P. Huntington (2014) megállapításával, amely szerint a rokon nemzetek nem vívnak egymással egymás kipusztításra irányuló háborút¹⁹, így a 2022. február 24-én elkezdődött orosz-ukrán konfliktus paradoxonnak tűnik. A disszertáció kutatási kérdése ezért az, hogy ez az ellentmondás az ukrán példán keresztül hogyan oldható fel.

A disszertáció ötödik kutatási kérdése a nemzetközi jog és a nemzetközi szervezetek szerepének vizsgálatához fűződik. Az ütközőzónákra vonatkozó szakirodalmi elmélet szerint a shutterbeltben található államok szempontjából az érdekérvényesítés alapvető eszköze a nemzetközi szervezetekkel és a többi kis hatalommal való szorosabb együttműködés lehet, amelynek segítségével nagyobb eséllyel érvényesíthetik érdekeiket, mint egyedül. (Hafeznia et

¹⁹ Itt szükséges megemlíteni Jugoszlávia széthullását és az 1993-as délszláv háborút, amelyet több kutató a rokon nemzetekre vonatkozó huntingtoni álláspont cáfolatának tart. Huntington azonban éppen ellenkezőleg, a civilizációs paradigma bizonyítékának tekinti a többségében katolikus horvátok, a többségében görögkeleti szerbek és a többségében muzulmánoknak aposztrofált albánok és bosnyákok 1993-ban háborúban kicsúcsosodó, Jugoszláviát szétbomlasztó harcát. Sőt, azt állítja, hogy „Azok a népek, amelyek etnikailag és nyelvükben ugyan azonosak, de vallásuk különbözik, képesek egymás ellen rémtetteket elkövetni, amint ez megtörtént Libanonban, a volt Jugoszláviában és az indiai szubkontinensen.” (Huntington, 2014:51-52) A disszertáció kutatási kérdései között szerepel a nyelv, a vallás és a kulturális különbségek vizsgálata is.

all., 2013), (Efremova, 2019:107). Másrészt egyes álláspontok szerint a nemzetközi politikában nem az igazságosság, hanem a béke és stabilitás biztosítása az elsődleges cél. (Biscop, 2023:1) Az értekezés ezért külön kutatási kérdésként vizsgálja a nemzetközi jog szerepének, a nemzetközi szervezetek tekintélyének erősítésére irányuló törekvéseket, illetve törekszik a változást igénylő hatalmak azonosítására, kiemelt figyelmet fordítva a hazánkkal egy ütközőzónában lévő és szomszédos Ukrajna és Oroszország közötti katonai konfliktus esetleges hatásaira.

A disszertáció végeredményben – szándéka szerint – egy olyan konklúziók levonására alkalmas kutatás, amelynek eredményei alapján az általános megállapítások és a konkrét ukrán példa összevetésével Magyarország lehetséges kitörési pontjaira tehető javaslat.

Az értekezés kitűzött céljainak kutatását azért tartom fontosnak, mert hazánk is az Ukrajnával azonos két gazdasági és civilizációs tömb találkozásánál fekszik, és a magyar geopolitikai kilátásokat, illetve a mindenkori magyar kormány érdekérvényesítési lehetőségeinek határait az ütközőtérben kialakult törvényszerűségek ismeretében lehet reálisan meghatározni. Az ütközőtérrel és annak strukturális felépítésével kapcsolatban legalább négy feltételezés tehető.

Első: A hatalmi hierarchiában a legalsó szintet képező kis államok gazdasági, tudományos és kulturális kapcsolatainak mélyítését bármely nagyhatalommal, a térségben érdekelt és a térségre hatást kifejteni képes nagyhatalmak viszonylag nagy toleranciával kezelik, de a politikai elköteleződésre és a katonai együttműködés fejlesztésére érzékenyen reagálnak. Ebből következően bár a kis állam ütközőállami szerepének betöltésében alapvetően passzív szereplő, mert a nagyhatalmak döntenek el a térség ütközőzóna státusát, de a politikai és a katonai kapcsolatok erőltetésének esetén a kis államok aktívan, tulajdonképpen maguk kényszerítik ki a nagyhatalmak lépését és az ütközőállami szerep kiosztását. (Megjegyzendő, hogy az esetleges negatív történelmi tapasztalatok és a relatíve gyenge önálló érdekérvényesítési képességek miatt egy kis állam részéről megjelenhetnek a biztonsága javítására irányuló olyan törekvések, amelyek egy erősebb és befolyásosabb szövetséghez való csatlakozást céloznak.)

Második: Az ütközőállamok általánosan megállapítható jellemző tulajdonsága, hogy tranzithelyzetben vannak, jelentős ásványkincs vagyonnal, nemzetiségi, vallási vagy kulturális megosztottsággal és a nagyhatalmak politikai érdekeinek a térségben való felerősödése miatt beszükkült politikai mozgástérrel rendelkeznek.

Harmadik: Az ütközőtérben lévő államok egy szélsőséges geopolitikai hatás – folyamatos hidegháborús fenyegetés, katonai agresszió vagy a háború eszkalálódása – esetén kényszerűen

ütközőállammá válnak, és az egyik érdekelt geostratégiai terület, azaz geopolitikai erőter szatellit államává lényegülnek – kényszerű blokkosodás, szövetség ételemben, mint például Belarusz, amellyel szemben az EU és az USA is hosszú évek óta szankciókat alkalmaz –, vagy az egyik geostratégiai területbe teljes területükkel (pl. Anschluss) vagy részben (pl. a Krím-félsziget) beolvadnak, vagy szélsőséges esetben megszűnik az állami létük.

Negyedik: Az ütközőzónában kialakult konfliktusok nem feltétlenül végződnek szélsőséges geopolitikai eseménnyel, azaz háborúval, ugyanakkor egyetlen nagyhatalom aktív jelenléte egy ütközőzónában vívott háborúban még nem jelent proxyháborút, mert ahhoz a katonai konfliktusban legalább két nagyhatalom egyidejű és aktív részvétele szükséges. Amennyiben a proxyháborút elszenvedő ütközőzóna közvetlenül valamelyik rá befolyással rendelkező nagyhatalom közvetlen szomszédságában található, akkor egy új geopolitikai egyensúly úgy jöhet létre, ha a fizikai fenyegetettséget érző nagyhatalom vagy eléri a célját, vagy meggyengül, vagy végső esetben megsemmisül. Fentiek miatt az orosz-ukrán háború egy olyan proxyháború, amely az Oroszország által elméleti síkon megteremtett Nagy Limitróf nyugati részén zajlik egy olyan ütközőállamban, amelynek feladata orosz szempontból éppen az lenne, hogy távol tartsa a közvetlen (nyílt és proxy-) háború lehetőségét más nagyhatalmakkal. Az új geopolitikai egyensúly ezért úgy jöhet létre, hogy vagy az orosz követelések teljesülnek, vagy Oroszország végzetesen meggyengülve békekötésre kényszerül, vagy az orosz szövetségi állam felbomlik.

Fentiekkel összhangban az értekezés kutatási kérdései az alábbiakra összpontosítanak:

- Hogyan lehet megfogalmazni az ütközőtér legkisebb egységének, a kis államnak a definícióját?
- Milyen jellegzetességek határozhatják meg egy ütközőtérben lévő állam ütközőállami szerepbe való kényszerítését?
- A kelet-közép-európai ütközőtérnek milyen jellemzői vannak, illetve ehhez az ütközőtérhez Ukrajna ütközőállami szerepének történelmi és földrajzi adottságai hogyan illeszkednek?
- Van-e kitörési lehetőség egy ütközőállami szerepkörből – esélyek és prognózisok Ukrajna példáján – és mik Ukrajna jelenlegi geopolitikai realitásai?
- A kutatás eredményeinek felhasználásával milyen prognózis állítható fel a jelenkori magyar állam mozgásterére vonatkozóan a helyzete és a lehetőségei alapján?

A kutatások irányát és folyamatát meghatározták azok a hipotézisek, amelyek a témával kapcsolatban már megjelent tudományos elméletek és szakmai tanulmányok ismeretében valójában önállóan is megfogalmazódtak. A disszertáció négy hipotézis bizonyítására vállalkozott:

Első hipotézis: Egy kis állam ásványkincs készletének szerény mértéke, vagy éppen hiánya esetén is kerülhet a nagyhatalmak érdeklődésének fókuszába és ennek folyamányaként ütközőállami szerepbe, ha létrejön egy szupertranszit állapot. Szupertranszit állapot: ha a földrajzi és egy adott időszakban uralkodó geopolitikai helyzet együttes hatása miatt a kis állam az ütközőtér olyan megkerülhetetlen mikro szintjévé válik, amelynek jelentősége a térség ásványkincs készletének értékével azonos, és a területe feletti befolyás megszerzése egyben az egész ütközőtér feletti ellenőrzést is biztosíthatja.

Második hipotézis: A proxyháborúk (azaz magyarul a helyettessel vívott háborúk) kialakulásához nem elegendő, hogy az ütközőtérben egymással háborút vívó kis államokat a nagyhatalmak támogatják, hanem ahhoz kettő vagy több nagyhatalom vagy szövetség háborús konfliktusba való egyidejű és aktív bekapcsolódása szükséges úgy, hogy az egyik hadviselő félként, a másik támogatóként jelenik meg.

Harmadik hipotézis: A nagyhatalom a határainál húzódó ütközőzónában kialakult politikai és katonai konfliktushelyzetet saját magára nézve biztonsági kockázatként kezeli, ezért a magát létében fenyegetve érző nagyhatalom önvédelemre hivatkozva a végsőkig folytatja a „preventív” háborút.

Negyedik hipotézis: Egy olyan ütközőzónában, ahol a rivalizálás hard power eszközök alkalmazásával fejeződik ki, az ütközőállami szerepben lévő kis államoknak legkorábban a konfliktus lezárultával nyílhat esélyük hídállami szerepre váltani, ha egyébként a külső és belső feltételeik is adottak.

4. Kutatási módszerek

A kutatás elsődleges forrásai a hivatalos kormányzati tájékoztatók és a statisztikai adattárak voltak, amelyek segítségével a kutatási kérdések szempontjából releváns adatbázisokat lehetett összeállítani. Mára kutathatóvá váltak a különböző kormányzati intézkedések, hozzáférhetőek a hivatalos kormányzati döntések, így a különböző (ukrán, orosz, koszovói stb.) kormányülésekről kiadott nyilatkozatok, az egyes államok és nemzetközi szervezetek által vezetett és közzétett statisztikai adatbázisok (CIA, állami statisztikai hivatalok – ukrán, orosz, afgán stb.), pénzügyi folyósításokról szóló hirdetések és jegyzőkönyvek (pl. orosz kormány, European Bank for Reconstruction and Development stb.). A disszertáció egyik oszlopát jelentik ezek a források, amelyekre támaszkodva folytatott kvantitatív szemléletű kutatást, és az eredmények alapján pontos képet igyekezett kialakítani nem csak az Ukrajnát érintő nagyhatalmi (USA, Oroszország, NATO, EU) erőfeszítésekről, és azok elemzésén keresztül a kelet-közép-európai ütközőteret érintő hatások valós mélységéről, de a napjaink geopolitikai változásainak kitett egyéb ütközőterek főbb jellemzőiről is (pl. Közép-Ázsia és a Közel-Keletet továbbá az egyre inkább shatterbelt szerepet felvevő Transzkaukázus).

A kutatás a Szovjetunió összeomlása után kialakult egypólusú világ 1991-től kezdődő időszakát vizsgálja, de az értekezés témájának és az adott kereteknek köszönhetően alapvetően a 2008-tól napjainkig terjedő időszakra koncentrált. Ennek oka, hogy a kelet-közép-európai térségre befolyással rendelkező Oroszországi Föderáció, amelynek a disszertáció kutatási tárgyaként megjelölt Ukrajnával kapcsolatos konfliktusa 2024 februárjában már a harmadik évébe fordult, 2008-ban tudta először, de facto növelni a területét. Nagyhatalmi felemelkedése, illetve érdekei alapvetően befolyásolják a vizsgált ütközőzónák struktúráját. Az adatgyűjtések, elemzések és következtetések abból a szándékból indulnak ki, hogy minél világosabban láthatóvá váljanak és általános érvénnyel megfogalmazhatóak legyenek az ütközőtérben ütközőállami szerephez kényszerült kis hatalmakat érintő főbb folyamatok, illetve a nagyhatalmi érdekérvényesítés jellemzői.

A disszertáció kutatási irányainak és a kutatandó kérdések nagy részének összeállításában, illetve az összegyűjtött ismeretek rendszerzésében és összefüggések felismerésében segítettek saját közvetlen tapasztalataim, amelyeket a külszolgálataim alatt Kijevben, Pekingben, Moszkvában diplomataként és Szabadkán konzulként szereztem. A disszertáció témájának elemzéséhez alkalmaztam azoknak a gyakorlati tapasztalatokkal rendelkező szakértőknek (diplomata, nemzetközi kapcsolat–elemzők, politológusok, stb.) ismereteit és szakvéleményét

is, akiket a külszolgálataim és a közszolgálatban eltöltött több mint 30 év alatt ismertem meg. A nemzetiség fogalmára, a nemzeti kisebbségnek az államszerkezet egységében játszott szerepének fontosságára, a vallás társadalomra gyakorolt kohéziós erejére vonatkozó kutatási kérdések ezeknek az empirikus tapasztalatoknak és a diplomáciai testületben megismert magyar és külföldi diplomatákkal és szakértőkkel folytatott tárgyalásoknak köszönhetően, mondható, hogy évtizedek alatt formálódtak meg.

A disszertáció nagy hangsúlyt helyezett a másodlagos forrásokra is, komoly figyelmet fordítva a szakirodalom elemzésére. Így törekedett a kapcsolódó szakirodalmak felkutatására és elemzésére, a puffer zónába sorolt államok és entitások (közösségek, népcsoportok) geopolitikai lehetőségeit és gazdasági – politikai mozgásterét befolyásoló tényezők feltárására irányuló kutatások eredményeinek adaptálására. A geopolitikai szakirodalomra alapozott kvalitatív kutatások az ütközőterek és az ezeket alkotó zónák jellemzőit vizsgálták. A kutatások célja az volt, hogy feltárják az egyes zónák és a hozzájuk kapcsolódó államok kitörési lehetőségeit, valamint a független mozgásuk korlátait, amelyeket a geopolitikai helyzetük meghatároz. A vizsgálat elméleti megalapozása tüzetesen elemezte a kis állam, az ütközőállam és az ütközőtér definícióit, továbbá arra törekedett, hogy a hatalmak befolyása alapján kidolgozza a nagyhatalmak hierarchikusan egymásra épülő rendszerét. A térségben élő kisebbségek helyzetének és a többségi nemzethez való kapcsolatának vizsgálata segítette annak megértését, hogy az egyes államokat összetartó centripetális erők mennyiben járulhatnak hozzá egy esetleges hídállami szerep kialakításához.

Az értekezésben a téma gyakorlati megjelenési formáinak folyamatos és aktuális vizsgálatához elengedhetetlen volt a média híreinek követése és a geopolitikai helyzetekben történt elmozdulásokkal kapcsolatos releváns és objektív információk interpretálása és felhasználása. (Pl. koszovói helyzet, a Szíriából és Afganisztánból kiinduló és Európát veszélyeztető migrációs hullám háttere és összefüggései, az orosz „különleges katonai művelet”, az azeri-örmény konfliktus stb.)

A téma tanulmányozása során az elemzések kiterjedtek a népességgel és a migrációval kapcsolatos adatokra is, amelyeket a Balkán geopolitikai helyzetének vizsgálata során horvát, az ukrán és az orosz konfliktus kapcsán ukrán és orosz, a nemzetközi migráció vizsgálatánál pedig nemzetközi statisztikai hivatalok vagy szervezetek adatbázisaiból gyűjtöttem össze és kategorizáltam az értekezés diktálta szükségletek szerint.

Az államszerkezet hatékonyságának és kohéziójának mérésére az értekezés a Hartshorne-modellt használja elsődleges módszerként, amely az államszerkezet stabilitását a centrifugális

és a centripetális erők (Andrékó, 2022) meghatározásával állapítja meg. Richard Hartshorne²⁰ elméletét (Hartshorne, 1950) Pap Norbert gondolta tovább és egészítette ki (Pap, 2016). A Hartshorne-modell az államszerkezet stabilitását vizsgálja a rá ható erők kategorizálása alapján. Az államot végső soron gyengítik a centrifugális erők, míg a centripetális erők az összetartó, kohéziós erőket jelentik és ha felülmúlják a centrifugális erőket, akkor stabilizálják az államszervezetet. A modell valójában összetett, mert számos potenciális okozati lehetőséget vizsgál, így többek között a kisebbségek identitását, a nyelvek és a vallások, illetve vallási felekezetek közötti összhangot, a közös történelmi múlt kapcsán kialakult összetartó, vagy éppen széthúzó tapasztalatokat, a kulturális hasonlóságokat, a régiókon belül és között fennálló együttműködési lehetőségeket, az állam felépítését és a választási rendszereket, a hatalmi ágak megosztását stb. Az államszerkezet működése szempontjából a stabilitást és befolyásoló képességet számos feltétel határozza meg, amelyeknek a konkrét körülmények alapján végzett vizsgálata mutathatja ki, hogy az adott folyamat vagy helyzet centripetális vagy centrifugális hatást jelent a vizsgált esetben. Tekintettel az okozatok széles síkjára, a disszertáció az állam kohéziós ereje szempontjából a legfontosabbnak és leginkább hatékonyan tartott tényezőket vizsgálta. A szempontok kiválasztását és szűkítését a disszertáció terjedelmi korlátai befolyásolták. Emellett nem kevésbé fontos szándék volt, hogy olyan mérhető és kevésbé mérhető faktorok kerüljenek be a vizsgált szempontok közé, amelyek megbízhatóan kimutathatják egy vizsgált államszerkezet szilárdságának jellemző vonásait.

Fentiek miatt a Hartshorne-modell módszerének alkalmazása során mindenekelőtt a kulturális, a nyelvi és a vallási faktorokat vontam szorosabb tanulmányozás alá. A három faktor mindegyike alkalmas arra, hogy rámutasson egy állam belső törésvonalaira és az államhatalom azokhoz való viszonyulásának konkrét kezelése következtében kialakuló államra ható erőkre, de csupán ez a három vizsgálati eredmény nem adhat megbízhatóan pontos eredményt. Már a vizsgálatok során nyilvánvalóvá vált a nemzetiség és a nemzet szerepének jelentős hatása az államszervezet működésére, ezért a kutatásoknak figyelmet kellett fordítania a nemzet fogalmára is, melyet az államszervezet szempontjából Hartshorne is jelentős tényezőként

²⁰ Richard Hartshorne (1899.12.12. – 1992.11.05.) amerikai földrajztudós, a Wisconsin-Madison University professzora. 1920-ban a Princeton Egyetemen matematika szakon szerzett diplomát, majd 1924-ben PhD fokozatot földrajzból a Chicagói Egyetemen. 1941-1945 között a Stratégiai Szolgálatok Hivatalában (a későbbi Központi Hírszerző Ügynökség) földrajzi részlegét szervezte meg és vezette. 1946-1970 között a Wisconsin University professzora, illetve 1949 és 1950 között az Amerikai Földrajztudósok Szövetségének elnöke. Legismertebb műve az 1939-ben publikált *The Nature of Geography (A földrajz természete)* című módszertani munkája. Megkérdőjelezi a központi hely elméletét (Central Place Theory), és hangsúlyozta a hozzáférhetőség és az összekapcsolhatóság térszervezésben szerepét. 1950-ben jelent meg a *The Functional Approach in Political Geography (A funkcionális megközelítés a politikai földrajzban)* című munkája.

értékelt. A disszertáció elemzései során alkalmaztam Hartshorne nemzet fogalmát, amely szerint a nemzet lényegét tekintve olyan nemzeti identitást vagy kulturális összetartozást jelent, amelynek nem feltétele a közös genetikai eredet, vagy az azonos etnikumhoz tartozás. (Háry, 2016)

Hartshorne fogalmához szervesen kötődik Samuel P. Huntington megállapítása: „Minden kultúra vagy civilizáció központi eleme a nyelv és a vallás.” (Huntington, 2014:83) Ebből következik, hogy a nyelvhasználat és a hatalom kérdése elválaszthatatlan egymástól, hiszen a nyelvi megoszlás a hatalom megoszlását eredményezi, azaz – Huntington szerint – a hatalomváltás szükségszerűen a nyelv változását is maga után vonja. Ahogy a történelem során ez a jelenség számos korban és helyen tetten érhető, megfigyelhető Ukrajnában is, amikor pl. a Krím félszigeten, vagy az ország keleti területein nagy tömegben élő nem ukrán, hanem többségében orosz nemzetiségű, nem ukránul, hanem oroszul beszélő lakossággal szemben a hatalom nyelvegységesítő intézkedéseket alkalmazott az önállósodási, elszakadási törekvések ellen. Az ukrán nyelv, mint kizárólagos államnyelv megjelenése az ukrán hatalom kiterjesztését hivatott deklarálni az érintett területek, illetve nemzetiségek felett. (HVG, 2022) ²¹

Jól látható a vallás és a nyelv szoros „szövetsége” és az államhatalom szempontjából nézve kiemelkedő szerepe, egyebek mellett Szerbia és Koszovó viszonylatában is, ahol a vélt vagy valós a szerb hatalmi pozíció erősítése, de legalább megtartása érdekében, – hivatkozva a Szerb Ortodox Egyház történelmi befolyására, – Koszovó területén, a vallási szertartásokon a szerb nyelv használatát írják elő. A Koszovóban kisebbségbe szorult szerb nemzetiség kultúráját és nemzeti identitását²² a szerb részről a vallásgyakorláson keresztül, a szerb nyelvű egyházi szertartások segítségével célozzák megtartani, amely törekvést erősíti, hogy a Szerb Ortodox Egyház patriarchájának ünnepélyes beiktatására az Ipeki Patriarchátus Koszovó területén található monostorában került sor. (Magyarországi Református Egyház, 2010)

A disszertáció a címében foglalt ukrán példát szem előtt tartva törekszik a Hartshorne-modell alapján az ukrán elnöki és parlamenti választási rendszer eredményei és a vonatkozó választási térképek segítségével a vizsgált államra vonatkozó törésvonalak és összefüggések kimutatására. A Loosemore-Hanby index (LH index) és az effektív pártszám (EP) segítségével pontosítja, hogy az elemzés alá vont államszerkezetek megerősödése, vagy éppen gyengülése következett-e be a posztszovjet éra 30 éves időszaka alatt. A parlamenti és az elnökválasztások

²¹A kárpátaljai magyar kisebbséget is hátrányosan érinti az ukrán nyelvtörvény, ami befolyásolja a két ország kapcsolatait, azonban a magyar nyelvvel kapcsolatos szankciók enyhébbek, mint az orosz nyelvre vonatkozók.

²²A közösen megélt történelemnek, a közösségi, vallási eseményeknek, a közös nyelvnek meghatározó szerepe van a kulturális összetartozás szempontjából, amely, értelmezésem szerint a nemzeti identitással azonos

eredményeit bemutató térképek segítségével kimutathatóvá vált az Ukrajnát, mint ütközőállamot egy északkelet-délnyugat tengely mentén kettéosztó törésvonal etnikai, történelmi és népességeloszlási jellege is.

Annak pontosítására, hogy a feltárt jellegzetességek centripetális, vagy centrifugális hatása érvényesül, a kutatás figyelmet fordított az ukrán parlamenti választási rendszer arányosságára és a pártrendszeren belüli változásokra utaló mutatók megállapítására és elemzésére.

Az arányosság elve a polgári demokratikus választások egyik kulcskérdése, amelynek lényege, hogy minél kisebb legyen a választók által leadott szavazatok és a kiosztott parlamenti mandátumok száma közötti eltérés. Az arányosság mérésére sok számítási módszert dolgoztak már ki, de a disszertáció a széles körben használt és hiányosságai mellett mégis az objektív helyzetet visszatükröző LH indexet alkalmazza. Az index a választók akaratának és a mandátumok eloszlásának egymáshoz való viszonyulását méri, összehasonlítja a pártokra leadott szavazatokat és a választások végén a mandátum allokációs rendszer eredményeként kiosztott parlamenti mandátumok számát, amely a vizsgált államok törvényhozásának tevékenységéhez legitimitást biztosító választások demokratikusságát jellemzi.

Az index számítási képlete:

$$LH = \frac{1}{2} \sum_{i=1}^n |v_i - s_i|$$

ahol v_i a szavazati arány és s_i a párt parlamenti helyei oly módon, hogy $\sum v_i = \sum s_i = 1$, és n az összes párt száma.

A választások minősítésében fontos mérőszám az EP (Golosov, 2009), amelynek megállapításával (Laakso & Taagepera, 1979) a törvényhozáson belüli erőviszonyok válnak kimutathatóvá. A mérés célja az ukrán államszerkezet stabilitását vagy gyengeségét okozó erő kimutatása volt annak megállapításával, hogy Ukrajna parlamentjén belül valójában hány párt működik hatékonyan és ez milyen hatással van az ukrán államszerkezet kohéziójára, mennyire lehet ennek alapján a nagyhatalmak befolyásával szemben erős az ukrán állam. Az EP nem feltétlenül alkalmas arra, hogy mérje az ukrán pártrendszer ideológiai töredezettségét, de rámutat a pártok törvényhozásban játszott szerepére és az államfő és a mindenkori ukrán kormány politikai tevékenységét befolyásoló érdekérvényesítő erejére.

Az EP számítási képlete: $N=1/\sum p_i^2$, ahol N a pártok tényleges számát, p_i pedig az i -edik párt mandátumainak hányadát jelöli.

Az értekezés az ütközőterekre gyakorolt nagyhatalmi befolyás, illetve a kis hatalmakkal szemben kifejtett nyomásgyakorlás vizsgálata során elemzési módszerként figyelembe vette a Joseph Nye által kidolgozott hard- és soft power alkalmazásokat. A geopolitikai szakirodalom forrásaira támaszkodva kvalitatív szemléletű kutatást végzett az Ukrajna lehetőségeit jelenleg leginkább behatároló és állami létét veszélyeztető (Novosti, 2022) orosz nagyhatalmi érdekérvényesítésre vonatkozóan.²³ A pénzügyi és politikai támogatások 2014-ig jellemezték az orosz külpolitika Ukrajnát érintő soft power eszközeit, ami 2022 februárjáig folyamatosan, de határozottan átcúszott a hard power alkalmazásba.

A kutatási célok teljesítéséhez módszeresen alkalmaztam a nagyhatalmak és ütközőterek Saul Bernard Cohen által felvázolt struktúráját, és a horizontális lemezként aposztrofált ütközőzóna-kapurégió, illetve a hozzájuk rendelt ütközőállam-hídállam szerepek fogalmának és elméletének használatát a konkrét példák elemzésekor.

Az értekezésben alkalmazott módszerek komplex alkalmazása lehetővé tette a téma eredményes kutatását és lényeges összefüggéseket tett átláthatóvá. Az értekezés kvantitatív elemzését megalapozták a sokrétű adatbankokból és hivatalos forrásokból származó információk és adatok. Így különösen hasznos volt az egyes ütközőzónák és a zónákban található ütközőállamok helyzetének objektív megállapításához a különböző állami és multinacionális nem állami szervek adatbázisainak kutatása, amelyekből az értekezés kutatási kérdéseire felépíthetővé vált egy olyan adatállomány, amely megalapozhatta a vizsgált területekkel kapcsolatos ismereteket. Nagy mennyiségű információt és adatot nyújtottak a kutatásban érintett térségekben releváns hatalmak különböző kormányzati és civil szervei. Az ukrán (State Statistical Service of Ukraine, “Unconventional Gas in Ukraine” Project, Ukrinform, Ministry of Defence of Ukraine, Large Scale Agriculture, a Kijevi Patriarchátus Ukrán Ortodox Egyháza,), az USA (CIA, U.S. Energy Information Administration, U.S. Department of Defense, USDA Foreign Agricultural Service, National Security Archive), az orosz (Rosstatistic, Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, Ministry of Defense of the Russian Federation), a kanadai (Department of Finance Canada) hivatalos szervek adatbázisai és a nemzetközi szervezetek közül a World Bank, az European Council, az European Commission, az European Parliament, az EBRD, a Magyar Helsinki Bizottság és a

²³ Már az orosz-ukrán háború kezdetén megjelentek az olyan szélsőséges orosz érvelések és propaganda elemek, amelyek az orosz fél szükségszerű feladatáknak igyekeztek bizonyítani az ukrán államiság gyakorlatilag teljes megszüntetésének elkerülhetetlenségét (Sergeitsev, 2022), mint a geopolitikai probléma szükségszerű végkifejletét. A folyamat fő ideológiai eszközének ebben az esetben az úgynevezett „denacifikálást”, azaz a nácitlanítást jelölték meg, ami a háború ideje alatt az orosz állami propaganda állandó összetevője maradt.

Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal nyújtott kimeríthetetlen lehetőséget és segítséget a saját adatbázis felépítéséhez. Az így összeállított adatok alkalmasak voltak arra, hogy a vizsgálatok középpontjában álló térségek és államok gazdasági, politikai és katonai helyzetét átláthatóvá tegyék.

Önmagukban azonban ezek az adatok még nem voltak alkalmasak arra, hogy a kutatási kérdések egy-egy szempontjára vonatkozóan határozott következtetéseket lehessen levonni. Az összegyűjtött adatok rendszerzéséhez és az összefüggések megismeréséhez szükség volt a vizsgált helyszínnel és időszakokkal kapcsolatos médiahírek megismerésére is.

A sajtóelemzés hasznos és szükséges módszernek bizonyult nem csupán a napi helyzetelemzések elkészítéséhez, de a tanulmány írásakor felmerült olyan kiegészítő kutatási irányokban is, amelyek a disszertáció egyes hipotéziseinek alátámasztásához érveket, vagy éppen ellenérveket szolgáltatottak. Így rendkívül hasznosnak bizonyultak az olyan szócikkek és elemzések, amelyek például a területszerzéssel és az államok más államokkal szemben kifejtett tevékenységével kapcsolatos jogszabályi háttér magyarázatával, vagy az egyes vizsgált térségekre jellemző gazdasági adatok (GDP, ásványkincs készlet, export és importcikkek stb.) alakulásával foglalkoztak. Az aktuális geopolitikai helyzetet befolyásoló gazdasági, politikai, katonai és kereskedelempolitikai folyamatok figyelemmel kísérése az elemzésekhez nélkülözhetetlen háttérinformációt biztosított, különös tekintettel a Közép-Kelet-Európát érintő változások megértésében nyújtott hasznos ismereteket és tett lehetővé következtetéseket. De valójában ugyan ez a szükségszerűség összekapcsolható az értekezés szempontjából fontos többi térség és állam helyzetének és államszerkezeti stabilitásának kutatásával.

Az egyes posztszovjet államok attitűdjének és az államszerkezetük gyakorlati működésének és kultúrájának az ismerete, amelyet a térségben terepen, diplomáciai munkám során sajátítottam el, különösen hasznosnak bizonyult az összefüggések jobb megértésében. A partner diplomatákkal, a fogadó államok gazdasági és politikai folyamatainak működésével foglalkozó kutatóival és az átlagpolgárokkal folytatott interakcióknak köszönhetően mélyebben megismertem az értekezés fókuszában álló államok kultúráját, történelmét, népének gondolkodását és szokásait, ami nagyban hozzásegített az egyes kutatási kérdésekben összegyűjtött nyers adatok és médiában megjelent információk árnyaltabb értelmezéséhez. A szakmai kutatások, tanulmányok és értékelések a fentiekkel együtt, azokat kiegészítve új megvilágításba helyezték az ütközőállamok sajátos jegyeit és az ütközőzónák szerkezeti felépítésének logikai elemeit.

5. Az ütközőállamok megjelenésének és Ukrajna ütközőállami szerepének gyakorlati kérdései

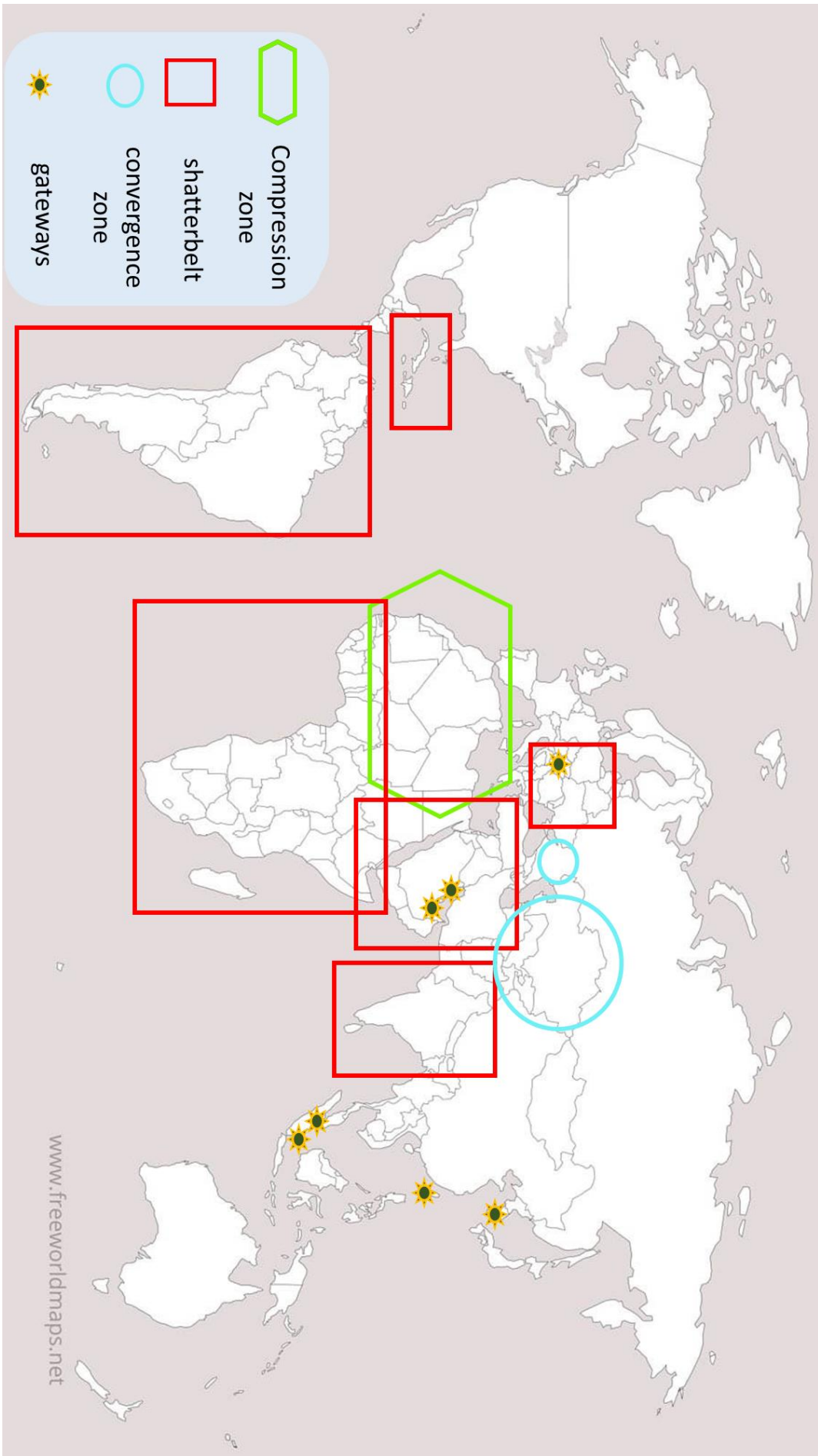
5.1. Az ütközőállamok fő jellemzői

Az értekezés célja az ütközőtér vizsgálata annak érdekében, hogy a törvényszerűségek beazonosításával kimutathatóvá váljanak az általános érvényű szabályok és viselkedési minták.

Ahogy Cohen megállapította, a Szovjetunió, mint birodalom 1991 decemberi összeomlásával az USA, mint tengeri birodalom felülmúlta az eurázsiai kontinentális birodalmat (Cohen, 2015). Ennek eredményeként létrejött az egypólusú világregend, a Pax Americana kora. A posztsovjet időszak elmúlt közel három évtizedében a világ nagy térségeiben napjainkra kirajzolódtak a meghatározó ütközőterek (lásd a 7. ábrát) és a horizontális lemezek is differenciálódtak. Bár az ütközőzónák és ütközőállamok történelmileg régóta jelen vannak, a hídállami szerep csupán a globalizáció és az új szuper információs sztráda, az Internet hatására kialakult nézőpontváltásnak köszönhetően jött létre.

7. ábra **Nagyhatalmak közötti ütközőterek és horizontális lemezek napjainkban (lásd a következő oldalon)**

Forrás: Saját készítésű ábra a www.freeworldmaps.net felhasználásával. A piros színű határvonallal keretezett térségek ütközőzónákat (shatterbelts), a sötétzöld színnel jelölt a vitatott politikai térségeket (compression zones), a fekete karikával körbevettek konvergenciazónákat (convergence zones) a sárga jelek pedig a hídállamokat (gateways) jelzik.

Az értekezés ütközőállamokkal kapcsolatos vizsgálata Ukrajna mellett viszonyítási alapként Afganisztán és Szíria helyzetének elemzésére is kitér.

Ennek egyik oka az, hogy a posztszovjet időszakban az Ukrajnára ható nagyhatalmak mind Afganisztánnal, mind Szíriával szemben már a hard power eszközével is felléptek érdekeik érvényesítésére, amelyek eredményét és következményeit elemezni lehet. 2015-ben az orosz nagyhatalmi felemelkedés katonai dimenzióját a szíriai háborúban való katonai részvétel hozta el. Szíria közel-keleti térségben betöltött különleges státusát sejteti, hogy területén az orosz haderő megjelenése előtt az USA és egyes NATO tagállamok is a hard power eszköz használatához folyamodtak. A közép- vagy dél-ázsiai ütközőtérben (lásd később részletesebben kifejtve) fekvő Afganisztánban az USA 2021. augusztus 30-án fejezte be aktív katonai jelenlétét, ami a 20 éves időszakával (2001-2021) kétszer olyan hosszúnak bizonyult, mint a korábbi szovjet hard power befolyás (1979-1989) időszaka. Az a tény, hogy a két szuperhatalom hosszú időszakon keresztül próbálta befolyását megszilárdítani Afganisztán fölött azt bizonyítja, hogy az államnak különlegesen fontos szerepe van a közép- vagy dél-ázsiai ütközőzónában. Mind a közel-keleti ütközőzónába tartozó Szíria, mind a közép- vagy dél-ázsiai ütközőzónába tartozó Afganisztán esetében megállapítható, hogy ütközőzónáik ugyanazok a globális hegemonok, vagy globális nagyhatalmi státusra törekvő hatalmak (USA és Szovjetunió, később Oroszországi Föderáció) között jöttek létre, mint a disszertáció fókuszában szereplő Ukrajna kelet-közép-európai ütközőzónája, ezért a geopolitikai összefüggések vizsgálata szempontjából referencia államoknak tekinthetők.

Másrészt, külön kutatás keretében vizsgáltam (Andrékó, 2018, 2020) a 2015-ben az Európába Magyarországon keresztül érkező migrációs hullám jellemzőit, mely során megállapíthatóvá vált, hogy az összes hazánkban regisztrált menekült 62,5%-át a közel-keleti ütközőzónából érkező szír és a közép- vagy dél-ázsiai ütközőzónából érkező afgán állampolgárok tették ki. Ez az arány ennél is nagyobb értéket mutat, ha figyelembe vesszük a 2010-es évek első felének Magyarországot érintő migrációs mozgásaiban jelen lévő koszovói albánokat is, mert velük együtt az összes menekült státuszt kérelmező 76,3%-át, vagyis több mint háromnegyedét ez a három csoport alkotja. A migrációs adatok arra hívták fel a figyelmet, hogy a kelet-közép-európai ütközőzóna és a közel-keleti, illetve a közép- vagy dél-ázsiai ütközőzóna közötti kapcsolatot a nemzetközi viszonyt érintő jelentős migrációs válságban kiemelkedő szerepet játszó Szíria és Afganisztán jelentette. Mindemellett a napjainkig tartó időszakban ez a két ország továbbra is a nagyhatalmak közötti érdekellentétek miatt befolyásolja a nemzetközi politikai napirendet, ami további érveként támasztja alá a két ütközőállam referencia értékét.

Harmadrészt ahogyan a második fejezetben bemutatásra került, a 20. században keletkezett ütközőállamok többsége Euráziában található, Cohen pontosítása szerint pedig Kelet-Közép Európa mellett többek között a Közel-Kelet és Dél-Ázsia is ütközőzóna.

Koszovó vizsgálata szintén referenciaként azért indokolt, mert egyrészt fontos láncszemként szerepel abban a washingtoni külpolitikai irányvonalban, amely szerint „a Szerbia–Montenegró–Koszovó–Észak-Macedónia által kirajzolódó országlánc egyfajta „arcvonal” a Nyugat és Oroszország között.” (Dérens & Geslin, 2015) Másrészt a kelet-közép-európai ütközőzóna egyik ütközőállamaként a disszertáció fókuszában lévő Ukrajnával azonos geopolitikai környezet veszi körül Koszovót, ezért a kimutatható jellegzetességek az ukrán ütközőállami szerepben is várhatóan jelen vannak. Mindkét állam a huntingtoni civilizációs törésvonal mentén fekszik, míg Koszovót a nyugati kereszténység, az ortodoxia és az iszlám töredezi szét, addig Ukrajna a nyugati kereszténység és az ortodoxia határán van úgy, hogy a kijevi és a moszkvai patriarchátus is markáns választóvonalat képez az országon belül. Mindemellert mindkét államra jelentős hatással van a nemzetiségi ellentét, amely Koszovóban a szerb-albán, Ukrajnában pedig elsősorban az ukrán-orosz nemzetiségek között mutatkozik meg.

A geopolitikai elemzések fő vizsgálati alanya általában valamelyik nagyhatalom és annak reakciója, illetve a nagyhatalmak és a közöttük létrejött rivalizálás leírása és összefüggéseinek, következményeinek elemzése. A szakirodalomban mára egyre több publikáció indul ki az ütközőállapotban lévő szereplők helyzetéből. Jelentős alapokat ad például Bibek Chand „Buffer States in Sub-Systemic Rivalries: Analyzing Nepal's Role in Sino-Indian Security Dynamics” (Chand, 2018) című értekezése, Tornike Turmanidze „Buffer States: Power Policies, Foreign Policies and Concepts” (Turmanidze, 2009) kutatása, vagy az ütközőzónák jellegzetességével foglalkozó orosz geopolitikus Pavel Nikolaevich Dudin „Pufferállam és regionális politikai rend Kelet-Ázsiában: japán modellek és gyakorlati megvalósításuk Észak- és Kelet-Kínában 1935-1945 között” című disszertációja (Dudin, 2022), illetve jelen disszertáció is a pufferállamokra, illetve az ütközőtérsegekre vonatkozó jellemzők kutatására vállalkozva ezt a tudományos szakterületet kívánja gazdagítani. Ebből az aspektusból vizsgálva az összefüggéseket egy visszatérő, jelentős fogalom, a kis állam definíciójának meghatározása, de legalább az értekezésben használt értelmezése elkerülhetetlen.

Mint ahogy már a 2. fejezetben a hatalmak rangsorolásánál a fogalmat ismerttettem, annyi bizonyos, hogy a kis állam a hatalmak hierarchiájában a legalapvetőbb és legalsóbb szintű elem. Indirekt módon Veenendaal és Corbett kis államokkal szembeni averzióiból (Veenendaal &

Corbett, 2015) vonhatunk le következtetést arra, hogy milyen kritériumokat tulajdonítanak a kis államoknak. Ennek megfelelően a kis államok a világ népességének csak kis hányadát képviselik, nem teljesen függetlenek és hiányosak a statisztikai adataik. Thorhallsson és Wivel (Thorhallsson & Wivel, 2006) ezt azzal egészíti ki, hogy az anyagi képességek mellett a kis államra jellemző a globális és regionális ügyekben játszott alárendelt szerepe és a kapcsolatainak asszimmetrikussága, amelyben mindig a gyengébb szereplőként lép fel. Mivel az aszimmetrikus kapcsolatban a kis állam mindig az erőtlenebb, ezért önállóan nem is képes a nagyobb hatalmakkal kialakult kapcsolatainak jellegét vagy működését megváltoztatni. Összességében tehát – fenti kutatók véleménye alapján – a kis állam lakossága kicsi, nem teljesen független, statisztikai adatai hiányosak, korlátozott anyagi képességű, alárendelt szerepe van, a nagyobb hatalmakkal aszimmetrikus kapcsolat jellemzi.

A kis államokra vonatkozó értelmezések közül azonban több feltevés kérdéses. Például Chand hivatkozik David Vitalra (Vital, 1971), aki szerint a lakosság szám nem releváns a kis állam definíciójában, Robert Rothstein pedig több más geopolitikushoz hasonlóan megállapítja (Rothstein, 1968), hogy a kis államok a biztonságuk érdekében szövetségek kötésére kényszerülnek más kis hatalmakkal, vagy akár más nagyhatalmakkal. Ez utóbbi nyilván rákényszerítheti a kis állammal kapcsolatban álló más nagyhatalmat az együttműködésük jellegének és/vagy működésének megváltoztatására.

A jelen értekezés álláspontja szerint – Vitallal egyetértve – a kis állam meghatározása nem, vagy alapvetően nem a lakosság nagyságától függ. A kutatás középpontjában álló Ukrajna például az utoljára 2001-ben tartott hivatalos ukrán népszámlálási adatok szerint 48 millió 240 ezer 902 fő (a World Bank 2022-ben készített becslése szerint körülbelül 38 millió fő) (World Bank, 2022c) lakossal rendelkezett, területi kiterjedése alapján pedig a 603 ezer 700 négyzetkilométeres területével Európa második legnagyobb állama, a kelet-közép-európai ütközőtérben pedig a legnagyobb állam. Ha a lakosság száma a kis állam meghatározásában releváns lenne, akkor Európában nem lehetne egy Ukrajna területű és lélekszámú államból kis állam, vagyis ütközőállam. Másrészt ide kívánczik az az érv is, hogy Ukrajna és ütközőtérsége elemzésekor összehasonlításként a közép- vagy dél-ázsiai ütközőtérből Afganisztánt, a közel-keleti térségből pedig Szíriát vesszük elemzés alá, amelyből Afganisztán lakosság száma és területének nagysága Ukrajnáéval vetekszik. Afganisztán területe 652 ezer 860 négyzetkilométer, népessége 2022-ben 41 millió 128 ezer 771 főt tett ki (WorldBank, 2022a), Szíria területe 185 ezer 180 négyzetkilométer, lakossága pedig 22 millió 125 ezer 249 főt

számlált. (World Bank, 2022b) Így tehát könnyen belátható, hogy a lakosságszám, sőt, a terület nagysága sem lehet meghatározó a kis állam, mint ütközőállam fogalmának pontosításakor.

Mint az orosz kutató Efremova is rámutatott, az ütközőtérben lévő kis államok alapesetben szükségszerűen semlegesek akarnak maradni a nagyhatalmakkal szemben, (Efremova, 2019) és ez adja a nagyhatalmak közötti geopolitikai egyensúly lényegét. Amint egy kis állam egy az ütközőtérségében már befolyással rendelkező nagyhatalommal köt a saját biztonsága érdekében szövetséget, abban a pillanatban a térség status quo-ja felborul, és a nagyhatalmak között szükségszerűen konfliktus keletkezik az új egyensúlyi helyzet kialakulásáig. Ilyen állapot alakult ki Ukrajna kapcsán a kelet-közép-európai ütközőtérben. A NATO csapatainak felfejlesztését Ukrajna nyugati határán, a NATO keleti szárnyán és az Ukrajnának nyújtott, az ukrán biztonsági helyzet javítását célzó nyugati, de elsősorban USA támogatásokat, továbbá az ukrán haderő kiképzését (U.S. Department of Defense, 2022)²⁴, anyagi és műszaki segélyezését (Andrékó, 2021) Oroszország a határai közelében megjelent fenyegetésként és kihívásként élte meg, amelyre katonai és politikai választ adott. Ukrajna aszimmetrikus függése tehát a kelet-közép-európai ütközőtérben az USA és az EU blokk felé kibillent, de ez egyben maga után vonta az orosz nagyhatalmi befolyás gyengülését, felértékelve Ukrajna jelentőségét az orosz érdekérvényesítésben. Ezzel valójában az aszimmetrikus kapcsolat ellenére a kis államként szereplő Ukrajna képes volt önállóan megváltoztatni a globális- vagy nagyhatalom Oroszországgal fennálló kapcsolatának működését.

2013. december 17-én az EU társulási szerződés (Ukrinform, 2013) végleges megakadályozása érdekében Oroszország jelentős gázárendményt tett Ukrajnának (a Standard Bank elemzése szerint ez éves szinten 3 milliárd dollár megtakarítást jelentett volna Ukrajnának), amire egy USA és EU barát ukrán politikai váltás lehetőségének fenyegetése nélkül ilyen tempóban nem kerülhetett volna sor. Emellett Moszkva feloldotta azokat az Ukrajna ellen bevezetett kereskedelmi szankciókat, amelyeket Kijev nyugati nyitására reagálva hoztak, illetve 15 milliárd dollár értékű ukrán államkötvény felvásárlásáról állapodtak meg, ami a 69 milliárd USD nagyságú ukrán államadósság jelentős részét fedezte volna. (Portfólió, 2013) Az eset megerősíti Chand eredményeit is, aki rámutatott, hogy krízis helyzetekben a kis államra ható nagyhatalmak részéről jelentősen megélnkülnek a retorikai és a kereskedelmi kapcsolatok. Kereskedelmi folyamatok alatt a hadiipar, illetve a katonai technikai támogatások, de a pénzügyi támogatások, a hitelek és a kedvezményes kereskedelmi ügyletek is értendőek. Két térségben rivalizáló nagyhatalom közül az egyik a válsághelyzetben erősíti támogatását és

²⁴ 2015 óta a Pentagon a saját állítása szerint legalább 23 ezer fő ukrán katonát képzett ki.

együttműködését a kis állammal, míg szükségszerűen a másik nagyhatalom az anyagi és technikai együttműködésben alul maradva a retorikai-, diplomáciai eszközökhöz nyúl. Az ukrán-orosz kapcsolatok az ukrán-USA/NATO együttműködés erősödésére hasonlóképpen alakultak, és Ukrajna nyugati orientációjának erősödésével az orosz-ukrán viszonyban a retorika maradt eszközként az orosz diplomácia fegyvertárában. 2014 óta az orosz kommunikáció egyik fő eleme a testvéri kötődés hangsúlyozása lett, a Huntington által megfogalmazott rokon nemzet elméletre való hivatkozás az orosz-ukrán viszony javítását célozta.

Az elméleti megközelítéshez rendelt ukrán, afgán és szír adatok azt mutatják, hogy a kis állam szerep, vagy állapot nem valamilyen fizikai nagyságrendhez (pl. népesség, terület) köthető fogalom, hanem sokkal inkább egy adott államnak a környezetére és általában véve a geopolitikai terekre gyakorolt befolyásának nagyságától függ. Mint Chand megállapítja, „egy középhatalom kis hatalomnak minősül, ha diádikus²⁵ kapcsolatban áll egy nagyhatalommal”²⁶ (Chand, 2018:27) Ukrajna esetében az is világosan látszik, hogy a kelet-közép-európai ütközőzónában a nagyhatalmak közötti egyensúlyt felborító, az egyik nagyhatalmi szövetség felé közeledő, függetlenségét feladni szándékozó Ukrajna válságot idézett elő, ami tipikus ütközőállami jelenség.

A kis államok és általában véve az ütközőtér működésének megértése szempontjából különös figyelmet érdemel Partem megállapítása, amely szerint az ütközőterületre ható és rivalizáló hatalmak a „nagy államok” szerepét veszik fel, az ütközőállami szerepben lévő hatalmak pedig a „kis állam” viselkedési mintáját követik. (Partem, 1983)

Ebben a kontextusban vizsgálva a kis állam definíciója egybe esik az ütközőállaméval (vagy a potenciális ütközőállaméval), tehát a kis állam azonos az ütközőállammal (vagy a potenciális ütközőállammal), még konkrétabban a geopolitikai elemzések során a kis állam a kis hatalom és az ütközőállam fogalmainak szinonimája. Ebből következően minden ütközőállami szerepbe kényszerült szereplő kis állam, azaz kis hatalom, ami egészen addig érvényes rá, amíg az adott történelmi kontextusban meg nem oldódik a nagyhatalmak közötti konfliktus.

Azonban a kis állam fogalmának értelmezésekor figyelmet kell fordítani arra a több szerző által tett megállapításra is, miszerint a kis államok kialakulásának feltétele számos esetben a két vagy

²⁵ Szoros kettős, vagy társas kapcsolat, amelyben a nagyhatalom befolyása jelentős kontrollt tesz lehetővé az ütközőállam fölött.

²⁶ „...a Middle Power would be designated as a small power if it is in a dyadic relationship with a Great Power, which is not accurate in the depiction of the nature of the Middle Power.”

több rivalizáló hatalom közötti elhelyezkedésük, ami végeredményben ezeket a kis államokat speciálissá teszi, és így, egyéb feltételek megvalósulása mellett ezek az államok ütközőállamokká lényegülnek. Ebből következően a kis állam definíciója úgy határozható meg, hogy olyan állam, amely valamely horizontális lemez szerves része, a környezetére és általában véve a világ geopolitikai terére gyakorolt befolyása nem teszi lehetővé az önálló érdekérvényesítést, alkategóriája pedig az ütközőtérben a nagyhatalmak által ütközőállami szerephez kényszerített hatalom, amelynek kis hatalmi státusa a rivális hatalmak közötti vita lezárásáig biztosan fennmarad.

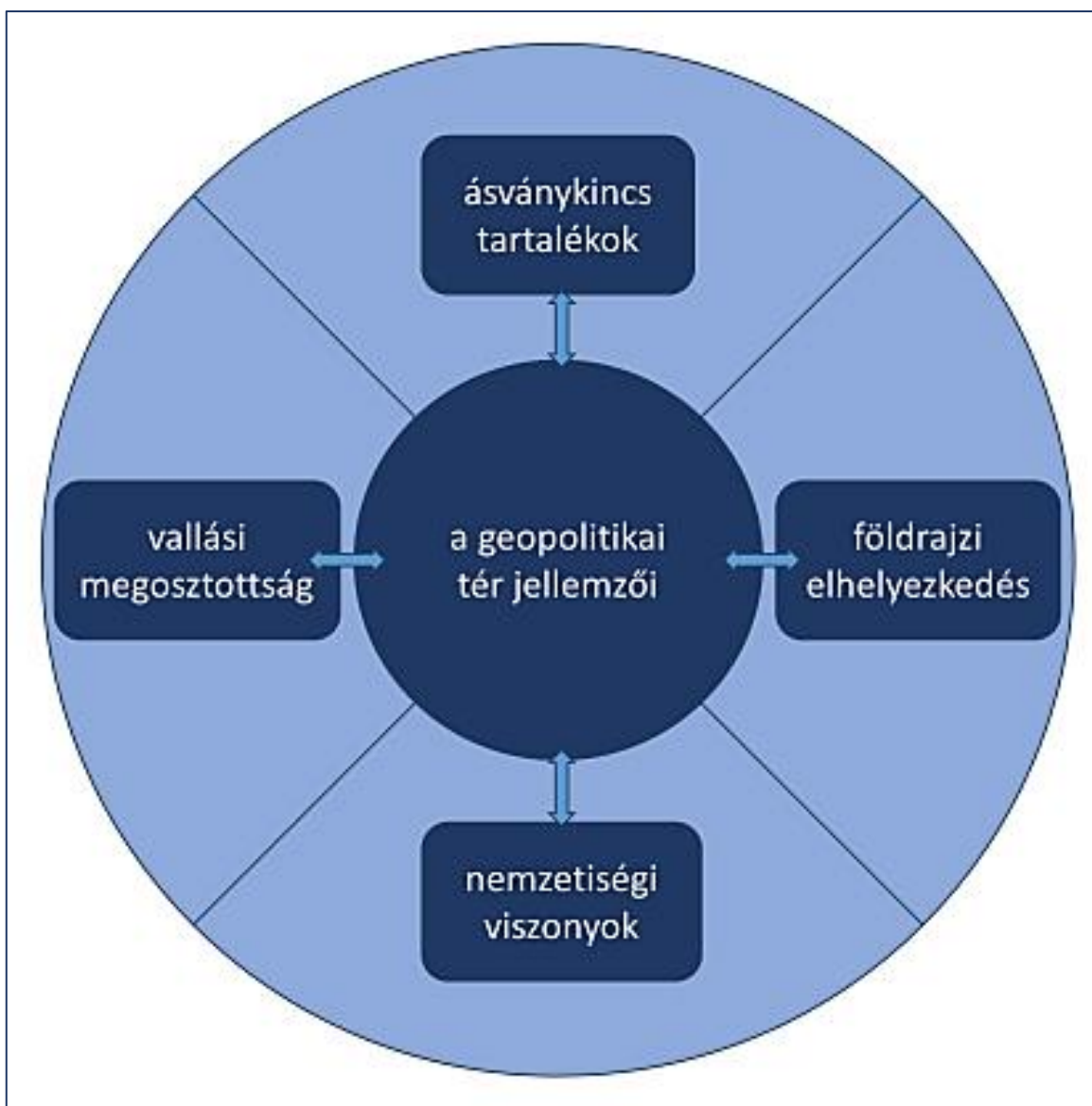
Teoretikusan következik továbbá, hogy az az ütközőállam, amely a térségben rivalizáló egyik nagyhatalommal szövetséget köt, valójában szatellit állammá is válik. A folyamat idejére Cohen modelljének és elméletének megfelelően convergence state (konvergencia állam) lesz, amíg ki nem alakul az ütközőtérben zajló nagyhatalmi rivalizálás eredményeként az új egyensúlyi állapot. Az új egyensúlyi helyzet mutatja meg, hogy szatellit államként az egyik nagyhatalom befolyása alá kerül-e, vagy a nagyhatalmak közötti konfliktus eredményeként visszatér az eredeti ütközőállami szerepébe, vagy államisága veszélybe kerül, vagy esetleg esély nyílik a hídállami szerep betöltésére. Abban az esetben, ha az ütközőállam szatellit állammá válik, akkor az ütközőzóna határa is – legalábbis ideiglenesen - eltorzul, mert a szatellit állam az egyik nagyhatalom szinte kizárólagos befolyása alá kerül. Belarusz, mint Oroszország szatellit állama (Vincent, 2023) (Hopkins, 2023) esetében például látható, hogy bár az orosz-ukrán konfliktusban aktívan nem vesz részt, de az orosz katonai eszközök és az élőerő területén való állomásoztatása miatt egyfajta háttérországgént működik az ütközőtérében zajló katonai konfliktus idején. Az 1999-ben aláírt Orosz–Belarusz Államszövetség hatalmi szerveinek összeolvadása napjainkban is folyamatban van, de még nem tekinthető szövetségi, csak szövetséges államoknak. Ukrajna a másik rivális nagyhatalmi szövetség, a NATO és az EU szatellitjévé kezdett válni, vagyis a geopolitikai elemzés szempontjából convergence state szerepe lehetne, ha a térségre ható rivális globális-, vagy nagyhatalom Oroszország hagyná, hogy Ukrajna elhagyja az ütközőállami szerepét. Ugyanez a folyamat mutatható ki a transzkaukázusi konvergenciazónában (convergence zone) kialakult azeri-örmény háborús konfliktus során is, amely folyamatban Azerbajdzsán jelentős segítséget kapott pénzügyi segélyek, katonai támogatások és diplomáciai együttműködés tekintetében a térségben regionális hatalomként funkcionáló rokon nemzet Törökországtól. Ugyanakkor a Transzkaukázus kapcsán rá kell mutatni arra, hogy az azeri-örmény vitába bekapcsolódó Törökország és Oroszország mellett megjelent szuperhatalom USA szerepvállalása miatt a

konvergencia szerep megszűnt, és a konfliktus lezárultával egy új ütközőzóna (shatterbelt) alakult ki, ugyanakkor Oroszország térségre ható befolyásának nagysága nem változott.

A kis állam definiálása kapcsán annak megállapítására irányult a kutatás, hogy feltárja, a rivalizáló nagyhatalmak között található tereket milyen egyéb feltételek, vagy magukban hordozott tulajdonságok miatt változtatják a nagyhatalmak ütközőzónává, és miért kényszerítik az ütközőállami szerepet a zónában lévő kis államra.

Melyek azok a feltételek, amelyek esetleg lehetővé teszik, hogy a kis állam mégis inkább hídállami szerepre váltson? A speciális feltételek egy ötszemponútú elemzés mentén (lásd a 8. ábrát) nagy bizonyossággal azonosításra kerülhetnek.

8. ábra Az ütközőállamok „ötszemponútú” elemzési sémája

Forrás: Saját készítésű ábra.

Az egyes szempontok a különböző kutatási és elemzési irányokat jelentik, így legelőször a geopolitikai tér jellemzőit kell megvizsgálni. A geopolitikai tér (másként a világ geopolitikai tere) a legösszetettebb és legtágabb fogalom, amely magában foglalja a nyugati geopolitikai elmélet szerinti geostratégiai területeket, ütközőtereket és ezek részeit, továbbá az ezen elemek közötti kapcsolódásokat (pl. történelmi és földrajzi adottságok). A kelet-közép-európai, a közép- és dél-ázsiai, a közel-keleti és a transzkaukázusi ütközőtér, illetve a benne található konfliktussal terhelt ütközőállamok vizsgálata és összehasonlítása elvezet egy olyan általános jellemvonáshoz, ami szükségszerűen a nagyhatalmak érdeklődési körébe emeli az adott térséget. Ez a tulajdonság az ütközőtér alaptulajdonságaira és megkerülhetetlen tranzithelyzetére vonatkozik, s az értekezés által vizsgált mindegyik ütközőtérnél, vagy másként horizontális lemeznél egyértelműen jelen lévő összekötő, vagy más aspektusból nézve blokkoló jelleg.

A többi vizsgálati szempont közvetlenül az elemzés alá vont állam jellemzőire vonatkozik, és külön értékeli földrajzi elhelyezkedését az ütközőzónán belül, az ásványkincs tartalékok létét és nagyságát, a vallási együttműködést vagy szembenállást, továbbá a vizsgált állam nemzetiségeinek együttélését. Megállapítható, hogy mind a disszertáció fókuszában álló Ukrajna, mind a referenciaként alkalmazott kis államok a saját ütközőterükön belül is tranzit vagy blokkoló képességgel rendelkeznek, ezért stratégiaileg is a nagyhatalmak érdeklődésére tarthatnak számot. Szembetűnő, hogy a vallási és a nemzetiségi megosztottság mindegyik vizsgált államon belül is súlyos problémaként jelent meg. Az ásványkincs vagyon szintén mindegyik konfliktusban tényező, és a világviszonylatban esetleg szerény, de a zóna lehetőségeit és igényeit figyelembe véve kielégítő tartalékok önmagukban is elegendő okot adnak arra, hogy későbbi felhasználásra felhalmozott vagy birtokolt tartalékként tekinthessenek rá a régióra befolyással rendelkező nagyhatalmak.

A kvantitatív elemzés során az adatgyűjtés arra is kiterjedt, hogy a vizsgált Ukrajna geopolitikai helyzetét befolyásoló események háttérben milyen nagyhatalmi támogatások érkeztek az országba. Az alapvető kérdés az, hogy a 2022. február 24 óta zajló orosz katonai fellépés Ukrajnában milyen eredménnyel ér véget, és a nagyhatalmak között kialakuló új egyensúlyi helyzetek között létezik-e olyan, amelyik lehetővé tenné Ukrajna békés környezetben végrehajtott szerepváltását, hídállammá válását Kelet és Nyugat között. Ennek megállapításához a disszertáció megvizsgálja a kelet-közép-európai térség felépítését, amelyben vitathatatlanul a legnagyobb kis állam Ukrajna. Bár a nyersanyag tartalékok tekintetében Ukrajna élen jár, az ország eladósodottsága és erős külpolitikai és kereskedelmi-

gazdasági kötődései (azaz egyre erőteljesebb Nyugat-orientáltsága) olyan állami attitűdöt jelez, ami nem kedvez a többirányú partneri kapcsolatok fejlesztésének. Ez a jelenlegi orosz-ukrán háború (illetve az orosz felfogás szerint „különleges katonai művelet”) előtt is már az ukrán kormány politikájának fő jellemzője volt, de az erőteljes nyugati támogatás és elköteleződés 2014 óta nyilvánvaló. Emellett a kapuállami szerep lehetőségét nagyban hátráltatja, hogy Oroszország Ukrajnát a Nagy Limitrof egyik gócpontjának tekinti, és a NATO és Oroszország közötti mesterséges ütközőzóna kialakítása az orosz külpolitika egyik alapvető törekése és jellemzője. Tekintettel arra, hogy Ukrajna esetében a nagyhatalmak egy olyan ütközőállamot tartanak fenn, amelyik az egyik rivális hatalom közvetlen határán, ráadásul egykori állami területén²⁷ fekszik, a geopolitikai egyensúly csak abban az esetben jöhetne létre, ha helyreállna a stabilitást megbontó eredeti, a 2014-es rendkívüli választásokat megelőző kiinduló állapot.

5.2. Ukrajna ütközőállami jellemzői és hídállammá válásának kérdése

5.2.1. Ukrajna geopolitikai terének vizsgálata

Az értekezés fókuszában álló Ukrajna a kelet-közép-európai ütközőzónában található, amelynek földrajzi határait és geopolitikai viszonyait nehéz megállapítani. (Andrékó, 2021) Mivel Közép-Európának és Kelet-Európának az elképzelt határa inkább politikai, semmint földrajzi fogalom²⁸, ezért először a hozzá tartozó államokat szükséges kijelölni, illetve definiálni kell a térség kiterjedését, elhelyezkedését. Elsősorban a geopolitikai, másodsorban a természetföldrajzi szempontokat figyelembe véve 20 ország sorolható a kelet-közép-európai térhez, és ezeknek az országoknak az államhatárai egyben meghatározzák a vizsgált tér határait is. Bernek Ágnes értékelését alapul véve (Bernek, 2018. 24. o.) a térség államai: a balti három állam (Észtország, Lettország és Litvánia), a visegrádi négyek (Csehország, Szlovákia, Lengyelország és Magyarország), a három volt szovjet tagállam (Belarusz, Ukrajna és Moldova), az egykori Jugoszláviából alakult hét ország (Szlovénia, Horvátország, Bosznia-Hercegovina, Szerbia, Koszovó, Montenegró és Észak-Macedónia), illetve a három délkelet-európai balkáni állam (Albánia, Bulgária és Románia). A kelet-közép-európai térség még attól válik különlegessé, hogy láthatóan a geopolitikai gondolkodás két nagy elméletének (Mackinder és Huntington) metszéspontjában található, ezért külön figyelmet kap a geopolitika klasszikus mackinderi Pivot Area határának és a huntingtoni civilizációs törésvonalaknak a

²⁷ Az Oroszországi Föderáció az Orosz Birodalmat történelmi jogelődjének, a Szovjetuniót pedig közvetlen jogelődjének tekinti.

²⁸ A térség meghatározása eltér a földrajztudomány, a történelemtudomány és a geopolitika értelmezésében. A disszertáció a geopolitikában használatos Kelet-Közép-Európa elnevezést használja (beleértve Ukrajnát is), szemben a geográfiában alkalmazott Kelet-Európával.

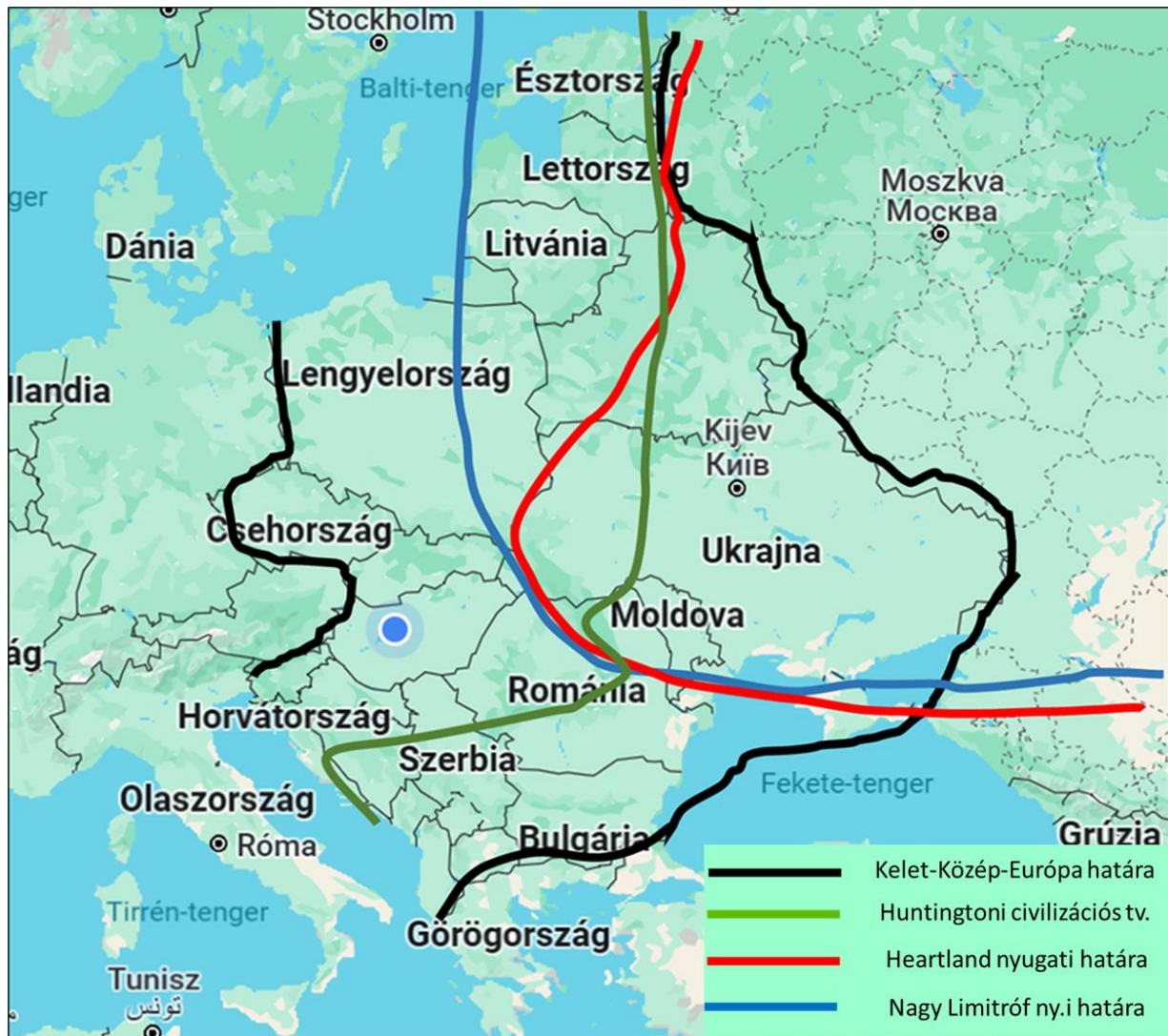
térseget érintő szakasza. A coheni térfelosztásban Kelet-Közép-Európa mezoszint, vagyis geopolitikai régió, amelynek Ukrajna egy mikroszintű lemeze. Egyrészt szerepe nem átmeneti, mert területe a nagyhatalmi érdekütközés nyílt terepe, másrészt a Balti-tengertől Kelet-Európán át a Balkánig elnyúló kelet-közép-európai térség egy „shatterbelt”, így a nyugati felfogásban egyértelműen ütközőállami szerepe van. Mivel ütközőállam, így a definíciója szerint belső konfliktusoktól szaggatott régió, amelynek széttagoltságát a külső nagyhatalmak beavatkozása fokozza. Az orosz geopolitikai elmélet szerint Ukrajna a negatív dominanciájú Nagy Limitrőf kelet-európai szakaszának nevezett területén belül, közvetlenül az Oroszországi Föderáció nyugati határánál helyezkedik el.

Összességében megállapítható, hogy Ukrajnát mind a nyugati, mind az orosz geopolitikai gondolkodásban olyan kulcsfontosságú ütközőállami szereppel azonosítják, amelynek területe a hegemon státusra törekvő Oroszországgal közvetlenül határos. Hafeznia, Almadi és Hourcad elméletének megfelelően a térség geopolitikai egyensúlyát kibillentő minden hatásra, különösen a katonai erőegyensúly megbomlására Oroszország hevesen reagál. Orosz szempontból pedig a Nagy Limitrőf részének tekintett Ukrajna egyben az orosz politikai elit számára olyan „közel-külföldi” állam, amely az orosz politikai érdekek legitim zónájaként funkcionál.

5.2.2. Az Ukrajna környezetét jelentő kelet-közép-európai ütközőzóna felépítése

Az ütközőállamokra jellemző szempontok szorosan összefüggenek az ütközőállam környezetét adó térséggel, ezért mindenekelőtt az Ukrajna környezetét és lehetőségeit jelentő ütközőtér mélyebb vizsgálata, illetve a zónára és a zónában lévő Ukrajnára irányuló nagyhatalmi befolyás mértékének elemzése szükséges. A cél annak megállapítása, hogy az ütközőtér felépítésében Ukrajna hol és hogyan helyezkedik el, és milyen lehetőségeket mozgósíthat bőséges nyersanyag kincsei és a tranzithoz kiváló természeti adottságai kihasználására a hídállami szerepre való esetleges áttérés érdekében. (9. ábra)

9. ábra A Kelet-Közép-Európát felosztó geopolitikai törésvonalak

Forrás: Saját készítésű ábra Samuel P. Huntington (2014): A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása, Európa Könyvkiadó, Budapest, 196-198. o. alapján

A geopolitikai elméletek közül a kelet-közép-európai térség szempontjából meghatározó a Halford J. Mackinder²⁹ által eredetileg 1904-ben kidolgozott Kulcsövezet (Pivot Area) elmélet, amit Mackinder az első világháború után, 1919-ben módosított Magterület, vagy Szívtájék (Heartland) elméletté. A Kulcsövezet elmélet szerint a Pivot Area nagyjából Eurázsia térségét jelenti, amely a hatalmas kiterjedése, ásványkincsei és a tranzitútvonalak miatti stratégiai jelentősége okán súlyponti terület. A kulcsövezet birtoklása magában foglalja azt a fenyegetést, hogy a birtokló hatalom kiterjesztheti befolyását a Fekete-tengerre és a Balti-tengerre, s végső

²⁹ Halford John Mackinder (1861.02.15. – 1947.03.06.) brit földrajztudós, politikus, a geopolitika és a geostratégia egyik kidolgozója. 1904-ben dolgozta ki a Pivotarea elméletét, amelyet átdolgozott és 1919-ben a Heartland fogalmával váltott fel.

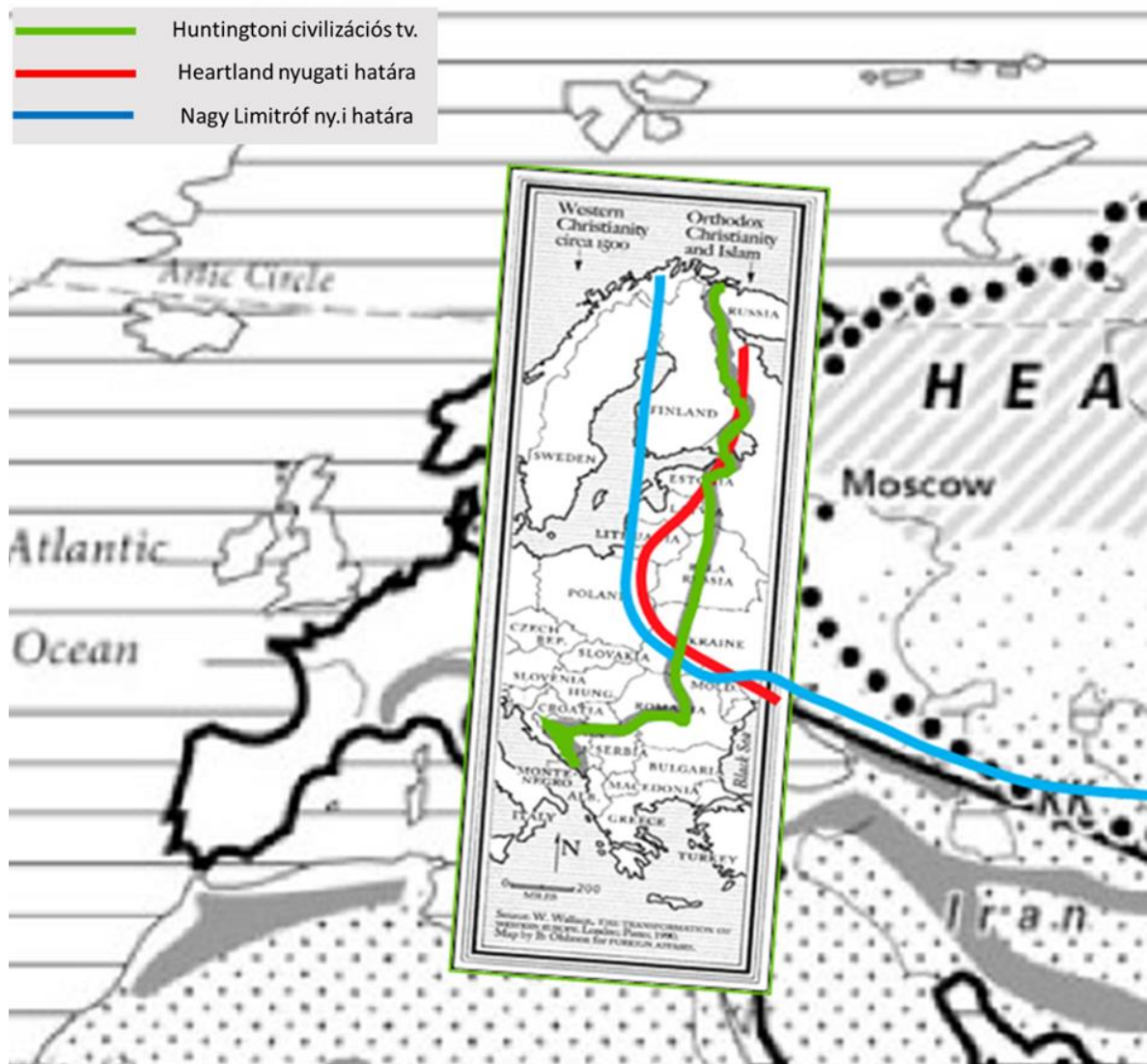
oron a világtengerekre való kijutással szárazföldi hatalomból akár tengeri hatalommá is válhat. Ezzel olyan világbirodalom jöhetne létre, amely alapjaiban borítaná fel a nemzetközi erőegyensúlyt. (Szilágyi, 2019) Az elméletben a tanulmány fókuszában lévő Kelet-Közép-Európa jelentőségének mackinderi felértékelődését mutatja, hogy az 1919-es módosított elmélet a korábban Pivot Area övezetet kiterjesztette, s a Magterületet nyugati irányban stratégiai kiegészítésként (strategical addition) megnövelte a kelet-közép-európai térséggel. Napjaink geopolitikai elemzései gyakran a mackinderi gondolatot követik, amely szerint: „Aki uralja Kelet-Európát, az parancsol a Heartlandnek; Aki uralja a Heartlandet, az parancsol a Világszigetnek; Aki uralja a Világszigetet, az parancsol a Világnak.” (Mackinder, 1919) Ebben a geopolitikai koordináta rendszerben tehát különös jelentősége van a vizsgált térségnek, mert ez a rendszer a nagyhatalmi politikák befolyásolása miatt eleve meghatározza a benne lévő államok szabad, önálló politikai és gazdasági cselekvésének határait.

Mindezeken felül a térséget az is különlegessé teszi, hogy Samuel P. Huntington elméletének megfelelően Kelet- és Közép-Európát egyben egy észak-déli irányú vallási és civilizációs törésvonal is hosszában kettészeli, ami a térség államai között a vezető szerepért folyó geopolitikai játszmákat tovább bonyolítja. A Kelet- és Közép-Európa régióban a Huntington által felvázolt civilizációs törésvonal (Huntington, 2014:258) az alábbi országokat, térségeket érinti: Finnország, Baltikum, Belarusz, Ukrajna, Románia, Szerbia, Horvátország, Bosznia-Hercegovina, Montenegró és Koszovó.

Egymásra vetítve a mackinderi és a huntingtoni elméletek alapján rajzolt térképeket, érdekes és egyben a térség alapvető jellemzőit meghatározó összefüggés válik jól láthatóvá. Világosan kirajzolódik, hogy a kelet-közép-európai térség nem csupán a Heartland (Magterület, vagy Szívtájék) periferiájára, határára esik, de kulturális, vallási és történelmi okokból mélyen megosztott. Más szóval nem csupán a nagyhatalmi geopolitikai érdekekkel szemben kell a térség államainak pozicionálni és lehetőleg érvényre juttatni a saját érdekeiket, hanem le kell küzdeni az egymással szemben fennálló averziókat, vélt és valós sérelmeket is. (10. ábra)

Mindemellett a helyzetet az is bonyolultabbá teszi, hogy a kelet-közép-európai térség a földrajzi elhelyezkedésének és a geopolitikai viszonyoknak köszönhetően olyan összetett szerkezetű, legalább három zónára osztható terület, amelynek különleges jellemzője még, hogy nem csupán két nagyhatalom (az EU és Oroszország) határán fekszik, de a térségben a NATO is jelen van, ezért a NATO-tag szuperhatalom USA érdekei is erőteljesen megmutatkoznak.

10. ábra A Magterület, vagy Szívtájék nyugati határa, a civilizációs törésvonal és a Nagy Limitróf egybeesése

Forrás: Saját montázs Mackinder és Huntington alapján.

Az Amerikai Egyesült Államok nem mutat jelentős érdeklődést a kelet-közép-európai térség iránt, de a balkáni részterületen napjainkban kiéleződött az amerikai–orosz nagyhatalmi szembenállás. John Kerry amerikai külügyminiszter már 2015-ben a Szenátus Külügyi Tanácsának tett jelentésében kitért a Nyugat és Oroszország közötti törésvonalra (Dérens & Geslin, 2015), mindemellett a régió az orosz „birodalomépítő” geopolitikának is kiemelt területe.

11. ábra A kelet-közép-európai térség mezoszintjei

Forrás: Saját készítésű ábra.

A kelet-közép-európai térség különböző jellemzők alapján legalább három önálló zónára osztható. (11. ábra) A három zóna alaptulajdonsága, hogy három hatalmi központ (az EU, az USA, illetve az orosz) érdekeinek az átfedésében található olyan különálló makroszintű szerveződött területeket jelentenek, amelyeket az egyes mikroszintű államokra és területi egységekre ható geopolitikai erők homogénné tesznek. A mikroszinten megvalósuló ütközőállami, vagy hídállami szerep a makroszintű zóna minden tagjára egységesen valósul meg, vagyis egy makroszintű egységben csak egyféle szerepet játszó mikroszintű szerveződések találhatóak attól függetlenül, hogy melyik nagyhatalom érdekei a dominánsak.

A fentiek alapján Kelet-Közép-Európa térsége az alábbi mezoszintekből áll:

1. Keleti Ütközőzóna:

A területméret és a népességszám nagysága miatt a térség államai közül kiemelkedő négy ország elemzésének eredményei azt mutatják, hogy az ütközőzónát az alábbi mikroszintek alkotják: a NATO észak-keleti és keleti szárnyát képező államok (a balti térség három országa, Lengyelország, Románia és Ukrajna) valamint az orosz érdekszférába tartozó Belarusz.

Az ütközőzónával részben átfedésben lévő balti-tengeri térségnek és Skandináviának a különleges jelentőségét az a tény adja, hogy ez az egyetlen olyan régió, ahol Oroszország közvetlenül érintkezik a NATO tagállamaival. A régióban bekövetkező katonai és politikai változások geopolitikai hatása azonnali következményekkel jár a nagyhatalmak között fennálló status quo-ra, ezért a Balti-tenger térségét a NATO "kulcsfontosságú ütközőzónaként" ("key friction zone") kezeli. A geopolitikai érzékenységet jól mutatja a NATO-tagsággal (akkor még) nem rendelkező Svédország 2022. január 14-i reakciója is. A svéd hadsereg felkészültségét növelték és a haderőket átpozícionálták, miután a svéd hadvezetés a megszokottól eltérő, megnövekedett aktivitást érzékelt Oroszország részéről a Balti-tengeren. (Associated Press, 2022) Másrészt az ütközőzónai jelleget az is kijelöli, hogy a Krím-félsziget 2014-es orosz elcsatolása óta az USA és a NATO fokozatosan erősítette a Szövetség keleti szárnyát a geopolitikai szempontból szintén jelentős fekete-tengeri zónával közvetlenül érintett Romániában, továbbá az orosz törekvésekkel versenyezve folyamatosan igyekszik kiterjeszteni befolyását az egyelőre nem NATO-tag Ukrajnára. A 2016-os varsói NATO-csúcstalálkozó óta az átcsoportosításokat együttesen „megerősített előretolt jelenlétként” ("enhanced forward presence") definiálják (NATO, 2024), amelynek nyilvánosan bejelentett fő célja Oroszország katonai elrettentése. Az ütközőzónában az orosz politikai és katonai érdekek Ukrajnán, Belaruszon és a kalinyingrádi orosz exklávént keresztül jelennek meg. Mindhárom nagyhatalom és a katonai szövetség érdekeiben a katonai és politikai tényezők jelenleg messze meghaladják a gazdasági szempontokat. Ez a tény önmagában alkalmas arra, hogy a területet ütközőzónaként jelenítse meg. A 2022. februárban elkezdődött szélsőséges geopolitikai esemény az orosz katonai fellépés 2024 januárjára a benne aktívan, vagy csak támogatólag részt vállaló nagyhatalmak (EU/USA) miatt egyértelműen mutatja, hogy a korábbi hatalmi egyensúlyhoz a rivális nagyhatalmak egyelőre nem képesek visszatérni, az új egyensúlyi helyzet pedig még nem állt elő. A terület ezért jelenleg egyértelműen ütközőzónaként határozható meg.

2. Balkáni Ütközőzóna:

A zónába az alábbi államok tartoznak: az egykori Jugoszláviából alakult öt ország (Bosznia-Hercegovina, Szerbia, Koszovó, Montenegró és Észak-Macedónia), illetve két délkelet-európai balkáni állam (Albánia és Bulgária). A zónát az a jellegzetesség fogja egységbe, hogy az USA (és a NATO) értékelésében a nyugati értékek és érdekek itt szembe kerülnek az orosz nagyhatalmi törekvésekkel.

A posztszovjet időszak alatt a belső problémákkal küzdő Oroszország külpolitikája a realitások figyelembevételével tűzte ki az elérendő célokat, alapvetően a geopolitikai helyzet ismeretére alapozott nagyhatalmi politikát folytatott. A Szovjetunió összeomlása után a szuperhatalmi státus elvesztése együtt járt a világ ütközőzónáiból való kiszorulással is. Elsőként a Balkánon vesztette el hagyományos befolyását, amit az USA és a NATO térnyerése fémjelzett úgy, hogy az orosz érdekeket gyakorlatilag figyelmen kívül hagyták a koszovói válság rendezése során. A Balkán hagyományosan a magát az ortodoxia védelmezőjének tartó cári birodalom egyik célterülete volt, ezért a 2000-es években fokozatosan erősödő Oroszország a nagyhatalmi státusba történő visszaemeléséhez kulcskérdésnek tekintette a határaihoz közel eső Balkánon való befolyása restaurálását. (Ludvig, 2011) Az orosz külpolitika egyik fő jellemvonásává vált a nemzetközi jogra, és a határok sérthetlenségének elvére való hivatkozás, ami egyenesen következett a NATO Koszovó függetlenségét biztosító 1999. márciusi szerepvállalásából. Oroszország Szerbiával egyetemben elutasítja Koszovó állami létét, mert politikai-jogi álláspontja szerint Koszovó elszakadását Szerbiától a NATO Kis-Jugoszlávia hivatalos hatóságainak tiltakozása ellenére és az ENSZ felhatalmazása nélkül támogatta katonai eszközöket is bevetve. Ez az orosz érvelés a balkáni orosz külpolitikát azóta is uralja, és Szerbia támogatásával az USA térségre gyakorolt befolyásának csökkentését és az orosz pozíciók visszaszerzését próbálja elérni. Washington ezzel szemben azt az álláspontot képviseli, hogy a NATO fellépését Koszovóban a szerbek és a koszovói albánok között 1996 és 1999 között zajló etnikai háború megszüntetésének célja kényszerítette ki, mert a szerb „Patkó” hadművelet nyomán szisztematikus etnikai tisztogatás folyt, s hozzávetőleg 800 ezer albán menekült el Koszovóból. (Kovács, 2015)

A balkáni ütközőzónában Oroszország befolyása rohamosan szűkült. Montenegró 2017. június 5-én a NATO teljes jogú tagjává vált, ami egyben a Balkán nagy részének Nyugattal való integrálódását is jelentette. Szerbia, Koszovó, Észak-Macedónia és Bosznia-Hercegovina maradt az a geopolitikai tér, amelyben az orosz befolyást elvileg még restaurálni lehetett. Ezért is vált kellemetlenné Moszkva számára, hogy 1999. júniusban az USA Koszovó területén

létrehozta a NATO koszovói békefenntartását biztosító KFOR főhadiszállásaként is működő Camp Bondsteel katonai bázist. (Camp Bondsteel, 2020) Oroszország katonai és gazdasági-politikai erejének realitásait mutatja, hogy csak jelentős késéssel, 2009-ben sikerült megállapodást kötnie a szerb kormánnyal egy katasztrófavédelmi centrum létrehozásáról Nis közelében. Katonai szakértők rámutattak, hogy a polgári feladatok ellátása helyett a létesítmény inkább katonai bázisként működik. (Kárpáthír, 2016) (Honvédelem, 2016) (A bázisra 2010 szeptemberében érkeztek meg az első orosz helikopterek.) Az orosz katonai erősödést mutatja, hogy a sikeres szíriai katonai részvétellel egy időben, 2016-ban került sor egy humanitárius központ felállítására a vajdasági Zrenjaninhoz (Nagybecskerekhez) közeli Ečkan (Écska). Bár az orosz fél hivatalosan tagadja az objektum katonai jellegét, az USA és a NATO a második orosz bázisként tartja számon. (Vukašinović & Stanić, 2016)

Az amerikai balkáni „arcvonal” szemlélet alapján az USA 1990-es évek elejétől folytatott balkáni politikájának lényege, hogy megpróbálja Oroszországot lehetőleg teljes mértékben kiszorítani a katonai stratégiai jelentőséggel bíró balkáni ütközőzónából. Az „arcvonal” stratégiai jelentőségét növeli, hogy a láncot alkotó országokból ellenőrizhető az Európába irányuló kereskedelem, szállítmányozás, az esetlegesen építendő olajvezeték nyomvonala (például a Török/Déli Áramlat esetében ez fontos lehetőség volt) és a menekültek balkáni útvonala is (például a 2015-ös nagy migrációs hullám idején a menekültek Koszovón keresztül csak a jól ismert és ezért kontrollálható hegyi hágókon és útvonalakon haladhattak át). (Lásd 12. ábra) (BÁH, 2015)

Összességében megállapítható, hogy a térségben az egyik nagyhatalmi érdekc centrumot az USA és a NATO jelenléte jellemzi, a másikat pedig az orosz nagyhatalmi törekvések fémjelzik. A Balkán térségében a nagyhatalmak részéről a politikai és katonai tényezők jelenleg felülmúlják a gazdasági érdekeket, ami a zóna ütköző jellegét még hosszú ideig meghatározhatja. Bár a Balkán az orosz ideológia szempontjából a cári Orosz Birodalom körüli Nagy Limitrófhoz kapcsolódik, jelentősége napjainkban orosz szempontból mégis emelkedik, de nem azért, mert ütközőtérré kellene válnia, hiszen a Balkán térsége közvetlenül nem határos az Oroszországi Föderációval. A balkáni orosz jelenlét mellett leginkább az a törekvés állhat, hogy Oroszország szeretne globális hatalommá válni, ahhoz azonban majdnem mindegyik geopolitikai térben jelen kell lennie az érdekérvényesítési képességek birtokában.

12. ábra Az illegális migráció Magyarországra vezető főbb útvonalai 2014-2015-ben, a BÁH térképén (lásd a következő oldalon). Forrás: BÁH sajtótájékoztató 2015-1.ppt
3. tábla (BÁH, 2015)

3. Középső „átmeneti” Zóna

A kelet-közép-európai térben a két ütközőzóna mellett körvonalazódik egy olyan mezoszintű egység, amelynek mikroszintjei az EU-nak, a NATO-nak, vagy mindkettőnek tagjai, ugyanakkor a nagyhatalmi érdekekben a politikai tényezők intenzitása változó mértékben jelenik meg. Amennyiben hidegháborús helyzet nem alakul ki, úgy a politikai és katonai fókusz a NATO és az EU keleti határára koncentrálódik csak, és a középső „átmeneti” zónában lehetőség nyílna a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok fejlesztésére. A zónába tartozó államok Csehország, Szlovákia, Magyarország, Szlovénia és Horvátország. A további kutatási irányokat annak a megállapítására célszerű koncentrálni, hogy a zónába tartozó mikroszintek egyenként, vagy együttműködve képesek lehetnek-e hídállami szerep ellátására. A nagyhatalmak érdekei ebben a zónában sokkal szofisztikáltabban jelennek meg, mint a kelet-közép-európai tér másik két ütközőzónájában. Ennek elsődleges oka, hogy a zónába tartozó öt állam nem közvetlenül a két nagyhatalom határán helyezkedik el, ezért a napi politikai konfliktusokból jórészt kimarad. Ugyanakkor látható, hogy az orosz-ukrán háború kapcsán a NATO-tagságból eredő kötelezettségekre és az általános európai értékrend védelmére hivatkozva az „átmeneti” zóna államaira is nagyobb politikai nyomás nehezedik az ütközőállami konfliktusban való aktívabb részvétel kikényszerítése érdekében. A katonai konfliktus mélyülésével a nyomás tovább nő, és végső esetben a zóna összes állama kényszerűen aktív ütközőállami szerepbe kerül, amelyből az ütközőzónában a nagyhatalmak közötti új egyensúlyi helyzet kialakulása után nyílna lehetőség kikerülni.

Fentiek okán a 3. Középső „átmeneti” zóna kisebb területű és népességű államainak hosszabb távon elvi esélyük nyílna arra, hogy önállóan hídállamokká váljanak, vagy inkább a mikroszintű egységek területi összefogásával kapurégiót hozzanak létre. Cohen szerint egyelőre kapurégiók nem léteznek, azonban a kelet-közép európai térség esetében elismerte, hogy lehetséges a térségben egy kapurégió kialakulása.

A fentieknek megfelelően Kelet-Közép-Európa egy olyan félperifériában lévő mezoszint, amelyre egységesen hatnak az Oroszországi Föderáció, az Európai Unió és az Amerikai Egyesült Államok geopolitikai érdekei, ugyanakkor azok hatása és geopolitikai iránya (gazdasági/politikai) mikroszinten változó mértékben érvényesül. A térség feltárt különlegességei egy rendkívül összetett és ellentétes irányú nagyhatalmi érdekekkel átszőtt geopolitikai teret eredményeznek. A civilizációs törésvonalakat, a Hartland nyugati határának térséget érintő befolyását, a földrajzi értelemben vett tranzit jellegét, az ásványkincs tartalékok bőségét kiegészítik a térségben rivalizáló nagyhatalmak érdekei, amelyből legalább az egyik a

saját fennmaradásának nemzetbiztonsági kockázatát látja a régióban. Nem csupán a nyugati értelmezésben szerepel Kelet-Közép-Európa ütközőtérré, hanem a feltörekvő orosz globális-, vagy nagyhatalom is már a történelmi múltra visszatekintve az orosz befolyás legitim zónájának tartott „közel-külföld” részének és a Nagy Limitróf nyugati elemének tartja. Ebben a környezetben helyezkedik el Ukrajna, amelynek jelenlegi ütközőállami szerepét és esetleges jövőbeli hídállami lehetőségeit a további fejezetekben vizsgálom.

5.2.3. Ukrajna geopolitikai helyzete és szereplehetősége az ütközőtérségében

Tekintettel arra, hogy Cohen térfelosztásában Kelet-Közép-Európa mezoszint, vagyis geopolitikai régió, ezért Ukrajna ezen belül egy mikroszintű lemez. Az állam helyzete ebben a térben azért is különleges, mert az Oroszországi Föderáció a szomszédjára történelmi és kulturális szempontból szoros rokonterületként tekint. Mivel a Balti-tengertől Kelet-Európán át a Balkánig elnyúló kelet-közép-európai térség „shatterbelt”, így a nyugati geopolitikai felosztásban Ukrajnának is jelenleg egyértelműen ütközőállami szerepe van, amely a shatterbelt definíciója szerint belső konfliktusoktól szaggatott régió, és széttagozottságát a külső nagyhatalmak beavatkozása fokozza (ezt látszik alátámasztani az USA, az EU, a NATO, mint szervezet és Oroszország ukrajnai rivalizálása). Az orosz geopolitikai elmélet szerint Ukrajna a negatív dominanciájú Nagy Limitróf kelet-európai szakaszának nevezett területén belül, közvetlenül az Oroszországi Föderáció nyugati határánál helyezkedik el. Abban tehát minden elmélet közös, hogy Ukrajnának kulcsfontosságú ütközőállami szerepet tulajdonítanak. Az orosz érdekek és reakciók megértése szempontjából pedig különösen fontos annak figyelembevétele, hogy az orosz geopolitikai elméletben a Nagy Limitróf részének tekintett Ukrajna egyben az orosz politikai elit számára olyan „közel-külföldi” állam, amely az orosz politikai érdekek legitim zónája. Ezzel magyarázható, hogy Hafeznia, Almadi és Hourcad elméletének megfelelően a térség geopolitikai egyensúlyát kibillentő minden hatásra, különösen a katonai erőegyensúly megbomlására Oroszország veszélyeztetve érezve magát hevesen reagál.

A kelet-közép-európai ütközőzónában a hagyományos, ortodox geopolitikai felfogás szerint kiemelkedik négy ország a többi közül a területének és lakosságának viszonylagos nagysága miatt. Ukrajna (World Bank, 2020e) vitathatatlanul a legnagyobb területű (603,6 ezer négyzetkilométer) és lakosságú (44,13 millió fő), ráadásul elhelyezkedésénél fogva potenciális tranzitívonal. Lengyelország (World Bank, 2020c) 37,95 millió fő lakossal és 312,7 ezer négyzetkilométeres területtel a második legnagyobb a térségben, harmadik pedig Románia (World Bank, 2020d) 19,29 millió fő lakossal és 238,4 ezer négyzetkilométeres

területtel. Lengyelország és Románia előnyét szintén a földrajzi elhelyezkedésük erősíthetné, jelentős tengerparti határokkal rendelkeznek. A négyes fogat utolsó tagja Belarusz (World Bank, 2020a), amely ugyan lakosságában (9,38 millió fő) nem haladja meg a térség közepes nagyságú államai közé sorolható Magyarországot (World Bank, 2020a) (9,75 millió fő), területe (207,6 ezer négyzetkilométer) azonban több mint kétszerese a térségben található „közepes nagyságú” államainak.

Az Oroszországi Föderáció 2014. március 18-án a függetlenségét egyoldalúan kikiáltó Krími Köztársaságot és Szevasztopol városát a saját álláspontja szerint integrálta, a nyugati világ és Ukrajna szerint pedig annektálta. Ezzel Ukrajna olyan területvesztést szenvedett el, amely a posztszovjet állam számára máig meghatározó politikai traumát okozott. Oroszország jelentős erőforrásokat irányított a területre – a katonai erőt ide nem számítva- amelyek a kutatásaim eredménye szerint lehetetlenné teszik a terület békés úton való visszatérését az ukrán állam keretei közé. 2014 és 2020 között az orosz szövetségi költségvetésből összesen 1,177 billió rubel, azaz 20,699 milliárd dollár értékben folyósítottak anyagi támogatásokat a Krími Köztársaságnak és Szevasztopol városának az állami és önkormányzati igazgatási rendszerek, az infrastruktúra, a jogszabályok és a jogrendszer, a bérek, a nyugdíjak és a szociális juttatások, a vasúti, a közúti- és a légitömegközlekedés összehangolása és végső soron a mielőbbi tartós integráció érdekében.³⁰ A Krím-félsziget nem csupán presztízvesztést okozott Ukrajna számára, de az ukrán állam elvesztette területének 4,3%-át, és lakosságának hozzávetőleg 4,6%-át.³¹ Az ukrán politikai élet figyelmét és az anyagi ráfordításokat (pl. haderő modernizálása stb.) a Krím-félsziget visszaszerzésére irányuló ukrán törekvések olyan mértékben lekötik, hogy rövid és közép távon Ukrajna hídállami szerepét önmagukban is valószínűtlenné teszik. A Kelet-Ukrajnában kialakult válságot, amelyet két (luganszki és donyecki) terület elszakadási törekvései jellemeznek, Ukrajna szintén az orosz politikai beavatkozás bizonyítékának tekinti. A helyzetből fakadó további következmény, hogy Ukrajna kapcsolatai Oroszországgal minden téren megromlottak és az ellentét látszólag Huntington elméletét meghazudtolva a rokon népek közötti háborúban csúcsosodott ki. (Ennek okait a nagyhatalmak ukránjai proxyháborúban való részvételével foglalkozó következő fejezet elemzése vizsgálja.)

³⁰ A The Russian Government határozatai alapján nyújtott állami támogatások három pillére: 1. állami támogatások 87 milliárd 238 millió 168 ezer rubel, 2. „A Krím Köztársaság és Szevasztopol társadalmi és gazdasági fejlődése 2020-ig” szövetségi célprogram 2019. január 30-i módosított terve szerinti 877,8 milliárd rubel, 3. A Krími-híd beruházásával kapcsolatos 212,5 milliárd rubel.

³¹ A 2017-es adatok szerint Ukrajna teljes lakossága 42.584542 fő volt. (State Statistical Service of Ukraine, 2017)

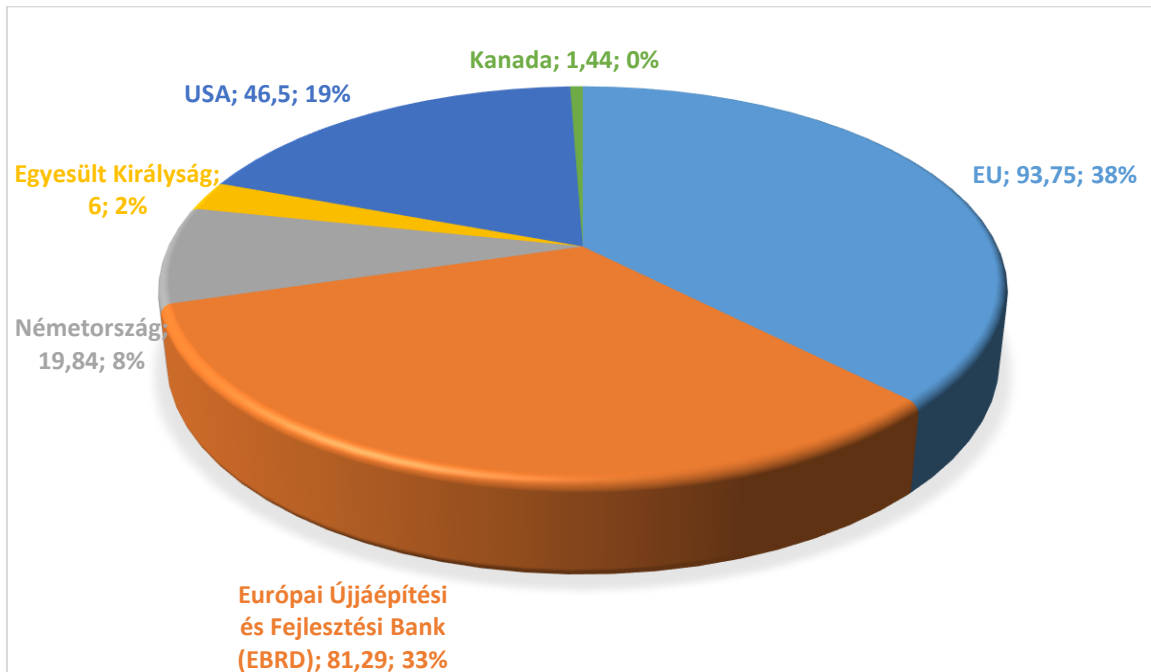
A Krím-félsziget Ukrajnától történt elcsatolása után az orosz-ukrán szembenállás háborúban való kifejtéig a további orosz térnyerés megakadályozása érdekében az USA és az EU jelentős pénzügyi támogatásokat, elsősorban katonai fejlesztéseket lehetővé tevő pénzügyi és hiteltámogatásokat nyújtott, illetve az EU politikai megállapodást kötött Ukrajnával³². Ezzel Ukrajna a nagyhatalmak érdekeinek fókuszába került, és a nyugati támogatásokkal, illetve az azokhoz kötött feltételek elfogadásával egyre inkább Nyugat felé köteleződött el.

Az Európai Bizottság az EU nevében a Krím oroszországi integrációja (a Nyugat és Ukrajna szerint annektálása) és a háború kitörésének ideje között (2014-től 2020-ig) 3,8 milliárd eurós makroszintű pénzügyi támogatást (MFA) folyósított Ukrajnának (lásd 13. ábra), amely eddig a legnagyobb ilyen jellegű alacsony kamatozású, hosszú lejáratú hitel, amelyet az EU egyetlen partnerországnak³³ valaha megadott (European Commission, 2020). Az MFA támogatáson kívül az EU technikai segítséget, infrastruktúrába történő beruházásokat, humanitárius segítyt és költségvetési támogatást is nyújtott a posztszovjet államnak. A pénzügyi támogatások folyósítását az EU olyan politikai intézkedések meghozatalához kötötte, mint a korrupció és a pénzmosás elleni küzdelem, az államháztartás átalakítása, továbbá a bankszektor-, az energia-, az egészségügy- és a szociálpolitika területén végrehajtott korrekciók.

³² Az EU–Ukrajna Társulási Tanács üléseire 2014 és 2020 között hat alkalommal került sor. 2017. szeptember 1-jén pedig hatályba lépett az EU–Ukrajna társulási megállapodás. (European Council, 2021)

³³ Az EUA keleti partnersége egy 2009-ben indított kezdeményezés az alábbi államokkal: Azerbajdzsán, Belarusz, Grúzia, a Moldovai Köztársaság, Örményország és Ukrajna, de Belarusz 2021. június 28-án felfüggesztette részvételét a keleti partnerségben. Az EU és Ukrajna között társulási megállapodás is érvényben van, amely 2017. szeptember 1-jén lépett hatályba.

13. ábra A legnagyobb pénzügyi támogatók által 2014-2024 között Ukrajnának folyósított 248,9 milliárd USD megoszlása (milliárd USD)

Forrás: Saját készítésű diagram.

Az orosz-ukrán háború 2022. évi kezdetétől 2024 elejéig tartó időszakban az EU további 82 milliárd euró összegű támogatást biztosított Ukrajnának, amiből több mint 31 milliárd eurót pénzügyi és költségvetési célokra, 17 milliárdot az EU területén élő menekültek támogatására, 27 milliárdot katonai támogatásra és 9,45 milliárdot vissza nem térítendő támogatások és hitelek címén egyéb kiadásokra folyósítottak. (Az Európai Unió Tanácsa, 2024). (Részletesen lásd 1. tábla.) A konkrétan Ukrajnának folyósított pénzügyi támogatások és katonai célú felhasználású segélyek és hitelek pontos összege nem állapítható meg, mert például az USA 75 milliárd dollár értékű Ukrajnának szánt támogatása magában foglalja a különböző ukrán intézmények, a menekültek, a bűnüldöző szervek és az ukrán médiaszolgáltatók támogatását is. (Masters & Merrow, 2024)

2014 és 2017 között az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank (EBRD) az EU-hoz hasonlóan 3,8 milliárd euró (King, I. 2019), 2022-ben pedig több mint 3 milliárd euró hitelt (EBRD, 2024) nyújtott Ukrajnának. Az orosz-ukrán háború kezdete óta 2024 januárjáig az EBRD az EU és tagállamaival, illetve az európai pénzügyi intézményekkel együtt több mint 40,6 milliárd eurót folyósított gazdasági és 27 milliárd eurót katonai célú felhasználásra. (Európai Bizottság, 2024) Az EU- és NATO-tagállamok közül néhány állam kiemelkedik a jelentős támogatás biztosítása miatt: Németország 2014 és 2022 között összesen kétmilliárd eurót (Bundesregierung, 2022),

2022. február 24. és 2023. december 8. között katonai támogatásra további 5,66 milliárd eurót, 2024-re 10,5 milliárd eurót (kötelezettségvállalással) (Gibadlo, 2023) az Egyesült Királyság 2015 és 2017 között 2,2 millió font (2,8 millió dollár) értékű halált nem okozó katonai felszerelést (Mills, 2022), 2022-2023-as időszakra már 4,6 milliárd fontot (5,8 milliárd dollár), az USA 2021-ben 0,6 milliárd dollárt, 2022-ben már 43,9 milliárd dollárt (Mills, 2023), 2022 január és 2024 január között összesen 74,3 milliárd dollárt (Masters & Merrow, 2024), Kanada pedig 2014-15-ben 400 millió USD kölcsönt, 2014-2022 között 890 millió dollár kölcsönt, 2022-ben hozzávetőleg 120 millió USD kölcsönt és 340 millió USD támogatást (Department of Finance Canada, 2022) folyósított az ukrán állam számára (King, 2019).

1. tábla **2014-2015 között Ukrajnának folyósított támogatásokat részletező táblázat**

támogató állam/ szervezet	időszak	támogatás összege (milliárd)	támogatás megnevezése
EU	2014-2024	85,8 EUR (93,75 USD)	makroszintű pénzügyi támogatás, ebből 2022-2024 között 31 mrd. EUR (33,87 mrd. USD) pénzügyi és költségvetési célokra, 17mrd. EUR (18,57 USD) az EU területén élő menekültek támogatására, 27 mrd. EUR (29,5 USD) katonai támogatásra és 9,45 mrd. EUR (10,33 USD) vissza nem térítendő támogatások és hitelek
EBRD Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank	2014-2024	74,4 EUR (81,29 USD)	hitel, ebből 2022-2024 között az EU-val közösen 40,6 mrd. EUR (44,36 mrd. USD) gazdasági felhasználásra, 27 mrd. EUR (29,5 mrd. USD) katonai célokra
Németország	2014-2024	18,16 EUR (19,84 USD)	katonai támogatás, ebből 2024-re 10,5 mrd. EUR (11,47 mrd. USD) kötelezettségvállalás
Egyesült Királyság	2015-2023	4,822 font (6 USD)	halált nem okozó katonai felszerelés, ebből 2022-2023 között 4,6 mrd. font (5,8 mrd. USD) kölcsön
USA	2014-2022	46,5 USD	katonai segély, ebből 2021-2022 között 44,5 mrd. USD kölcsön
Kanada	2014-2023	1,44 USD	ebből 2014-2015 között 400 millió USD kölcsön, 2022-ben 120 millió USD kölcsön és 340 millió USD támogatás
Összesen	2014-2024	248,9 USD	kölcsön, segély, hitel, támogatás

Forrás: Saját szerkesztésű táblázat. A táblázat csak a legnagyobb támogató államokat és szervezeteket tünteti fel a nyilvánosan hozzáférhető adatok alapján. A támogatások valós

mértéke még az értekezésben jelzett 248,9 milliárd USD-nél is nagyobb nagyságrendű lehet, mert a technikai és természetbeni támogatásokat, a nyilvánosságra nem került anyagi segélyeket csak becsülni lehet.

A pénzügyi támogatásokkal és hitelekkel már 2022. februárig megalapozták Ukrajna elszakadását a szovjet éra örökségét jelentő Oroszországtól, és 2024-re pedig megvalósították az ország Nyugat-orientációját, ami szükségképpen tovább élte és élezi Ukrajna és Oroszország szembenállását, a két ország között így kialakult hadiállapot pedig jelenleg bizonyosan nem teszi lehetővé Ukrajna hídállami összekötő szerepét a Nyugat és Kelet között.

2014. és 2022. között a megnövekedett orosz katonai jelenlét ellensúlyozása céljából az USA Európai Parancsnoksága koordinálta több NATO-tagállam katonai és nem katonai támogatását, aminek eredményeként az Egyesült Királyság 2015-től 2022-ig több mint 1300 katonát vezényelt Ukrajnába, és mintegy 10 000 ukrán katonát képzett ki, Kanada pedig 200 katonát helyezett át katonai kiképzésre és nagy mennyiségű katonai felszerelést biztosított az ukrán haderő részére. A katonai felszerelések (például egyenruhák, takarók, radarok, páncéltörő rakéták stb.) legnagyobb adományozója az USA, de más NATO tagállamok, pl. Litvánia, Lengyelország, Bulgária és Kanada is szállítottak fegyvereket Ukrajnának. (King, 2019) Az USA 2014 és 2022 között összességében több mint kétmilliárd dollár értékben nyújtott támogatást, ebből csak 2021. júniusában 150 millió dollár értékű katonai segélyt (ellenséges tüzérségi állások és drónok bemérését lehetővé tevő radarok, rejtjeles kommunikációs eszközök, továbbá ezek használatára biztosított kiképzés) (Portfolio, 2021), októberben pedig további 250 millió dollárt katonai fejlesztésekre biztosított, és további 60 millió dollár értékben orvosi eszközöket, fegyvereket, lőszert, rakétákat és radarfigyelő berendezéseket szállított Ukrajnának. (Ministry of Defence of Ukraine, 2021) Az Egyesült Királyság 2020-ban memorandumot írt alá az ukrán haditengerészet felfegyverzéséről, 2021-ben pedig hadihajók közös tervezéséről és megépítéséről, továbbá föld-föld és levegő-föld rakéták Ukrajnának történő eladásáról állapodtak meg. A Brit Királyi Haditengerészet 2021-ben kivonta hadrendjéből a HMS Blyth és a HMS Ramsey Sandown-osztályú aknakereső hajóit, és ígérete szerint átadja azokat az ukrán haditengerészetnek. (Ukrainskaya Pravda, 2021)

A NATO kompatibilis eszközök ukrán hadrendbe állításával, illetve a NATO és az USA katonai támogatásával Ukrajna ütközőállami szerepe stabilizálódott a NATO és Oroszország között. Ukrajnát Oroszország is ütközőállamnak tekinti, és nem engedi, hogy egy erős középhatalom alakulhasson ki a határai mentén. A Török/Balkáni Áramlat szerbiai szakaszának 2021 januári megnyitása, és 2021. októberben az Északi Áramlat-2 elkészülte Ukrajna tranzitállami szerepét

támadta meg, amivel szertefoszlott Ukrajna térségbeli versenyelőnye is. (Petrus, 2021) Ez annak eredményeként is igaz, hogy az Északi Áramlat-2 vezeték tisztázatlan körülmények között használhatatlanná vált, mert az orosz gáz (és olaj) európai kereskedelmének korlátozásával Ukrajna mindenképpen elesik a tranzitbevételektől, és ami a fontosabb, a háborús körülmények idején esély sincs a kelet-nyugati kereskedelem térségen keresztül vezető szállítására.

Összességében megállapítható, hogy Ukrajna olyan ütközőállam, amely elvesztette tranzitlehetőségeit és így tranzitállami szerepét. A 2022. február 24. óta tartó katonai konfliktusa Oroszországgal 2024 első negyedévére olyan területi veszteségeket eredményezett, amelyek az orosz geopolitikai gondolkodásban Nagy Limitrófnak tekintett ütközőzónával határosak, ezért orosz részről a területek feletti ukrán uralom helyreállítására nincs és nem is várható szándék. Rövid- és középtávon a nagyhatalmak rivalizálásának középpontjába került Ukrajna szerepváltása nem valószínű, a geopolitikai elmélet alapján a konfliktusban azonosult az egyik nagyhatalom (az USA, mint szuperhatalom és az általa dominált Nyugat) érdekeivel, a döntésképesége ezért jelenleg rendkívül beszűkült, szerepváltást önerőből nem akar és nem is képes végrehajtani.

5.2.4. Az ukrajnai ásványkincs tartalékok vizsgálata

Ukrajna ásványkincs készlete jelentős, területén több mint 8000 lelőhelyen több mint 200 féle ásványt bányásznak. A legjelentősebb ásványi alapanyagok a tüzelőanyagok (szén, kőolaj, gáz, égőpala, tőzeg), az ércsek (a vasérc, a mangánérc, a króm, a nikkell és a titán) és a nemérces ásványkincsek (a konyhasó, a kaolin, a mészkő, a cement alapanyagok és az építési kő). (Izsák, 2007) A készletekből kiemelkedik a 30 milliárd tonna mennyiségű vasérc, amely a világon található készletek ötöde. (Társadalometika, 2022)

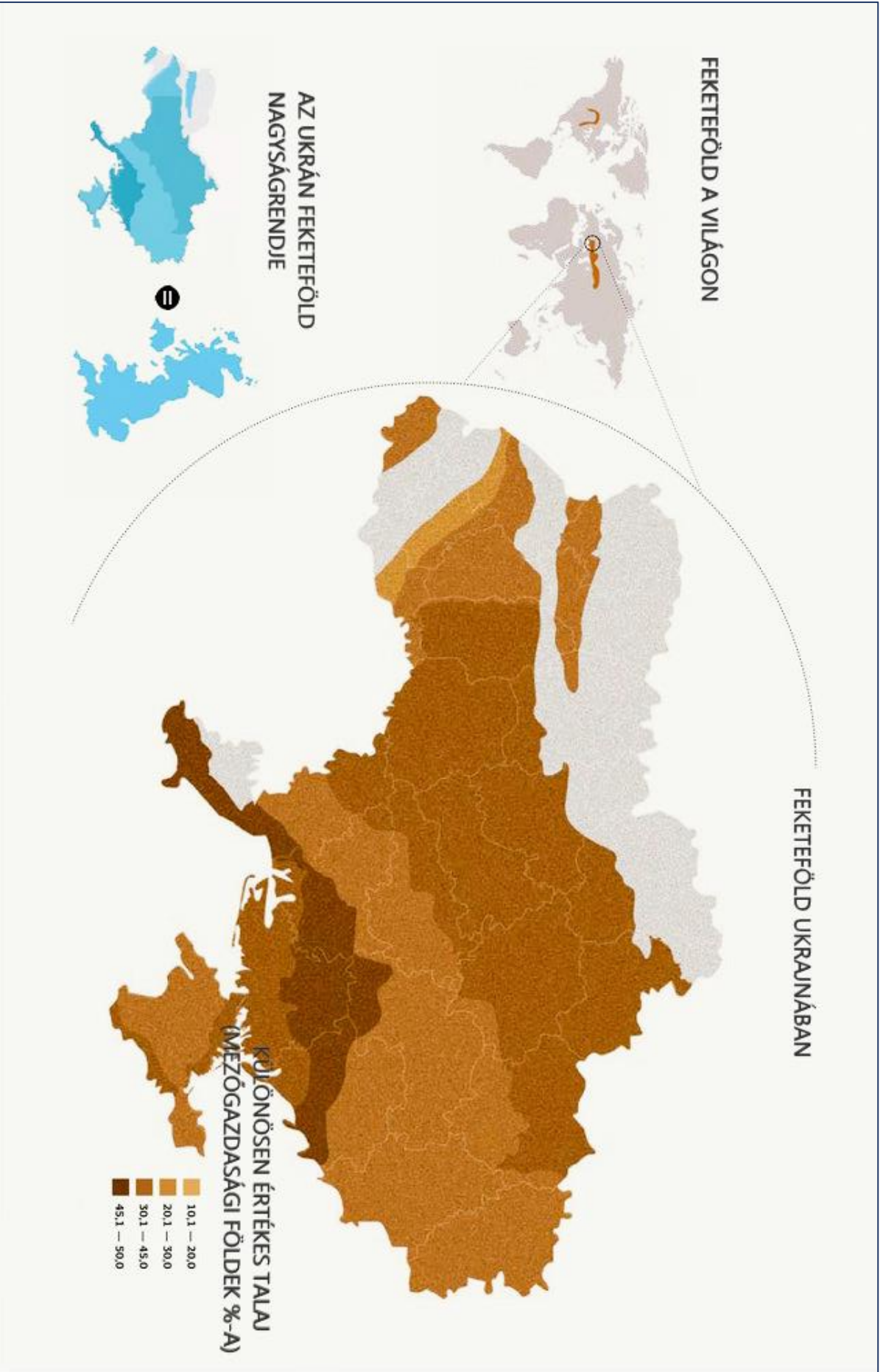
Ukrajna jelentős potenciállal rendelkezik a nem hagyományos gáz (palagáz, tömör homokgáz, szénágyas metán stb.) tartalékok tekintetében is. A Tomasov körzetében található Juzsnaja és Szevernaja mezők metántartalékának minősége és mennyisége kiváló, a koncentrált tartalékok mennyisége több mint 40 millió köbméter, 100 méteres mélységben további 300 millió köbméter, illetve az 1000 méternél mélyebb készlet több milliárd köbméter metánt rejtnek. (Szavcsuk, 2010) 2013-ban Yuzivska térségben (7 886 négyzetkilométer, Dnyeper-Donyeck-medence) 2,15-4,3 billió köbméter, Oleska területén (6 324 négyzetkilométer, Lviv-Lublin medence) pedig további 1,47-3,4 billió köbméter kitermelhető mennyiségű palagázt tartalmazó mezőt azonosítottak be. (Unconventional gas in Ukraine, 2024) Emellett Ukrajnának vannak kilátásai a szénágyas metán kitermelésére és a földgáz kitermelésére a fekete-tengeri

mélytengeri talapzatról. Az US Energy Information Administration orosz-ukrán háború előtt adott, 2013-as becslése szerint az ukrán palagáz tartalékok 5,6 billió köbméter (Biznes Alert, 2015), amiből 2021-es adatok szerint bizonyíthatóan kitermelhető tartalék 1,1 billió köbméter, ezzel Európában Norvégia után a második (Muhi, 2022), de az ukrán geológiai felmérések alapján a teljes technikailag kinyerhető készlet a 22 billió köbmétert is kiteheti. (Unconventional gas in Ukraine, 2013) A palagáz kitermelését célzó szerződéseket az ukrán Naftogas 50 évre a Shell, a Chevron, a Shell Exploration and Production Ukraine Investments (IV) BV és LLC Nadra Yuzovsky vállalatokkal 2012-en és 2013-ban írta alá, de az adatok pontosítását és a kitermelést a 2014-ben bekövetkezett ukrain belpolitikai változások és az Ukrajna nyugati megyéiben kialakult polgárháborús helyzet megakadályozta.

Ukrajna több mint 55 százaléka szántóföld (lásd a 14. ábrát), a kiváló minőségű feketeföldje a világ egyik legnagyobb mezőgazdasági termelőjévé és exportőrévé emeli, ezen belül is termékei rendkívül fontosak az olajos magvak és gabonafélék globális piacán.

14. ábra Az ukrán feketeföld nagyságrendje és eloszlása (lásd a következő oldalon)

Forrás: Studfiles (2016).

2021-ben, az orosz-ukrán háború előtti utolsó békeévben az ukrán mezőgazdasági termékek exportja révén összesen 27,8 milliárd dollár bevételt realizált, ami az ország 68 milliárd dolláros teljes exportjának 41 százalékát tette ki. (USDA, 2023) Világelső volt a napraforgó és a repace tekintetében, továbbá jelentős a kukorica, búza, burgonya, cukorrépa, árpa, káposzta és rozs termesztésében is. (Nation Master, 2023) Az élelmiszeriparban és általában véve az élelmezésben játszott ukrán erőforrások iránti nagyhatalmi érdekeket mutatja (Large Scale Agriculture, 2024), hogy már 2022-re (Mousseau & Devillers 2023) az ukrán mezőgazdasági megmunkálásra alkalmas feketeföldek 53%-át három USA multinacionális konzorcium (a Cargill, a Dupont és a Monsanto) birtokolta, és ukrán és nyugati közösvállalatok (a teljesség igénye nélkül Kernel Holding S.A.- luxemburgi, UkrLandFarming – ciprusi, MHP S.E. – ciprusi, Astra Holding N.V. – holland, Industrial Milk Company S.A. – luxemburgi), ausztrál befektetési alapokhoz tartozó vállalkozások (PIF Saudi) – szaúdi) tulajdonába kerültek. Összességében megállapítható, hogy Ukrajna jelentős ásványkincs tartalékkal rendelkezik, ami nemzetközi méretekben is számottevő értéket képvisel.

5.2.5. A nemzetiség és a vallás hatása az ukrán államszerkezetre

Viszontagságos történelmének köszönhetően a jelenkori ukrán állam még mindig az önálló nemzetté válás folyamatát éli meg, amelyhez erőszakos intézkedéseket is hajlandó alkalmazni annak érdekében, hogy felgyorsítsa az öntudattal rendelkező ukrán nép kialakulását. A kis orosz és az ukrán, mint nemzet, vagy különálló nyelv problémája a 19. század végén jelent meg először, amikor a terület elnevezése „Kis Oroszország”-ról lassan „Ukrajnává” vált, de a két kifejezést az Ukrajnában élők nagy része szinonimaként kezeli, ezért is vált napjainkra az ukrán közpolitika napirendjének meghatározó kérdésévé. (Sidorchik, 2020)

2019-ben zajlott le a legutolsó elnökválasztás, amelynek választási kampányát uralta a Moszkvai Patriarchátustól elszakadó Kijevi Patriarchátus, mint független egyház létrehozásának és az ukrán nyelv dominánssá, sőt kizárólagosan használt államnyelv státusba történő emelésének igénye. A kérdés belpolitikai jelentőségét mutatja, hogy bár időközben (többek között) az orosz nemzetiség védelmére hivatkozva Oroszország „különleges katonai műveletet” kezdett Ukrajna ellen, Zelenszkij államfő a nyelvtörvény orosz nyelvet hátrányosan érintő bevezetésétől annak ellenére sem hajlandó elállni, hogy győzelmét elsősorban az orosz anyanyelvű és identitású választóknak köszönheti (lásd lejjebb az 1994-es, a 2004-es, a 2010-es, a 2014-es és a 2019-es ukrán elnökválasztási eredmények összehasonlítását és eloszlását a 15. ábrán). Tekintettel arra, hogy az ukrainai összlakosságon belül a magukat ukrán

anyanyelvűnek vallók 67,53%-ot tesznek ki, amivel döntő többséget alkotnak³⁴, a centripetális erőtér növekedésének kellene elvileg bekövetkeznie különösen annak ismeretében, hogy a nagyságrendben második, 29,59%-ot adó orosz anyanyelvű³⁵ kisebbség részaránya jelentősen elmarad az ukrán anyanyelvű többségtől. Az a tény, hogy az ukrán nyelv egységesítése mégsem erősíti az ukrán államot, azzal magyarázható, hogy az orosz anyanyelvű lakosság Ukrajna keleti és déli területein többségben van, ahol az erőszakosnak tartott ukránosító törekvések miatt veszélyben érzi anyanyelvének használati jogát. Mindezt halmozottan erősíti, hogy az orosz anyanyelv használatának korlátozási törekvései mögött egyben az orosz identitás lerombolásának szándékát is feltételezik. Ezért következhet be az államszerkezet kohéziójára irányuló negatív hatás, mert az ukrán nemzettudat kialakításában elvileg centripetális erőként fellépő nyelvkérdés valójában az orosz anyanyelvű kisebbségre centrifugális erőként nehezedik. Ez végeredményben felerősíti az ukrán-orosz nemzetiségi ellentétet, ami a gyakorlatilag egy tömbben élő orosz kisebbség, vagy helyesebben meghatározva „a magát orosznak valló és tekintő” népesség Ukrajnától való elszakadásának törekvését is folyamatosan szítja.

Tehát az orosz-ukrán háború kitörése előtti utolsó, 2019-es elnökválasztás előtt már a közpolitika napirendjére kerültek a független Ukrajnát, a nemzetállam építését, a hazafiságot és a Nyugathoz történő csatlakozás szükségességét hangsúlyozó diskurzusok. A független és erős ukrán nemzetállam létrehozása volt a fő mondanivalója az akkor hivatalban lévő Petro Porosenko államfő kampányának, amelyben a nyelvre, a hitre és a hazafiságra helyezte a hangsúlyt. A három témához Zelenszkij elnökjelölt is alkalmazkodni kényszerült, így a kampány jelszavai alapvetően határozták meg a nacionalizmus erősödését eredményező közhangulatot. Rá kell mutatni, hogy a nemzetállamiság eszméjeként kifejezésre jutó nacionalizmus nem csupán Ukrajnában, de az 1990-ig Kelet-Közép-Európában föderatív berendezkedésű államokként létező, majd széthulló Csehszlovákia és Jugoszlávia utódállamaiban is befolyásolta az eszmei áramlatokat (Romsics, 2005), mert létre kellett hozni az újonnan keletkező államok (mint például Szlovákia, vagy éppen Szerbia) szuverén nemzetállami alapjait. Juhász és Tóth (2008, 120.p.) megállapítása az ukrán fejlődésre is igaz,

³⁴ Az utolsó ukrán népszámlálás 2001-ben volt, ezért a valós adatok mára csak becslésen alapulnak. Ugyanakkor a Kijevi Nemzetközi Szociológiai Intézet 2023-as becslése szerint a lakosság összetételét 62% ukrán nemzetiség, 25%-át az orosz-ukrán kettős nemzetiség, 10%-át az orosz nemzetiség, a maradékot a magyar, a lengyel, a román, a belarusz, a moldovai és mások alkotják. (Rosstatistic, 2022)

³⁵ Ukrajnában utoljára 2001-ben tartották a lakosság anyanyelvi megoszlását is vizsgáló népszámlálást, akkor az összlakosság 48 millió 240 ezer 902 fő volt. 2019-ben rendeztek újabb népszámlálást, de az anyanyelvi részarányokra vonatkozó adatokat még nem tették közzé. 2001 óta az összlakosság 41 millió 806 ezer főre csökkent, ami nyilvánvalóan módosította az anyanyelvi részarányokat is. (Cserniczkó & Melnyk 2007)

amely szerint: „Nem véletlen tehát, hogy a nacionalizmus ott a legerősebb, ahol új állam keletkezett, s ahol az ideológiai és kulturális alátámasztásra szorul.”

A nemzeti önazonosulás egyik meghatározó eleme a nyelv használata. Ezért is tekintik ukrán részről az államiság egyik olyan központi kérdésének, amely Ukrajna Oroszországtól való elszakadásának és függetlenné válásának záloga. Bár a népszámlálások sorozatos elhalasztása miatt nincsenek sem a nemzetiségekre, sem az anyanyelvhasználatra vonatkozó hivatalos ismeretek, az Orosz Birodalomban és a Szovjetunióban töltött hosszú közös történelmi múlt miatt bizonyos, hogy Ukrajna lakosságán belül az orosz nyelv még mindig általános közvetítő szerepet játszik az országban akkor is, ha a nemzetiségi hovatartozás főleg az ország nyugati és középső területein egyre inkább az ukrán irányába tolódik el. Egyes álláspontok szerint az orosz nyelvet hátrányosan érintő nyelvtörvény és egyéb jogszabályok célja a vélt vagy valós orosz propagandatevékenység ellehetetlenítése úgy, hogy az új generációk nyelvhasználatában már egyáltalán ne játsszon közvetítői szerepet sem az orosz nyelv. Az új nemzedék ne értse az Ukrajna államiságát megkérdőjelező szépirodalmi műveket és történelmi jellegű elemzéseket, ne tájékozódjanak az oroszországi médiából. Ezt az eredményt kívánják elérni a közoktatás nyelvének szigorú szabályozásával, mert az új nyelvtörvény törekvései szerint a felső tagozattól a kisebbségi iskolákban is ukránul kellene tanulni. (Magyari, 2018) Megjegyzendő, hogy az orosz nemzettudatú állampolgárokon kívül jelentős még a lengyel, a román és a magyar kisebbség száma is, akiknek sorsa az oroszokéhoz hasonlóan rossz, a nyelvtörvény kirekesztő jellege miatt az ukrán állammal való azonosulásuk mind közép, mind hosszú távon kétséges.

A kampány másik jelszava a hit volt, ami szükségszerűen az ukrainai egyház erőszakos szétszakításához és vallási megosztottsághoz vezetett. A nyelv és a vallás, továbbá ezzel szoros összefüggésben maga az egyház szorosan kötődik egymáshoz, mert a vallásos felekezetek nem csak a hitélet, de a nyelvhasználat tekintetében is befolyásoló erővel bírnak, ami különösen a kisebbségbe szorult közösségek szempontjából játszik igen fontos szerepet. (Menyhárt, 2003) A Szovjetunió szétesése után, a függetlenné és önállóvá vált Ukrajna újkori történetének legelején a társadalmat megosztó kérdésként merült fel a Moszkvai Patriarchátustól való elszakadás kérdése, amelynek végül egyenes következménye lett a Kijevi Patriarchátus, vagyis az önálló ukrán ortodox egyház létrejötte. 1992. június 25-én vált ki a moszkvai fennhatóságot elismerő ukrán ortodox egyházból a Kijevi Patriarchátus Ukrán Ortodox Egyháza (True Christianity Info, 2024), amelynek hivatalos elismertetése nem csak politikai, de vallási ellentétet hozott a felszínre. Petro Porosenko 2019-ig hivatalban lévő elnök a Kijevi Patriarchátus autokefáliájának megvalósításától az egyre alacsonyabb népszerűségének

erősödését remélte, és az egyes közvéleménykutatási adatok szerint hosszú idő után sikerült is meghaladnia az addigi szerény 10%-os támogatottsági eredményét. Ennek ellenére a választásokat elvesztette, de a vallás kérdésének a napi politika szintjére emelése primitív kampányt eredményezett (Izvestia, 2019) és elmélyítette az egyébként is már kialakult társadalmi megosztottságot.

A nyelvi- és vallási kérdések állami eszközökkel kieroszakolt napirenden tartása felgyorsította az ukránosítást, vagy másként az ukrán nemzetné válás folyamatát. 2018. december 15-én megalakult az autokefál Ukrajna Pravoszláv Egyháza. (A gyűlésen nem vett részt a Moszkvai Patriarchátus alá tartozó Ukrán Pravoszláv Egyház. Az autokefáliát a Kijevi Patriarchátust elismerő Ukrán Pravoszláv Egyház és az Ukrán Autonóm Pravoszláv Egyház szavazta meg.) Az „egyesítő” egyházi gyűlésen semmissé tették a Moszkvai Patriarchátus által szakadárnak tartott Filaret és Makarij metropoliták kiátkozását. Az ukrán önálló egyház létrejöttében a következő mérföldkövet a 2019. január 6-i ortodox karácsony jelenti, amikor Bartolomeo pátriárka kiadta az autokefáliát biztosító tomoszt. Az ukrán állami propaganda a tomosz átvételének jelentőségét túlértékelve azt emelte ki, hogy a független ukrán egyház megszületésével Oroszország történelmi vereséget szenvedett mert az ukrán egyház megszületésével már „nem imádkoznak az orosz vezetésért és az orosz hadseregért”. (Urfi, 2018)

Alapvetően az egységes és önálló ukrán egyház létrejötte is centripetális erőként kellene, hogy hasson az ukrán erőterben, a 2019-ben lezajlott elnökválasztások eredménye mégis inkább azt mutatja, hogy a centrifugális hatás érvényesült. Volodimir Zelenszkij a megválasztását az adatok alapján a keleti területeken élő, magát oroszoknak tartó és orosz anyanyelvű lakosság szavazatainak köszönheti, mert a nacionalista ígéreteket hangoztató Porosenkótól az ország keleti megyéiben élők elfordultak. (BBC, 2019)

Az egyházszakadás az ukrán belpolitikára gyakorolt hatása mellett jelentős változást idézett elő az Ukrajnára irányuló orosz befolyás mértékében is. Az orosz külpolitika 16. század óta támaszkodott a Moszkvai Patriarchátus alá tartozó ortodox egyházra, amit egyben az orosz civilizáció alapjának is tekintettek. A „Moszkva–harmadik Róma” elmélet azt az ideológiát fejezte ki, hogy Moszkva a római kereszténység, és azon belül az ortodoxia védelmezője. A hivatalos ukrán álláspont szerint az egyházi függetlenedés szükségszerű és kívánt eredménye az ortodox vallású országok fölötti orosz befolyás megroppanása (Apukhtin, 2019). Az ukrán reményekkel szemben azonban a Moszkvai Patriarchátus befolyása történelmileg ilyen rövid idő alatt még nem mutatható ki. Ennek oka nem csak a hívek vallási orientálódásának

fennmaradása, hanem az új ukrán egyház autokefáliájának ortodoxián belüli elfogadása, illetve elutasíttósága is. Az egyházszakadást a 15 önálló (autokefál) és 10 részben önálló (autonóm) ortodox egyház közül csak három, a Konstantinápolyi Ökumenikus Patriarchátus, az Alekszandriai Patriarchátus és a Görög Ortodox Egyház ismerte el. (Vaticannews, 2018) Az oroszokkal magát rokon nemzetnek valló szerb ortodox egyház például vallás-politikai okok miatt nem ismeri el az ukrán egyház autokefáliáját, mert azzal a macedón és a montenegrói egyház autokefáliájának legitimálását is kényszerűen elismerné. (Magyar Kurír, 2018)

Az ukrán egyházi élet összetettségét mutatja, hogy Ukrajnában van az orosz ortodox egyház közel 35 ezer templomának egyharmada. (Index, 2018) Az újonnan alakult Ukrán Egyház felvetette az egyesülését megalapozó három egyház tulajdonának elosztását. Az orosz-ukrán háború alatt az egyházi viták tovább éleződtek, és aktív lépések történtek a Moszkvához hű Pecserszkaja Lavra irányításának és vagyonának elkobzására, amit a moszkvai patriarchátus a hívek segítségével próbált megakadályozni. Az egyházi vagyonmegosztás erőszakos eszközökkel történő kikényszerítése kontraproduktív vá válhat, mert felerősíti a huntingtoni elméletben hasadó államként aposztrofált ukrán államszerkezet belső problémáit. Az egyházak és a hívek szembenállása a politikai és a nemzetiségi szembenállást felerősítette, amelynek eredményeként valós fenyegetettséggént jelent meg, hogy Ukrajna a Harkov-Ogyessza nemzetiségi törésvonal mentén kettészakadhat. Az ukrán állam stabilitásának és kohéziójának szempontjából a centripetális erőket növelő vallási megosztottság egyértelműen rontja Ukrajna érdekérvényesítő képességét, mert a lakosság nagy része nem azonosul a kormányzat törekvéseivel. Mindemellett a nemzetiségi hovatartozás kérdése nem csak a vallási és nyelvi ellentétekben mutatkozik meg, de a lakosság külpolitikai értékrendjének speciális bipolaritásán is (erős európai vs. orosz orientáció).

A posztszovjet időszak bő harminc évében megtartott ukrán parlamenti és elnökválasztások során mindig kimutatható volt a nemzeti hovatartozás tudatához köthető politikai törésvonal, és az esetek többségében elég tisztán látható az államot kettéosztó tengely. A 2019. évi választás az összes korábbtól eltért abban, hogy az ellenzéki pártok (amelyek baloldali, vagy orosz nemzetiségi, illetve oroszbarát irányvonalat képviseltek) (Andrékó, 2024) nem tudtak indulni, mert vagy betiltották a pártokat (Ria Novosti, 2014a) (Fedoriv, 2022), vagy csak adminisztratív és anyagi eszközökkel ellehetetlenítették (Ria Novosti, 2014b) az indulásukat. Annak ellenére, hogy az ukrán belpolitika szerkezete egysíkúvá vált, az ukrán lakosságot két részre osztó, pontosabban az országot a Harkov és az Odessza városok fölött húzott, kettéosztó törésvonal továbbra is kimutatható a Volodimir Zelenszkijre leadott voksok százalékos arányát elemezve.

Ukrajna keleti felében 80% feletti arányban támogatták többek között azon kampányígéretei miatt, amelyek szerint egyrészt kifejezte szándékát a Donyec-medence különleges státuszáról (Slovo i Dilo, 2021) szóló új törvény létrehozására. Másrészt a Donbassz helyzetének rendezését békés eszközökkel akarta elérni, ami nyilvánvalóan szimpátiát keltett a többségében orosz tudatú választók által sűrűn lakott keleti országrészben, ahol az ukrán haderő 2014 óta „terrorista-ellenes művelet” címén aktív katonai műveleteket hajt végre (ZN.ua, 2014).

A posztszovjet éra közel 30 éve alatt 8 alkalommal parlamenti, 6 alkalommal elnökválasztásokat tartottak, amelyek 2007. évi, 2012. évi és 2014. évi listás parlamenti eredményei (lásd a 15. ábrát) és 1994. évi, 2004. évi, 2010. évi, 2014. évi és 2019. évi elnökválasztási eredményei (lásd 16. ábrát) stabilan mutatják az ország kettéválását egy képzeletbeli észak-kelet dél-nyugat tengely mentén.

Tekintettel arra, hogy ez a lakosságot jellemző politikai szembenállás a posztszovjet éra teljes ideje alatt folyamatosan és tisztán kimutatható, ezért feltételezhető, hogy a jelenség oka történelmi múltra tekinthet vissza. Az első, és a cári Oroszország összeomlásig egyetlen független állam (amelynek Ukrajna örökösének tekinti magát), az 1648 és 1657 között létezett rövidéletű Bogdan Hmelnyickij Hetmanátusa volt.

15. ábra A 2007-es, a 2012-es és a 2014-es ukrán parlamenti listás választások eredményei (lásd a következő oldalon)

Forrás: Saját szerkesztésű ábra a térképeknél jelzett internetes források felhasználásával.

16. ábra Az 1994-es, a 2004-es, a 2010-es, a 2014-es és a 2019-es ukrán elnökválasztás eredményei (lásd a következő utáni oldalon)

Forrás: Saját szerkesztésű ábra a térképeknél jelzett internetes források felhasználásával.

2007. Verhovna Rada listás választási eredmények

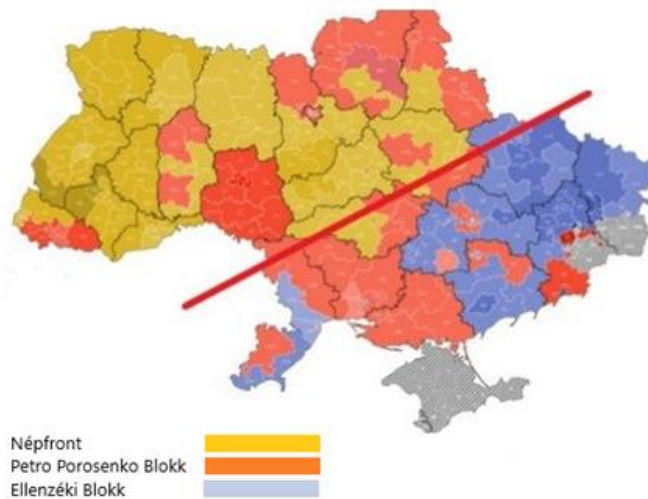
Forrás: saját szerkesztés a <https://hmn.wiki/ru/> felhasználásával

2012. Verhovna Rada listás választási eredmények

Forrás: saját szerkesztés a <https://rg.ru/2012/11/01/vibori.html> felhasználásával

2014. Verhovna Rada listás választási eredmények

Forrás: saját szerkesztés a https://en.wikipedia.org/wiki/2014_Ukrainian_parliamentary_election felhasználásával

1994. Ukrajna—elnökválasztások
Leonid Kravcsuk / Leonid Kucsma

Forrás: saját készítésű ábra a <https://resfed.com/article-368> alapján

2004. Ukrajna—elnökválasztások
Viktor Jusczenko / Viktor Janukovics

Forrás: saját készítésű ábra a https://24tv.ua/ru/shest_tjazhelyh_vyborov_kak_ukraincy_vybirali_prezidentov_n_1134695 alapján

2010. Ukrajna—elnökválasztások
Julia Tymosenko / Viktor Janukovics

Forrás: saját készítésű ábra a <https://vestnikburi.com/postmajdannaya-ukraina/> alapján

2014. Ukrajna—elnökválasztások
Petro Porosenkora leadott szavazatok eloszlása

Forrás: saját készítésű ábra a <https://ufa.rbc.ru/ufa/27/05/2014/5592916b9a794751dc836a37> alapján

2019. Ukrajna—elnökválasztások
Volomidir Zelenskijre leadott szavazatok eloszlása

Forrás: saját készítésű ábra a <https://123ru.net/blogs/199517461/> alapján

A kozák állam területe a mai Közép-Ukrajna nagy részére és Fehéroroszország egy részére terjedt ki. A Hetmanátus és a Lengyel-Litván Unió történelme évszázadokig összefonódott, ami befolyásoló erővel bírt a területen élők nyelvének (nyelvjárásának) formálódására, de a házasságok révén a rokonsági kapcsolatok, a vallási elköteleződés és a kulturális kötődés is a Hetmanátus területén élők és a lengyel-litván államalakulatok lakossága között alakultak ki. Ezzel szemben a modernkori Ukrajna egykori Hetmanátust magában foglaló részétől keletre lévő megyéiben élő lakosság rokoni kapcsolatai, nyelvi, kulturális és főként nemzetiségi önazonossága a cári Oroszország hatása alatt formálódott ki. A Bogdan Hmelnyickij nevével fémjelzett állam keleti széle a nemzeti önazonosság és a nyelvhasználat szempontjából olyan törésvonalat képez, amely a jelenkori Ukrajnában határozott és makacs politikai szembenállásban jut kifejezésre. Bogdan Hmelnyickij Hetmanátusának és a modern Ukrajna választási térképeinek egymásra vetítése kirajzolja a mintegy 370 évre visszanyúló északkelet-délnyugat irányú töréstengelyt. (17. ábra)

17. ábra Bogdan Hmelnyickij Hetmanátusa és a jelenkori ukrán politikai, nemzeti hovatartozási tengely (lásd a következő oldalon)

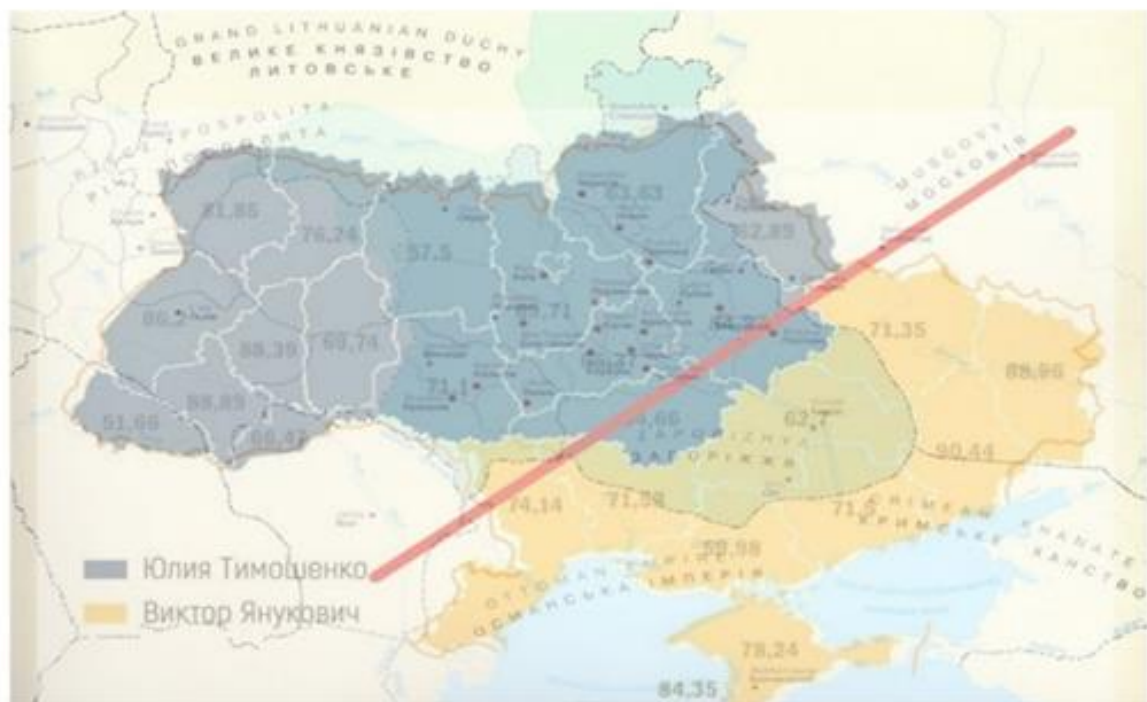
Forrás: Saját készítésű ábra a térképeknél megadott források alapján.

Bogdan Hmelnyickij Hetmanátusa 1654-ben

Forrás: <https://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5C%5CE%5CHetmanstate.htm>

A 2010-es ukrán elnökválasztás eredménye és Bogdan Hmelnyickij Hetmanátusának montázsa

Forrás: saját készítésű ábra a fentebb megadott források felhasználásával

Annak pontosítására, hogy a feltárt jellegzetességek centripetális, vagy centrifugális hatása érvényesül, az értekezés még megvizsgálja az ukrán parlamenti választási rendszer arányosságára (Loosemore-Handby index, azaz LH index) és a pártrendszeren belüli változásokra utaló adatokat (effektív pártszám) is. „Amikor választást elemzünk, akkor egy nagyon is összetett, sok elemből és történésből álló folyamatot vizsgálunk.” (Hubai, 2017:19.) Az értekezés ebből az összetett folyamatból a két fenti tényezőt vizsgálja, mert megfelelő mértékben rámutatnak az ukrán választási rendszer lényegi jellemzőire.

Az arányosság elve alapján a választóktól beérkezett érvényes szavazatok és a parlamenti mandátumok számának egyformának, de legalább közel azonosnak kell lennie, amit Ukrajna esetében az értekezés a legutolsó három parlamenti választás eredményei alapján kiszámított LH indexekkel állapított meg. A három érték kiszámítása azért elegendő, mert az ukrán parlament működéséhez legitimitást biztosító választások demokratikusságát befolyásoló és meghatározó választási rendszer napjainkra kialakult és gyakorlattá vált, ezért a napjainkban zajló politikai folyamatokat nagy pontossággal jelzi. Az LH index értéke a 2012. évi választások során 18,06-os értéket, a 2014. évi választások során 19,24-es értéket, az 2019. évi választások során pedig 19,05-ös értéket mutatott ki. Az eredmények részletes elemzése alapján megállapíthatóvá vált, hogy a mindenkori elnököt támogató párt a választási rendszer hasznélvezője és nyertese, jóval nagyobb arányban jut mandátumhoz, mint amekkora támogatottságot a választásokon szerezni tud. Ez egyrészt bizonyosan stabilá teszi a döntéshozatal menetét, másrészt elvileg demokratikus álcát kölcsönöznek a valójában a választói akaratot nem hűen visszatükröző parlamenti mandátumok eloszlásához.

Az effektív pártszám (EP) a törvényhozáson belüli erőviszonyokat mutatja, vagyis annak mérésére szolgál, hogy a parlamenten belül valójában hány párt működik hatékonyan. Az értekezés ebben az esetben is az utolsó három parlamenti választást vizsgálta, és azt állapította meg, hogy 2012-ben (e.p. 3,46) a listás eredmények alapján ötpárti Verhovna Rada belpolitikai szerepvállalása hangsúlyos volt. A Viktor Janukovics elnök leváltásával kiszélesedő válság az előrehozott 2014. évi választások effektív pártszámára is hatással lett, mert látható, hogy a baloldali és ellenzéki pártok betiltásának folyamatra rányomta bélyegét a választói attitűdre is. A legtöbb szavazatot a Petro Porosenko Blokk (31,2% mandátumarány) és a Népi Front (19,38% mandátumarány) érte el. A nagyszámú független induló által elnyert mandátumarány (22,69%) azonban hozzájárulhatott ahhoz, hogy az effektív pártszám 2014-re 1,39-es értékre, szinte egypártrendszerre csökkent, ami a hatalomkoncentráció irányába való elmozdulás lehetőségét mutatja.

A 2019-es választások eredményeként az újonnan alakuló ötpárti parlament effektív pártszáma 2,82-re emelkedett, ami az új hatalmi struktúra stabilizálására enged következtetni. A Volodimir Zelenszkij elnököt támogató A Nép Szolgája párt egyedül 56,44%-os mandátumarányt ért el, a második legeredményesebb Ellenzéki Blokk – az Életért pedig 9,55%-kal még az ötödét sem gyűjtötte be. Összességében megállapítható, hogy a 2019-es parlamenti választások mutatói alapján Ukrajnában erős államszerkezet jött létre. Az ötpárti Verhovna Rada úgy működik, mintha három párt alkotná, ez pedig jelzi az elnök és pártjának tárgyalási kényszerét is a törvényhozásban mandátummal rendelkező politikai erőkkkel. Az LH index és az e.p. értékek alakulása együttesen azt mutatják, hogy 2019-re az ukrán államszerkezet stabilná vált a Verhovna Radában érvényre jutó elnöki befolyás biztosíthatósága miatt, ami a Hartshorne-modell alapján az államszerkezetet erősítő centripetális erő kialakulását mutatja.

Összességében megállapítható, hogy bár az ukrán parlamenti és elnökválasztási rendszer az államszervezet kohézióját erősítené, de az ukrán társadalom politikai-, vallási-, nyelvi-, gazdasági- és kulturális megosztottságának hatása erőteljesen érvényesül, ezért végeredményben a Hartshorne-modell szerinti centrifugális erők dominánsak.

5.3. Az Ukrajna vizsgálatával megállapított ütközőállami jellemzők megerősítése Esettanulmányok Szíria, Afganisztán és Koszovó ütközőállami vizsgálata

Az Ukrajna példáján feltárt ütközőállami jellegzetességek alapján hosszabb távon is prognosztizálhatóak az ukrán ütközőállami szerep további fejlődésének lehetőségei és korlátai. Ugyanakkor pontosításra szorul, hogy az Ukrajna esetében megállapított jellegzetességek valóban generálisan alkalmazható tulajdonságokat jelölnek, vagy csupán egyedi jellemzők. Ennek értékeléséhez a disszertáció a továbbiakban esettanulmányokban vonja elemzés alá a módszertannál részletezett ütközőállamokat annak megállapítása érdekében, hogy az Ukrajna esetében azonosított jellemvonások más ütközőállamokra is validak-e. A továbbiakban Szíria, Afganisztán és Koszovó gyakorlati példáján vizsgálom meg, hogy egy ütközőállam esetében mekkora jelentőséggel bír a környezetét jelentő ütközőtér, az ásványkincs készlet, a tranzit jelleg, továbbá a vallási és nemzetiségi ellentétek megnyilvánulása. Amennyiben ezek a tulajdonságok nem csupán az ukrán ütközőállami szerepre érvényesek, úgy következtetésként levonható, hogy a feltárt jellemvonások általánosan meghatározzák az ütközőállamok tulajdonságait.

5.3.1. Szíria geopolitikai tere

A Szíria környezetét jelentő Közel-Kelet az angol gyarmatbirodalom kiépítéséhez kötődően kapta a nevét, a magyar fordításokban „Közép-Kelet” formában is hivatkoznak rá. Az eredeti megfogalmazásban „Middle East” vagy „Near East” a brit szigetek felől tájolva tekinthető keletinek, (Teach Mideast, 2023) a geopolitika elemzése szerint viszont a napjainkra egyre nagyobb világgazdasági és világpolitikai szerepet játszó Indiától vagy Kínától nyugatra található. Az elnevezés célja az volt, hogy a gyarmatbirodalom indiai és kínai területeitől el tudják határolni a rivális nagyhatalom Oszmán Birodalmat, a Balkán térségét és nem utolsósorban az Indiától nyugatra terjedő afgán és perzsa területeket. Bár a terület pontos határa napjainkban is vitatott, (Peretz, 1994) általánosan elfogadott módon nyolc államot sorolunk szűkebb értelemben a Közel-Kelethez: Libanon, Izrael, Palesztina, Szíria, Jordánia, Irak, Kuvait, Irán. A Közel-Kelet alkotta régió (Harmat & Bukva, 2015) politikai szempontból azonban jelentősen kiterjedtebb mint a fenti, Ázsiában, az Arab-félszigeten fekvő területek, mert afrikai nyúlványát Egyiptom jelenti, Európába pedig Törökország balkáni területei miatt csúszik át. A Közel-Kelet és a Balkán közötti politikai és történelmi kapcsolatot földrajzi kiterjedése miatt az Oszmán Birodalom valósította meg, majd a Birodalom szétesése után egykori befolyási területei a nagyhatalmak (a brit, a francia, az olasz és az orosz) közötti ütközőzónává váltak, illetve a globális hegemon USA térségbeli gazdasági és katonai érdekeinek megjelenésével azok is maradtak. Geopolitikai fekvése és világgazdasági szempontból jelentős energiakészletei miatt a térség fontos szerepet játszik és szükségszerűen integrálódik a világgazdasági rendszerbe. (Lőkös, 2013) A terület egyik legfontosabb alapadottságaként határozható meg tehát a kereskedelmi tranzitútvonala szerepe, ami a 21. század elején is magára vonja a nagyhatalmak figyelmét. A Szíriának otthont adó tér meghatározása tehát Ukrajna ütközőteréhez hasonlóan politikai indíttatású és nem földrajzi fogalom.

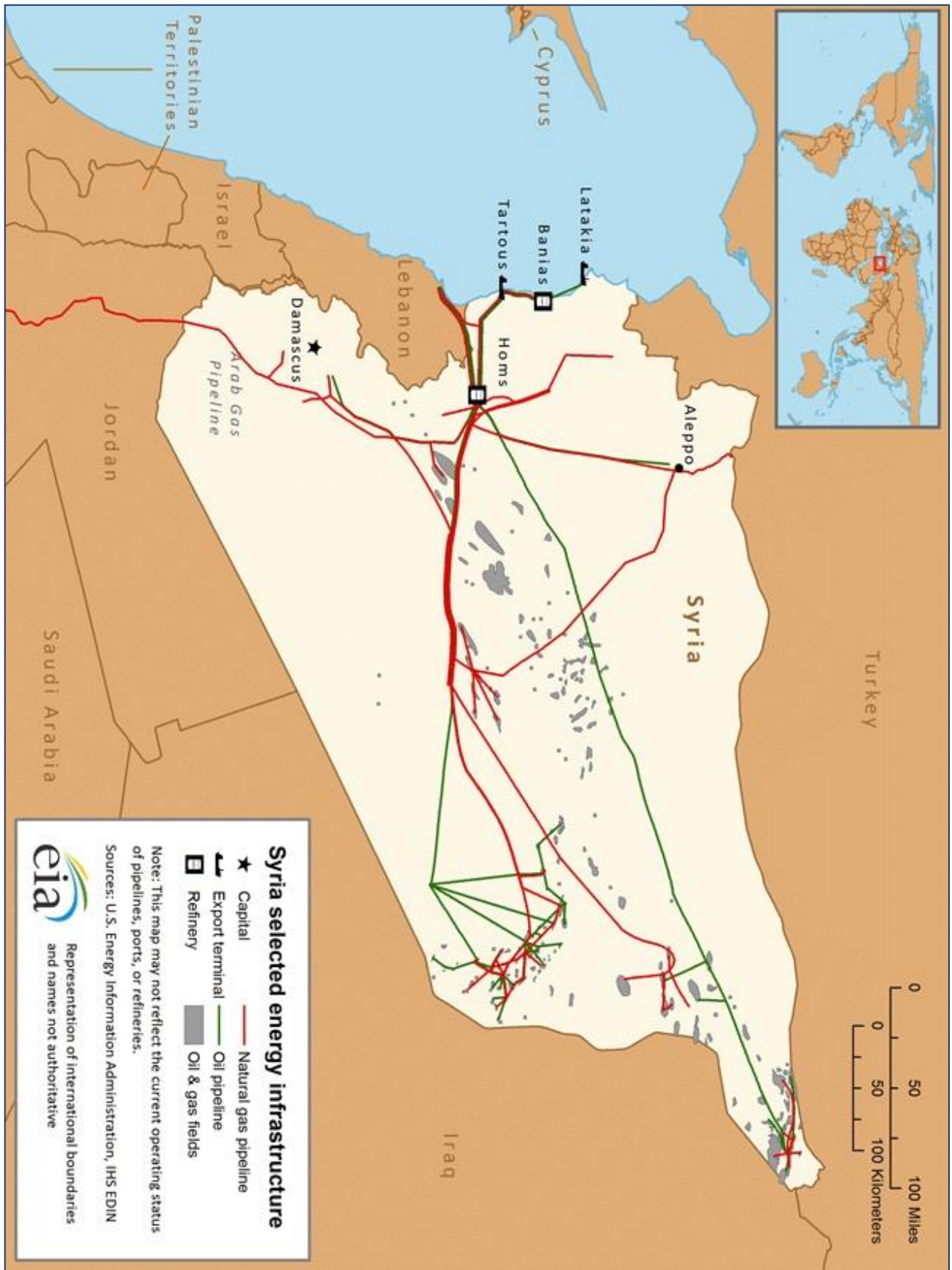
5.3.2. Szíria ásványkincs vagyona és földrajzi adottságai

Szíria területén található foszfát, só, homok, tufa, cement, gipsz, műtrágya, márvány, nitrogén és természetes aszfalt is, (Mowafa, 2012) de a nemzetközi export-import vonatkozásában kis mennyiségnek számítanak. Világgazdasági szempontból csupán a foszfát tartalékok érdemelnek figyelmet, de azok kitermelése is csupán a világ termelésének 2%-át (kb. 3,8 millió tonnát) jelentették (Thomas, 2012), amely mutató alapján a 9.helyet foglalta el 2010-ben. (U.S. Geological Survey Minerals Yearbook, 2013)

Szíriában a dél-nyugat-észak-kelet irányban átívelő vonal mentén találtak olajmezőket, amelyek egyes részei a kurd kisebbség által lakott, és jelenleg alapvetően az USA által kontrollált területen található. Ugyanakkor megállapítható, hogy az öböl országok bő olajkészleteihez viszonyítva a mezők készletei és kitermelési volumene szegényes, mert a kőolajtermelés a világpiac kapacitásának mintegy 0,5%-át (a földgáz tekintetében ennél is kevesebbet, csak a 0,2%-át) teszi ki, ami nem emeli Szíriát az energiahordozók szempontjából sem befolyásos kereskedelmi szereplővé. Ugyanakkor a hozzávetőleg 2,5 milliárd hordónyi kőolajkészlet Szíria szükségleteit képes lenne fedezni, ami rávilágít a szíriai polgárháború egyik taktikai céljára. Minden harcoló fél törekszik az ellenőrzése alá vonni a saját szükségletek kielégítésére elegendő olajkészletet (Mills, 2017)

A fentiek értelmében, csekély ásványkincs készletei miatt Szíria nem kőolajtartalékai okán kerülhet a nagyhatalmak érdekeinek fókuszába. Az ország jelentősége földrajzi elhelyezkedéséből fakad. Irak és Irán mellett Szíria megkerülhetetlen tranzitterületként zárja le észak-nyugaton az Arab félszigetet, fejlett gáz- és olajvezeték hálózata (lásd a 18. ábrát) pedig fontos nemzetközi tényezővé emeli az országot. (U.S. Energy Information Administration, 2013) Ebből az aspektusból vizsgálva Szíria helyzetét megállapítható, hogy az aktuális politikai helyzettől függően (amennyiben Irak és Irán viszonya háborús, vagy legalább hidegháborús az USA dominálta Nyugattal és az Arab félsziget olajexportban élenjáró államaival), tranzitszerepe miatt Szíria jelentősége a nemzetközi kereskedelemben rendkívüli mértékben megnőhet. Ez a tulajdonsága pedig egyenlővé teheti az olajban gazdag államokkal, mert az olcsó szállítást lehetővé tevő vezeték-hálózata és tranzitállam szerepe nélkül az olaj szállításának magas költségei és időigényessége miatt a világpiaci ár jelentősen megemelkedik.

18. ábra A Szírián keresztül vezető olaj- és gázvezetékhalózat Forrás: (U.S. Energy Information Administration, 2013).

5.3.3. Szíria nemzetiségi és vallási kérdései

A Szíria geopolitikai környezetét jelentő Közel-Kelet meghatározása politikai szempontú, ezért a térségre vonatkozó statisztikai adatok önkényesek, így az összlakosságra vonatkozó létszám megállapítása is csak nagyjából állapítható meg. Az általánosan elfogadott becslések szerint az „arab tavasz” kezdete körüli időszakban, 2012-ben 360 millió fő élhetett ezen a területen, (Harmat & Bukva, 2015) akik között a többséget az arab, a perzsa és a török nemzetiség teszi ki, de jelentős a kurdok, az azeriek, a zsidók és az örmények száma is. A Szíriát magában foglaló Közel-Kelet területét a judaizmus, a kereszténység és az iszlám hármasság civilizációs törésvonalai szeli át, ami Huntington elmélete alapján a térség potenciális konfliktusforrása is. Bár 95%-ban a muszlim vallás terjedt el, a felekezeti megoszlás miatt a vallási megoszlás is markánsan megmutatkozik, mert a muszlimok 28%-át a síiták, 72%-át pedig a szunniták adják.

Szíriában 2011 óta polgárháború dúl, melybe 2014-től a szomszéd államok és a nagyhatalmak nyíltan is beavatkoztak. A háború miatt a lakosság egy része elhagyta az országot, egy része pedig életét vesztette a harcok során. Népszámlálási és megbízható statisztikai adatok napjainkban nem állnak rendelkezésre, de az országot sújtó konfliktus kitörése előtt közvetlenül, illetve a polgárháború kezdetén regisztrált adatok az elemzés szempontjából releváns alapinformációknak tekinthetők. Ennek megfelelően Szíria összlakossága 2007. és 2012. között (Gazdik, 2012) 22 millió fő és 21 millió fő közöttire tehető (Négyesi, 2012), amelynek összetétele heterogén: főként arabok (90%) és kurdok (6-8%), kisebb arányban örmények (2%) alkotják. A kurd kisebbség a szír állam kohézióját gyengítő centrifugális erőt képvisel, mert egyrészt az ország észak-keleti részén koncentrálódik, másrészt a Szíriával közvetlenül szomszédos államokban is jelen van. A kurdok nemzetiségi és államalapítási törekvései folyamatosan fenyegetik az ütközőtér status quo-ját, ami miatt a kialakult feszültség túllép Szíria határain is, mert a kurdok nem csupán Szíriában, de Irakban is a kőolajmezőkben gazdag régióiban élnek (különösen Moszul tartomány érintett) (Majid, 2003), és jelentős számban élnek Törökországban is. Szíria vallási felekezetei a Közel-Keleten tapasztaltakhoz hasonlóak, mert lakosságának 90%-a muszlim, melynek 74%-a szunnita, 12%-a pedig alavita (a síita irányzat követőinek aránya elenyésző 1%). A legnagyobb vallási kisebbséget a kb. 10%-ot kitevő és körülbelül 11 felekezetet számláló keresztény közösség adja.

I.u. 395-től a Kelet-Római Birodalom részévé vált Szíriában őskeresztény közösségek alakultak, amelyek nagy szerepet játszottak a keresztény vallás kialakulásában és elterjedésében. A kereszténység a vallások közötti dominanciáját az Oszmán Birodalom 15. századtól a 20. századig tartó uralmának időszaka alatt vesztette el, és Szíria mai területén ekkor

vált az iszlám meghatározó vallássá. A huntingtoni értelemben vett civilizációs törés vallási és felekezeti konfliktusainak gyökerei eddig a változásig visszakövethetőek, amit tovább élezett az I. világháborút követő francia–brit nagyhatalmi mandátum-politika. Elsősorban a francia gyarmati politikának köszönhetően a „nagy-szír területen” ekkor alakult ki a nemzetiségek és a vallások közötti mesterségesen fenntartott egyensúly, ami paradox módon a vallások és felekezetek szembenállásán alapul. A keresztényeket a muszlimokkal, illetve az alavitákat a területen többségben élő szunnitákkal fordították szembe, ami a vallási kérdéseken túl az arab gondolkodást és az európai világszemléletet is ütközteti egymással, összességében véve ellehetetlenítve, vagy legalábbis igen komplikálttá téve a Szíriában élő népek és felekezetek összefogását. Az arab és az európai világszemlélet alapjaiban különbözik egymástól. Az európai gondolkodásban a népek és népcsoportok mozgása és érdekeinek alakulása van befolyással a történelem eseményeire. Ezzel szemben az arab gondolkodásban a vallások közötti érintkezésekkel magyarázzák a történelem folyamatát, és az egyes vallások, illetve a vallásokat alkotó egyes felekezetek jelentik az európai gondolkodásban népnek vagy nemzetnek tekintett társadalmi egységeket. (Négyesi, 2012)

Az 1916-ban aláírt Sykes–Picot (a franciák, az olaszok és britek közötti) szerződés napjainkig megosztja a térségben élő népcsoportokat és a vallási irányzatok körül kialakult közösségeket, ami a háborús konfliktusok fő oka is (Balogh, 2002). 1920. márciusban a Damaszkuszban összeülő Szír Nemzeti Kongresszus kikiáltotta Nagy–Szíria megalakulását, amit a Nemzetek Ligája nem ismert el. E helyett konzerválva a vallási (és nemzeti) ellentéteket, Nagy-Szíria helyén létrehozta Libanont és Szíriát, mint francia mandátum területeket és Palesztínát, amely Irakkal együtt brit érdekszférába került. 1920-22 között a szíriai mandátumterületet a francia hatóságok négy államra osztották az arab egység kialakulásának megakadályozása érdekében. Az egyes államszervezetek kohézióját mesterségesen gyengítették úgy, hogy az újonnan létrehozott államok határain belül élő népességet megosztották egy-egy felekezet felülreprezentálásával, mert aránytalanul sok hivatali beosztást a kisebbségek tagjaival töltöttek fel. Ez a gyakorlatban úgy jelent meg, hogy idővel kialakult az elsősorban alavita kisebbségből létrehozott katonai-rendőri réteg, kiszorítva az államhatalmi intézményekből a lakosság többségét alkotó szunnitákat. 1946-ban a Libanoni Nemzeti Paktum elfogadásával stabilizálódott Szíria és Libanon helyzete azzal, hogy a libanoni keresztények nem ragaszkodtak többé Franciaország protektori szerepéhez, a muszlim közösségek pedig elálltak attól a törekvésüktől, hogy újra egyesítsék a két államot. 1946 és 1963 között Szíriában a szunnitákból kikerült elit foglalta el az államigazgatás fontos posztjait. Azonban a sorozatos válságok miatt

egyre gyakoribbá váltak az elégedetlenséget kinyilvánító demonstrációk, amelyek egyik következményeként 1963. márciusban az alaviták megalapították az Arab Újjászületés Szocialista Pártját (Baasz) és fokozatosan átvették a hatalmat. 1970-ben Háfez el-Aszad elnöki hatalomátvétele, majd halála után fia, Bassár el-Aszad után Aszad-korszaknak nevezett időszakban stabilizálódott az ország politikai helyzete, mert az alaviták mellett belülről a vallásszabadságot élvező síita drúz, szunnita cserkesz, iszmáelita és keresztény kisebbség, (Gazdik, 2012) kívülről pedig Irán, mint regionális hatalom támogatta. Az államszerkezetet gyengítő centrifugális erőt a diszkriminatív intézkedésekkel (pl. a kurd zászló és nyelv betiltása) háttérbe szorított kurd kisebbség jelentette (Gyimesi, 2014). Az Arab Tavasz hatására 2011 tavaszán kialakult zavargások, majd a márciusban kitört polgárháború egyik fő elemévé a kurd kisebbség vált, amely az USA támogatásával fegyveresen is részt vállalt az Iszlám Állam elleni harcban. A kurdok megerősödése következményeként 2013. november 12-én kikiáltották a Szíria (olajmezőkben gazdag) kb. 10%-át lefedő területén az autonóm körzet létrejöttét, ami a szíriai helyzet napjainkig tapasztalható instabilitásának oka. Az ütközőtérség egyensúlyi helyzete azonban jelentős mértékben megbomlott, mert a térségre befolyással bíró és határos regionális hatalom Törökország a saját nemzetbiztonsága kockázataként értékeli a török területeken élő kurdok szíriai és iraki kurdokkal való egyesülésének lehetőségét. Tekintettel arra, hogy Törökország a kurdok egyesülésének kérdését a saját nemzetbiztonsági érdekeivel ellentétesnek értékeli, ezért befolyásának érvényesítésére a hard power eszközeinek alkalmazását is legitimnek tartja. A szíriai kurdok kérdése ezért a térségben könnyen eszkalálódó problémakör, ami a kurd nemzet jogos államalapítási törekvéseinek megnyugtató rendezéséig hosszú távon is bizonytalansági tényező marad. (Gazdik, 2012)

Az államszerkezet kohéziójának elemzése szempontjából megállapítható, hogy a nemzetiségi és a vallási ellentétek dominánsak, és bár Szíria a földrészek találkozási pontján való elhelyezkedéséből fakadóan természetes tranzitszereplő, összességében mégis a centrifugális erők romboló hatása érvényesül.

5.4.1. Afganisztán geopolitikai tere

Afganisztán regionális besorolása sem egyszerű. Földrajzi és politikai szempontból nézve is érzékeny területen található, egyes álláspontok szerint a Közép-Ázsiai régióban fekszik, a Földközi-tenger térségét a Kínával és a Távoll-Kelettel összekötő kereskedelmi útvonalon (Solymos, 2010). A posztszovjet közép-ázsiai régió hagyományosan öt államot foglal magába (Kazahsztán, Kirgizisztán, Tádzsikisztán, Üzbegisztán és Türkmenisztán), de a térség

definíciójának nehézségét mutatja, hogy a hagyományosan Turkesztánnak nevezett területet is a régió részének tekintették, ami Afganisztán északi területeit is jelentette. (Vasa, 2020) Az Európai Unió geostratégiai szempontból nagy jelentőségű térségnek tekinti a dél-ázsiai térséget, amelybe Indiát, Sri Lankát, Pakisztánt és Afganisztánt sorolja (Európai Parlament, 2013). Földrajzi értelemben Afganisztán tehát Ázsiához is sorolható. Természetes határai északkeleten a Pamír és a Hindukus hegyvonulatai, amelyben India felé Pakisztánon át a Haibarhágó biztosít átjárást, Kína irányába pedig az egyetlen természetes, járható útvonal a mesterségesen az országhoz csatolt Wakhan-folyosó, amely a birodalomépítő nagyhatalmi politika jóvoltából Afganisztán fontos történelmi öröksége. Afganisztán belseje felé haladva szétszakadoznak a hegyláncok, és a hegyvidéket mély völgyek uralják, dél-nyugaton terül el az Afgán-medence, délen az Afgán-felföld északon pedig dombvidék található. (Origo, 2018) Afganisztán geopolitikai lokációjának meghatározását nehezíti, hogy történelmi és politikai okokból a brit korona - Szíriához hasonlóan - Afganisztánt a Közel-Kelet részének tekintette, melynek határát az egykori Brit India, vagyis Afganisztán határánál húzta meg. (Peretz, 1994) Afganisztán kereskedelmi- és katonai-stratégiai jelentősége – földrajzi helyzetéből eredően felvonulási tér – a nagyhatalmi játszmákban a modern korban is geopolitikai tényező maradt, hiszen az ország a Közép-Ázsiát, az indiai szubkontinentet és Iránt összekötő utak metszéspontjában fekszik. (Palka, 2001) Afganisztán ütközőteréről is megállapítható, hogy az ukrán és a szír példához hasonlóan politikai fogalom, amely a különböző történelmi korok és a különböző geopolitikai viszonyok leképződéseként változóan definiálja az ütközőtérség földrajzi kiterjedését. Másrészt kereskedelmi és katonai szempontból összekötő kapocs, tranzit szerepet játszik a nagyobb régiók között.

5.4.2. Afganisztán ásványkincs vagyona és földrajzi adottságai

Afganisztánban az egy főre eső GDP a Világbank adatai szerint 2012-ben 653,4 USD volt, mely eredménnyel már akkor is a világ legszegényebb országai között foglalt helyet. Azóta ez az érték meredeken zuhan, a legutolsó becslés szerint 2021-ben 355,8 USD értéket mutatott. Összehasonlításként: Magyarországon 2021-ben az egy főre eső GDP 18753 USD-t tett ki, amely több mint 52-szerese az afgán értéknek. (The World Bank, 2024). Afganisztánban, - ahol máig jelentős bevételi forrás a mák termesztése és az ópiumszármazékok, így a heroin előállítása - a gazdasági prognózisok szerint az előttünk álló időszak sem hoz majd jelentős fellendülést, annak ellenére sem, hogy az országban néhány évtizede amerikai geológusok jelentős, akár ezer milliárd dolláros értéket is elérő ásványkincs készletet találtak. A szovjet

megszállás időszakában e lelőhelyeket szovjet geológusok feltérképezték, és a dokumentumok, amelyek alapján az USA kutatói megkezdték felméréseiket 2004-ben, a szovjet kivonulást követően, 1989-ben az Afgán Földtani Intézet könyvtárába kerültek. Az amerikai geológusok az ásványi lerakódások helyeit tovább kutatták és mennyiségüket is pontosították 2007-ben. (Risen, 2010). Az Afganisztán területén szétszórta elhelyezkedő bányamezők jelentős mennyiségben rejtnek nemesfémeket (arany, ezüst), egyéb, az ipar számára fontos nyersanyagokat, (pl. higany, cink, bauxit, uránium, kobalt) és óriási ritkaföldfém (1,4 millió tonna), réz (60 millió tonna) és vasérc (2,2 milliárd tonna) készlet bújik meg a talajban. (Világgazdaság, 2014) Afganisztán nyugati tartományában a jelenleg ismert legnagyobb bolíviai lítium tartalékkal egyenlő mennyiségű lítium lerakódásokat azonosítottak. Az ország, jelentős ásványkincs és energiahordozó készletei miatt,³⁶ melyek összértékét a kormány 3 billió dollár értékre becsüli (Independent, 2010) - a világpiac meghatározó tényezőjévé válhatna. (Palka, 2001)

Afganisztán jelentőségét tehát számos tényező alapozza meg. Világgazdasági szempontból a rendelkezésre álló óriási ásványkincs és energiahordozó készletek jelentenek (jelenthetnek) stratégiai szerepet, geopolitikai szempontból pedig a már tárgyalt földrajzi adottságok (a Közép-Ázsiát, Iránt és az indiai szubkontinentet összekötő úthálózat metszéspontjában található, továbbá a Selyemút része) jelentenek kereskedelmi és katonai szempontból stratégiaileg kiemelkedő pozíciót.

5.4.3. Afganisztán nemzetiségi és vallási kérdései

Az ország népessége 2017-ben elérte a 35 millió 530 ezer főt az ENSZ becslése alapján (World Statistics Pocketbook, 2017), s rendkívül gyors népességnövekedés prognosztizálható, mert az összlakosság az ENSZ értékelése szerint 2018-ra már 36.034.611 főt (World Population Prospects, 2017), 2024. január 26-án pedig már 42 880 141 főt (Worldometer, 2024) tett ki. (Megjegyzendő, hogy 2000-ben Afganisztánnak még csak 20 millióan lakosa volt, ami az előrejelzések szerint 2050-re 62 millióra bővül.) A 2015-ben mért és 2024-ben is megközelítően pontos átlagéletkor 17,3 évről 2050-re 28,9 évre fog emelkedni. A robbanásszerű népességbővülés jellemzője lesz, hogy az átlagéletkor 22 év körüli értéket ér el még a 2030-as években is. Csak az ENSZ becsléseire lehet hagyatkozni mind a lakosságszám, mind az

³⁶ Az újonnan felfedezett nyersanyag források mellett jelentős energiahordozó mennyiség áll Afganisztán rendelkezésére: mintegy 73 millió tonna szén, 5000 milliárd m³ földgáz és 95 millió hordó kőolaj.

átlagéletkor tekintetében, de az ország korfája olyan fiatal, amely alapján a lakosság feltételezhető tulajdonsága marad majd a könnyű mobilizálhatóság.

Afganisztán a szakértők és a nemzetközi szervezetek értékelése szerint soknemzetiségű ország, de négy nemzetiség (a pastu, a tadzsik, az üzbég és a hazara) a lélekszáma miatt meghatározó államalkotó erő. (19. ábra)

Az egyes nemzetiségek nagyságával és a teljes népességen belüli arányával kapcsolatban a szakértők között nincs egyetértés, de általánosan elfogadott becslés szerint a legnagyobb államalkotó népnek a pastuk tekinthetők a népesség 38-43%-át kitevő arányukkal. (Katona Magda ennél is nagyobbra, 55%-ra becsüli arányukat, amivel abszolút többségi nemzetnek számítanának. A szakértő álláspontját ugyanakkor más becsült adatok nem támasztják alá.) A második legnagyobb nemzetiséget a tadzsikok jelentik 25-28%-kal, őket követik az üzbégek 6-9,3%-kal és a hazarák 7,8-9%-kal.³⁷ Az ütközőtérben mesterségesen előállított mély törésvonalat hoztak azzal létre, hogy Afganisztán és Pakisztán határait tudatosan a pastuk és a beludzsok életterének kettéválasztásával jelölték ki. 2012-ben a kb. 40 millió pastuból (vagy másként pastun) 13 millió fő élt afgán, 27,2 millió pedig pakisztáni uralom alatt. A beludzsok mesterséges megosztása is folyamatosan veszélyezteti az ütközőtér egyensúlyi helyzetét, mert a Pakisztánban létrehozott Beludzsisztán tartomány az ország területének 43%-át foglalja el. Mivel Pakisztánban a pastuk számítanak a második legnagyobb etnikai csoportnak, az iszlámábádi kormányzat nemzetbiztonsági kockázatként tekint a mindenkori afgán belpolitikai helyzetre. A pastuk vagy a beludzsok államalapítási törekvései alapjaiban érintenék Pakisztán területét, ami nagy valószínűséggel a pakisztáni államiság megsemmisülését vonná maga után. A pastuk, a tadzsikok, a hazarák és az 1992 után megerősödött tálibok fegyveres összetűzései elviselhetetlenné tették a közbiztonságot, a belső és az országon túli migráció miatt az egyes törzsek élettere sem állandó. Az évtizedekkel korábban behatárolt nemzetiségi területek mára jelentősen megváltoztak, de a nemzetiségek közötti feszültség egyáltalán nem csökkent. (Király, 2009) (Kaltenecker, 2002)

³⁷v.ö. pl.: Király, A (2009) és Kaltenecker, E. (2002)

19. ábra Afganisztán nemzetiségi megoszlása

Forrás: (Király, 2009)

A vallási megoszlásra vonatkozóan egybecsengő álláspontok alapján megállapítható (Magyar Helsinki Bizottság, 2009) (Katona, 2002) és (Kaltenecker, 2002), hogy 80%-ra becsülhető többség szunnita, a 19%-ra tehető kisebbség pedig síita muzulmán, ami hasonló elosztást mutat a muszlim világban tapasztaltakhoz. A lakosság fennmaradó 1%-ával szemben³⁸ gyakori a

³⁸ pl. szik, hindu, keresztény, baháj

diszkrimináció. A síiták elleni atrocitások és üldözésük a tálibok alatt nyíltan folyt, diszkriminációjuk a tálibok elűzésével sem oldódott meg.

Afganisztán viszontagságos történelmének érdekessége, hogy annak ellenére fennmaradtak az 1895-ben kijelölt határai, hogy napjainkra időközben a befolyással rendelkező hatalmak kicserélődtek. Feltételezhető, hogy ebben alapvető szerepet játszik a terület különleges földrajzi és geopolitikai elhelyezkedése. Ez azt is jelenti, hogy az államszerkezet rendkívül labilis, mert ugyan az államhatárok fennmaradtak, de konzerválódtak a több mint száz éve fennálló nemzetiségi és vallási ellentétek is.

Összességében megállapítható, hogy a mai afgán államszervezet kohéziója gyenge, mert a kibékíthetetlennek tűnő nemzetiségi és vallási ellentét centrifugális erővel hat rá.

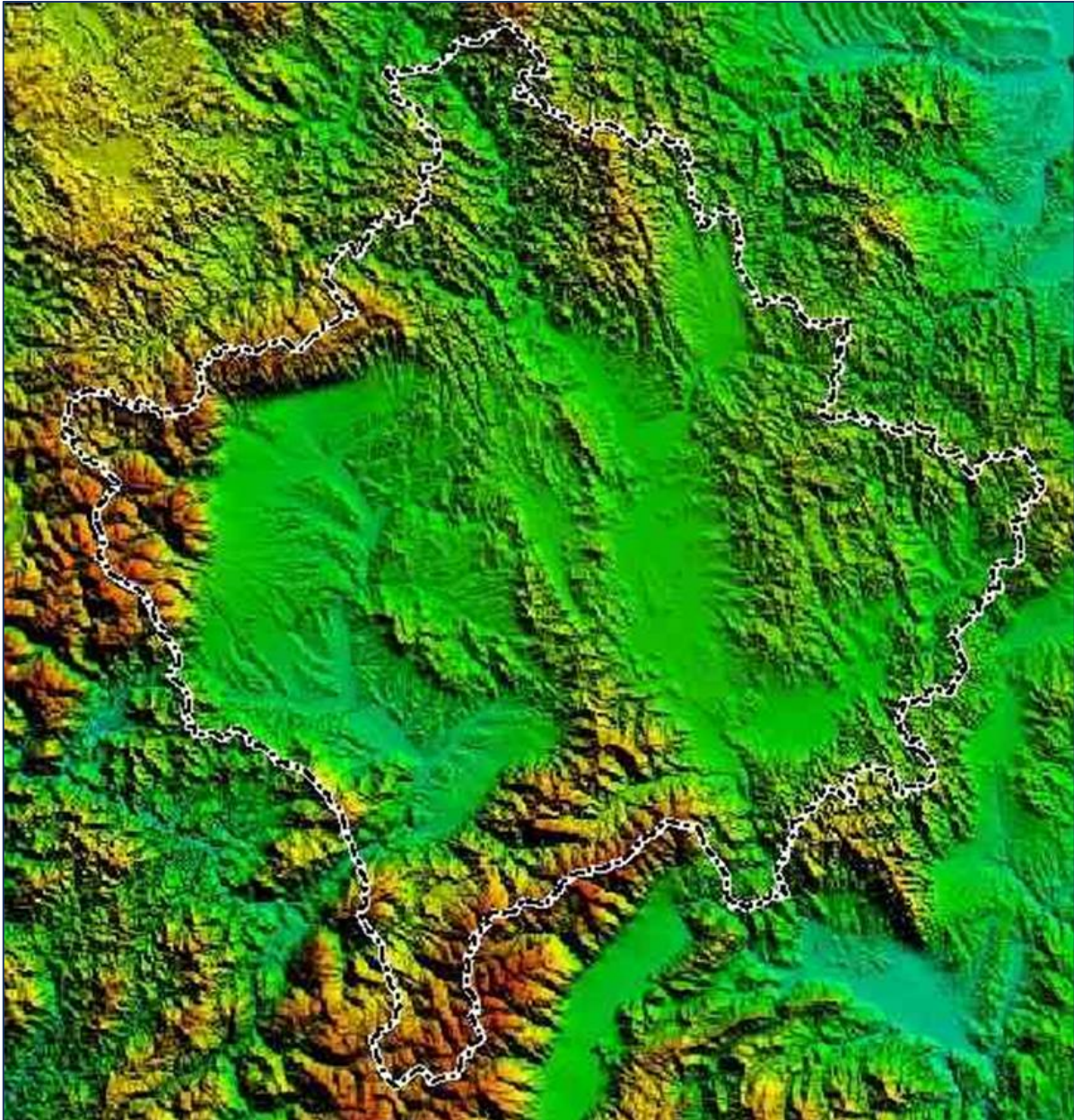
5.5.1. Koszovó geopolitikai tere

Koszovó az Ukrajna esetében bemutatott kelet-közép-európai ütközőtér egy kisebb régiójában, a Balkán félszigeten, pontosabban a Nyugat-Balkánon fekszik. A félsziget kiterjedésének pontos meghatározása problematikus, mert bár a déli és keleti területeken a természetes domborzati határok egyértelműen kijelölik a határokat, az északi határvonal tekintetében nincs egyetértés, hiszen láthattuk, hogy az elmúlt évtizedek nemzetközi politikai csatározásai során a térség északi és észak-nyugati kiterjedésének megállapítása az aktuális érdekek mentén változott. Ennek folyományaként – ha a kiterjedés tekintetében nincs konszenzus - az sem tisztázott, hogy politikai értelemben mit tekintünk pontosan a Balkán központi és perifériás területeinek. A *Nyugat-Balkán* tehát nem egy földrajzi fogalom, hanem sokkal inkább politikai kategória, melyet főleg nyugat-európai politikusok honosítottak meg a politikai diskurzusban a '90-es években, a Jugoszláv államszövetség felbomlását követően, ezzel is elhatárolva a frissen függetlenné vált, de jelentős biztonsági kockázatot rejtő volt jugoszláv tagköztársaságokat a Balkán stabilnak tekintett keleti részétől, ahová Románia és Bulgária tartozott. (Kovácsics, 2010)

Mára a nyugat-balkáni térség kiterjedése jelentősen csökkent, hiszen Horvátország és Szlovénia európai integrációját követően már csak Albánia, Észak-Macedónia, Koszovó, Montenegró, Szerbia és Bosznia-Hercegovina tartozik a Nyugat-Balkánhoz, és valószínűsíthetően az EU- és NATO csatlakozások folytatódása következtében e politikai kategória marginálissá, majd értelmetlenné válik és megszűnik.

A történelem során ezen a területen sosem tudott kialakulni egy független központosított birodalom, mert a jellemzően 3000 méter magas, de folyóvölgyekkel és medencékkel gyéren tagolt, így nehezen átjárható hegyvonulatok láncai miatt az itt élő népcsoportok egymástól szeparáltan telepedtek le és alkottak államokat.

20. ábra Koszovó domborzati képe

Forrás: (The Independent Commission for Mines and Minerals, 2023)

A Balkán félszigetnek az a központi területe kap némileg nagyobb jelentőséget, ahol a hegységrendszer egészen sűrűn koncentrálódik és ahonnan sugárirányban indulnak a folyók, behálózva a félsziget többi részét. Itt, ezen a tájon találjuk Koszovót, (Kovácsics, 2010) ahol a

hegyek kevésbé zártak és ahol szerény, de megfelelően járható úthálózat alakult ki, hogy stratégiai jelentőségűvé emelje a területet, ahol több népcsoport érdekei is megjelennek, összefonódnak, ütköznek. (20. ábra) Koszovó jelentősége tehát az ásványi anyagokban gazdag táj és a kereskedelmet és szállítást lehetővé tevő úthálózat találkozásából fakad. (A Balkán CIMIC kézikönyve, 2004)

Mind a négy ütközőállam földrajzi szempontból nehezen körül határolható térségben található. Általánosan megállapítható, hogy az értekezésben vizsgált Közel-Kelet, Közép- vagy Dél-Ázsia és Kelet-Közép-Európa ütközőterei olyan geopolitikai régiókat jelentenek, amelyek a politikatudomány meghatározása szerint kijelölt mezo- és mikroszinteket foglalnak magukba, vagyis mindhárom ütközőtér elvont politikai fogalom. Területük meghatározása ezért képlékeny és erősen függ a mindenkori geopolitikai erőviszonyoktól. Emellett mind a négy ütközőállam tranzit terület, földrajzi elhelyezkedésük miatt nagyobb térségek közötti összekötőútvonalba integrálódnak.

5.5.2. Koszovó ásványkincs vagyona és földrajzi adottságai

A csupán 10887 km² területen fekvő Koszovó ásványianyag tartaléka az ország méretéhez képest mindenképpen kiemelkedő, hiszen a földjében rejtőző, közel 12,44 milliárd tonnára becsült lignittel Koszovó a világon az ötödik legnagyobb lelőhely³⁹. A kiváló minőségű lignit bányászata adja az ország villamosenergia termelésének 97%-át, és érdekesség, hogy a koszovói Bányák és Ásványi Anyagok Független Bizottsága szerint 1922-től 2004-ig dokumentáltan 265 millió tonna kimagasló fűtési értékű lignitet bányásztak az országban és a bányászattal a következő évtizedekben is biztosítani tudják majd az ország villamosenergia termelés jelentős részét. (The Independent Commission for Mines and Minerals, 2024).

Jelentősek az ország ólom-, cink- és ezüst-tartalékai is, (Pb és Zn készlet együtt összesen kb. 42,2 millió tonna). Az ólom kitermelése közben 3 millió tonna halloizitet is találtak, amivel Koszovó egyike lett annak az öt helynek, ahol ez a magas minőségű ásvány előfordul (Új-Zéland, Törökország, Kína, és az USA Utah állama után). Az ásványok kitermelésében, a modern bányászat megkezdése, 1930-óta hagyományosan a brit Selection Trust Ltd. érdekelt.

³⁹Összehasonlításként: „A 2010. évi becslések szerint a föld barnaszén és lignitkészlete együtt 456 milliárd tonna. Legnagyobb barnaszén és lignit készlete együttesen az Amerikai Egyesült Államoknak van (128 milliárd t), öt követi a sorban Oroszország (108 milliárd t). Jelentős mennyiségű készlettel rendelkezik Kína (52 · milliárd t), Németország (41 milliárd t) és Ausztrália (39 milliárd t).” Forrás: (Kajati, 2011)

A nikkell és kobalt tekintetében – amelyek termelése a balkáni háború miatt 1999-ben állt le – nincs egyértelmű adat: a koszovói hatóságok a tartalékokat 13,2 millió tonnára (más források viszont csupán 1,3 millió tonnára) becsülik. (A Balkán CIMIC kézikönyve, 2004). A politikai és gazdasági krízis eredményeként állt le 1990-ben a bauxit-tartalék kitermelése is, melynek becsült mennyisége 1,7 millió tonna. A bauxit hagyományos piaca Románia, Németország és Oroszország voltak. Kiemelkedő az ország 5,4 millió tonna magnezit-tartaléka is melyből 1990-ig kb. 140 ezer tonnát bányásztak évente. (Ebből 110 ezer tonna magnezitet, 22 ezer tonna szinterelt magnéziumot és 10 ezer tonna kalciumos magnéziumot.)

A fentieken túl Koszovóban más kiváló minőségű ásványi anyagok, például andezit, bazalt, diabáz, gabbró, gránit, mészkő és márvány is található, a jelentős méretű agyag lerakódások pedig a téglá, és a csempe kiváló alapanyagai. (The Independent Commission for Mines and Minerals, 2024)

A Világbank adatai szerint a koszovói barnakőszén tartalékok értéke elérheti a 13,5 milliárd eurót, és a termelés újbóli beindulása akár 35 ezer embernek adhatna munkát, azonban ennek egyelőre nem jók a kilátásai, mert az ország kérdéses/vitatott (?) államisága és az ebből fakadó bizonytalan jogi helyzet miatt a privatizáció és a nemzetközi befektetések elmaradnak. (A Balkán CIMIC kézikönyve, 2004)

Koszovó tehát a méreteihez képest jelentős ásványkincs-készlettel rendelkezik, de fontosabb jellemzője, hogy földrajzi adottságai miatt a Nyugat-Balkánon a hegyvonulatok közötti természetes tranzitútvonal, illetve katonai szempontból stratégiai „magaslatnak” is tekinthető.

2.tábla A vizsgált államok legfontosabb erőforrásai, ásványkincs tartalékai

Forrás: Saját készítésű tábla.

Ország	ásványkincs	energiahordozók	egyéb
Ukrajna	érc (ebből vasérc 30 milliárd t.), nem érces ásványok	jelentős mennyiségű tüzelőanyag, metán (több mint 40 milliótól több milliárd köbméterig), palagáz (1,1 billió-22 billió köbméter)	feketeföld, tranzit elhelyezkedés
Szíria	szérsény mennyiségű nem érces ásványok (de kiemelkedik a foszfát)	szegényes mennyiségű kőolaj	olaj és gázvezeték hálózat (szupertranzit)
Afganisztán	jelentős ásványkincs vagyon: nemesfémek, ritkaföldfém 1,4 millió t., réz 60 millió t., vasérc 2,2 milliárd t., lítium)	nagy mennyiségű energiahordozó	
Koszovó	érccek (ólom és cink 42,2 millió t.), haloizit (világranglista 5. hely), nikkel, kobalt, bauxit, magnezit	lignit 12,44 milliárd t., barnakőszén	tranzit elhelyezkedés

Összességében látható (2. tábla), hogy mind a négy vizsgált ütközőállam a térségének jelentős tranzitszereplője, háromnak világgazdasági szempontból is mérhető ásványkincs tartaléka van, illetve Szíria esetében a tranzit szerep kiegészül az energiahordozók szállítmányozásának különleges képességével (vezetékhalózat), ami fontosságát tekintve vetekszik a másik három állam ásványkincs vagyonának jelentőségével.

5.5.3. Koszovó nemzetiségi és vallási kérdései

2020-ban Koszovó lakossága 1.932.774 fő volt, (CIA, 2020) amelynek 92,9%-a magát albán nemzetiségűnek és 94,5%-a albán anyanyelvűnek vallotta. A létszámát tekintve második

nemzetiség a szerb volt, mert a koszovói lakosság 1,5%-a szerb nemzetiségűnek, 1,6%-a pedig szerb anyanyelvűnek tartja magát. Bár a szerb nemzetiségűek és a szerb anyanyelvűek száma között kicsi az eltérés, mégis figyelmet érdemel, hogy az anyanyelvet többen vállalják fel (nyilvánvalóan más etnikumhoz tartozók is tekinthetik anyanyelvüknek a szerbet).

A vallási megoszlás az albán és a szerb etnikai arányokhoz nagyon hasonló, mert a muszlimok a lakosság 95,6%-át, az ortodoxok pedig az 1,5%-át adják. Rajtuk kívül jelentős a 2,2%-nyi római katolikus jelenléte is, akik alapvetően az albán etnikumból kerülnek ki.

Koszovó jellemzője, hogy a többségi albán etnikum egybefüggő területen él, és a legnagyobb számú szerb kisebbség is hasonlóan nagyrészt egy tömbbe koncentrálódik az Ibar folyótól északra, illetve a déli országrészekben enklávákat alkot. A két nép egymás mellett, de nem együtt él, párhuzamos társadalmak alakultak ki. Koszovóban mind a szerb, mind az albán nyelv hivatalos státust kapott, ugyanakkor az oktatási törvény nem kötelezi az állampolgárokat mindkét nyelv elsajátítására. A közelmúlt történelme Koszovóban a szerbek és az albánok között fegyveres erőszakkal terhelt, a konfliktusok kiújulásának megelőzését ezért az ENSZ felhatalmazása alapján a nemzetközi katonai igazgatás (KFOR) látja el. Létrejött a nemzetközi civil igazgatási struktúra (UNMIK) is, amelynek feladatait részben az EU Jogállamiság Missziója (EULEX) vett át 2008-ban, miután Koszovó egyoldalúan kikiáltotta a függetlenségét. (Reményi, P. 2019) A két etnikum közötti különbségeket az is konzerválja, hogy a koszovói albánok átlagéletkora mára 30 év, így felnőtt egy olyan generáció, amelynek semmilyen ismerete és kötődése nincs a szerb nyelvhez, és közös történelmi emlékezete sincs a társnemzettel. A két nép közötti szakadék ezáltal tovább mélyül, mert az indoeurópai nyelvcsaládba tartozó albán nyelv nem rokon egyetlen más nyelvvel sem, így a kommunikációs probléma is állandó konfliktusforrás.⁴⁰

Összességében megállapítható, hogy bár Koszovó ásványkincsekben viszonylag gazdag terület, a két legnagyobb nemzet mégsem tudja kiaknázni az ipari termelésben rejlő lehetőségeket és egységes társadalommá fejlődni egymás elutasítása és a minimális együttműködési készség hiánya miatt. Másrészt a koszovói szerbekkel kapcsolatos adatok rávilágítanak arra a Hartshorne által is kiemelt összefüggésre, hogy az anyanyelv és a nemzetiség fogalma nem azonos. Az egyén nemzetiséghez való tartozása rendkívül komplex probléma, mert csupán az anyanyelv, vagy a genom meghatározásával nem lehet megállapítani. Gyakran a legdöntőbb érv az, hogy az adott személy milyen nemzetiségűnek vallja magát, azaz melyik nemzettudattal

⁴⁰ A koszovói szerb nemzetiség helyzetével részletesebben külön foglalkoztam, a jelen tanulmányban alapvetően a Felderítő Szemlében megjelent kutatás eredményeire támaszkodom. (Andrékó, 2020b)

egyesül. Ennek jelentősége az ukrajnai konfliktusban mutatkozik meg a legtisztábban, amelyben a 2022. február 24-én elkezdődött orosz-ukrán háború elhúzódásával kulcskérdéssé vált a nemzeti hovatartozás meghatározása.

5.6. Összegzés: az ütközőtérségeket és ütközőállamokat kísérő fő jellemzők

Megállapítható, hogy a kontroll területként vizsgált mindhárom ütközőállamban megtalálhatók ugyan azok a jellegzetességek, amik a kelet-közép-európai zóna legnagyobb lakossággal és területtel rendelkező államának minősülő Ukrajnában is erőteljesen megjelennek.

A vizsgált ütközőállamokat körülvevő ütközőterek földrajzi definiálása nehézkes, a zónák kialakulásában a történelmi háttér és a politikai szempontok játszanak szerepet. Az Ukrajna ütközőterét jelentő kelet-közép-európai térség történelmileg az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásával alakult ki, a shatterbelt kiterjedése és felépítése pedig mindig politikai szemléleten alapult. A Közel Kelet, a közép-, illetve dél-ázsiai zóna, de a balkáni térség meghatározása is a kelet-közép-európai térséggel azonos módon alakult ki. Ez arra enged következtetni, hogy egyrészt politikai fogalmak, másrészt mesterséges formációk, mert a mindenkor nagy hatalmi érdekektől és a térségekre ható nagyobb hatalmak geopolitikai befolyásának alakulásától függ az értelmezésük.

A vizsgált ütközőállamok közös jellegzetessége, hogy a földrajzi adottságaikból következően zónájukban határozott tranzit szerepet játszanak, ami vagy önmagában jelentős értéket képviselő nyersanyag készlettel párosul, vagy Szíria esetében az ásványkészlet jelentőségével azonos fontossággal bíró olaj és gázvezeték hálózattal, amely nélkül a térség fő ásványkincskészletei (energiahordozói) nem, vagy csak nagy extra költséggel értékesíthetők. A tranzit szerep jelentősége Ukrajna esetében is megjelenik, mert a 2022-ben bekövetkezett orosz-ukrán háborúig a gáz- és olajszállításban piacvezető szerepe volt az EU és az Oroszországi Föderáció, tágabban értelmezve Európa és az ázsiai, közép- és távol-keleti földgáz- és kőolajmezők között. Bár Oroszország az Ukrajnát kikerülő kereskedelmi szállítmányozási hálózat (gázvezetékek) sikeres kiépítésével az állam tranzit szerepének fokozatos felszámolását vetítette előre, az Északi Áramlat két vezetékének használaton kívülre kerülésével Ukrajna összekötő funkciója elméletileg továbbra is fenn áll. Az Ukrajnában található ásványi anyagok a térséget gazdasági szempontból egyértelműen a nagy hatalmak érdeklődési terébe emelik, mindemellett a kiváló minőségű és nagy területű feketeföld az ukrán mezőgazdasági termékek egy részét világgazdasági jelentőségűvé emelte (pl. búza és takarmánynövények exportja).

Az elemzett ütközőállamok mindegyikében markánsan megjelent a vallási szembenállás, ami az államszerkezetet gyengítő, centrifugális erőként hat a vizsgált államokra. Ukrajnában ugyan az ortodox vallás az elterjedt, a mélyebb vizsgálatok alapján mégis látható, hogy az ország vallási szempontból mélyen megosztott. A kijevi patriarhátus és a moszkvai patriarchátus rivalizálása politikai, nyelvi és kulturális szempontból is élesen kettéválasztja az államot (Andrékó, 2020b).

Közös további jellegzetesség a négy állam kapcsán, hogy a nemzetiségek függetlenül a törvényi biztosítékoktól (lásd Koszovó világviszonylatban rendkívül demokratikus nyelvtörvénye) vagy éppen azok diszkrimináló céljától (mint Ukrajna kisebbségeket kirekesztő oktatási és nyelvtörvénye), olyan élesen állnak szembe egymással, ami gyakran fizikai összecsapásokhoz is vezet. Az ukrán államban a vallási és kulturális problémák szoros kísérelőjelensége az ukrán és az orosz önazonosságú lakosság éles szembenállása, amit a posztszovjet időben független Ukrajna harminc éves elnöki és parlamenti szavazásainak eredményei is szemléletesen kirajzolnak (Andrékó, 2024).

5.7.A proxyháború, mint a nagyhatalmi érdekérvényesítés módszere

Ukrajna szerepváltásával kapcsolatos jelenlegi döntésképtelenségével összefüggésben az ütközőzónák tulajdonságainak vizsgálata azt a kérdést veti fel, hogy ha az ütközőállam a zónájában kialakult háborúban nagyhatalmi támogatással vesz részt, az egyértelműen proxyháborúnak tekinthető-e. Ebből következően szükséges annak alátámasztása is, hogy az ütközőállamok valójában csak a nagyhatalmak eszközeiként lépnek fel, ezért az ütközőtérben zajló háború lezárása a nagyhatalmak közötti új egyensúly kialakulását jelenti, az ütközőállamnak pedig addig esélye sincs egy esetleges szerepváltás végrehajtására. Az orosz-ukrán háború geopolitikai jellemzőinek, esetleges törvényszerűségeinek és várható végállapotának elemzése során megállapítható következtetések az időben vele párhuzamosan, hasonló környezeti adottságok mellett zajló azeri – hegyi-karabahi – örmény háborúval kerülnek összehasonlításra.

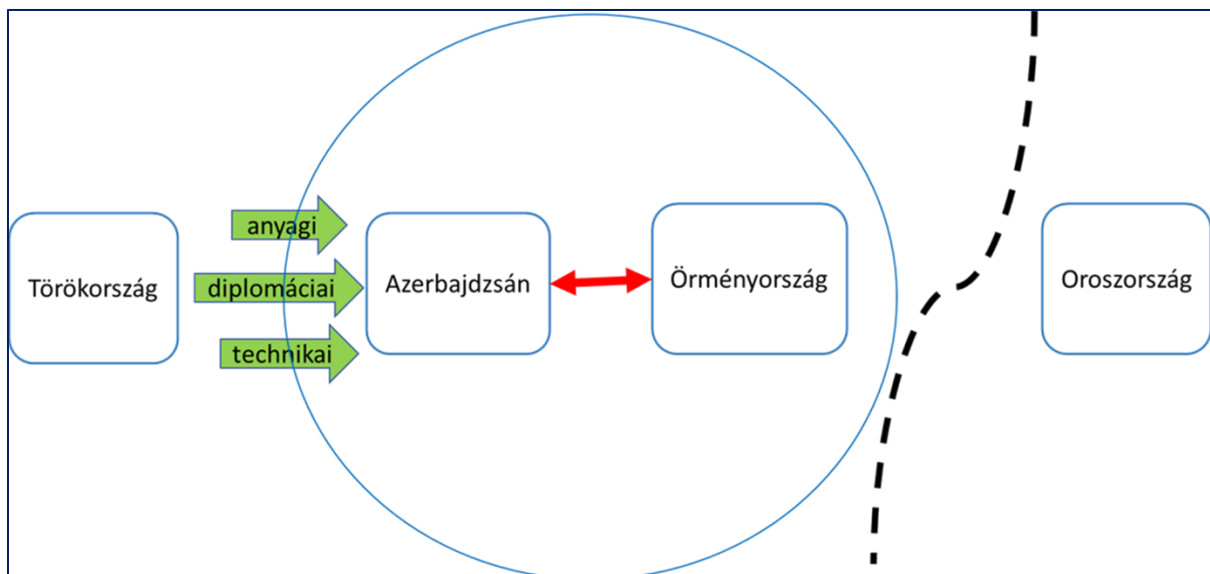
5.7.1. A proxyháború jellemzői egy nagyhatalom befolyásának megjelenésével Hegyi-Karabah Köztársaság példáján

A többségében örmények által lakott Hegyi-Karabah Köztársaság kapcsán kialakult konfliktus Azerbajdzsán és Örményország között már a Szovjetunió szétesésekor jelentkezett, az egykori

szovjet tagállamok függetlenségének elérése óta pedig a bilaterális kapcsolatokat a 2023 szeptember 28-án háborúval kikényszerített békekötésig folyamatosan feszültségben tartó területi vitát jelentett. (21. ábra)

A háborúban kicsúcsosodó ellentét egy olyan posztszovjet korszakban kialakult ütközőzónába tartozó két kis állam konfliktusa, amely egyrészt a nyugati geopolitikai elemzések konszenzusos megállapítása szerint a közép-ázsiai ütközőzóna részének minősül. A térségben Azerbajdzsánra és Örményországra ható nagyobb hatalmak pedig Törökország és Oroszország, amelyek egyben a zóna regionális hatalmai is, ezért az ütközőtér egyik alapvető jellemvonása a regionális hatalmak közötti erőegyensúlyi helyzet fennmaradásának biztosítása.

21. ábra **Az azeri-örmény háború modellje**

Forrás: saját készítésű ábra

Másrészt az orosz geopolitikai érdekek szempontjából is különösen érzékeny kérdés a terület geopolitikai egyensúlya, mert nem csak az orosz külpolitika első jellegzetességének számító „közel-külföld” helyszíne, de egyben az orosz birodalomépítés szempontjából kiemelt Nagy Limitróf déldél-nyugati szakasza is itt húzódik.

Örményország saját exklávéjaként tekintett a többségében örmények által lakott Hegyi-Karabah Köztársaságra, ezért támogatásáról biztosította a terület 1991. szeptember 2-án kinyilvánított függetlenségét Azerbajdzsántól. Az 1994. május 16-án Moszkvában aláírt fegyverszünetig Azerbajdzsán nagy területeit az örmény és a hegyi-karabahi haderő ellenőrzése alá vonta, amibe az azeri fél sohasem törődött bele, ezért a harcok a posztszovjet időkben több esetben is kiújultak. 2016-ban a harcokban többen életüket veszítették, a konfliktus az orosz

békéltető diplomácia közvetítésével tűzszünettel zárult. Az ütközőzónában csak ideiglenes egyensúlyi helyzetet alakult ki, mert nem sikerült a harcoló felekkel végleges békeszerződést aláírni. A térségben a nagyhatalmak közötti status quo sem változott érdemben, mert ugyan az orosz diplomácia tekintélye egyértelműen nőtt, de a konfliktust kiváltó problémát nem tudták kezelni, az ellentétek inkább konzerválódtak. A Hegyi-Karabah Köztársaság és a környezetéhez kapcsolódó területek feletti azeri szuverenitás helyreállítására 2020. szeptemberben Azerbajdzsán újabb támadást indított a karabahi területek ellen, de az orosz diplomácia hatására ismét fegyverszünet megkötésére került sor. Az ütközőtérben azonban fontos változásként értékelhető, hogy a korábbi katonai összecsapásokhoz képest az erőviszonyok Azerbajdzsán javára tolódtak el (International Crisis Group, 2022). Ennek kiváltó okai a térségre befolyással bíró egyik regionális hatalomként szereplő Törökország támogatásai voltak, amelyek hatására az azeri hadsereg jóval fegyelmezettebbé, képzettebbé és főként jóval korszerűbbé vált, mint az örmény. Azerbajdzsán előnyét azonban nem csak és kizárólag a regionális hatalom Törökország segítette elő, hanem az azeri területeken időközben talált és kitermelt olaj is, amelynek bevételeiből Azerbajdzsán képessé vált a haderő modernizálásának anyagi fedezésére (BBC, 2020).

A háború végét a 2023-ban „terrorellenes művelet” címén újra kezdett azeri támadás előretörése hozta el, amelynek eredményeként a Hegyi-Karabah Köztársaság 2024. január 1-vel megszűnt, Örményország pedig az egész területet Azerbajdzsán részének ismerte el.

Összegzésként megállapítható, hogy az azeri győzelmet az tette lehetővé, hogy a geopolitikai erőviszonyokban a korábbi helyzethez képest összetett változás következett be. Egyrészt tehát Azerbajdzsán a területén talált szénhidrogének kitermelésével számottevő fejlődésnek indult, ami az azeri haderő modernizációjával is járt. (Manzinger, 2023) Mindemellett Azerbajdzsán erős támogatóra talált Törökországban, aminek oka, hogy az egykori szovjet állam öt türk⁴¹ tagköztársasága közül Azerbajdzsán áll legközelebb Törökországhoz. A szoros kötelékeket az Oszmán Birodalom jelentette közös történelmi időszak, a közös nyelvcsaládhoz való tartozás és a hosszabb együttélésből is következő hasonló kultúra alapozta meg (TRT Russian, 2020a). Törökország határozott és nyíltan felvállalt támogatását Azerbajdzsán mellett (Reuters, 2023) alátámasztja még Huntington koncepciója is, melyet a rokon nemzetek közötti speciális együttműködéssel kapcsolatban fejtett ki. Megfigyelhető Ankara elköteleződésének és térségbeli szerepvállalásának egyre komolyabbá váló folyamata is. Míg a 2016-os örmény-azeri háború idején Törökország még csak politikai támogatását fejezte ki, addig a 2020-as konfliktus

⁴¹ Kazahsztán, Kirgizisztán, Üzbegisztán, Türkmenisztán és Azerbajdzsán

idejére ezen túllépett és már komoly katonai segítséget nyújtott Azerbajdzsánnak. Katonai tanácsadókat, kiképzőket és speciális erőket, jelentős mennyiségű katonai felszerelést, fegyvert (többek között drónokat, rakétarendszereket, páncélozott járműveket és lőszeret) (Aljazeera, 2023) biztosított az azeri haderő részére, illetve logisztikai támogatást (repülőtéri üzemanyag-ellátást) nyújtott.

Az azeri-török kapcsolatokat rokon nemzetekként a baráti érzelmek dominálják, amivel éles kontrasztba állítható Örményország történelmileg sérült viszonya Törökországgal. A jelenkori kétoldalú együttműködést eleve negatívan érinti a 1915-ös törökországi „örmény népirtás”, amelyet a mindenkori török vezetés kategorikusan cáfol, az örmény vezetők pedig hajthatatlanul követelik a bűntettek elismerését és jóvátételét (TRT Russian, 2020b). Az ütközőtérben fennálló alaphelyzet szerint a török politikai érdek Hegyi-Karabah jogi státuszának Azerbajdzsán részeként történő rendezése és az örmény haderő és lakosság területről való végleges távozásának elérése. A 2020-ban kiújult konfliktusban megmutatkozott határozott török támogatás Azerbajdzsán mellett úgy értékelhető, hogy Törökország befolyása a térségben megerősödött, ami szükségszerűen jelentheti az Oroszországgal eddig meglévő egyensúlyi helyzet megbomlását, és egyben Oroszország, mint a másik globális, vagy nagyhatalom ütközőtérben gyakorolt befolyásának értelemszerű csökkenését.

Örményország helyzetét 2020-ig stabilizálta, hogy három nagyhatalom (Oroszország, USA, Irán) is örménybarát politikát folytatott, ezért Hegyi-Karabahban az örmény érdekérvényesítés és a katonai jelenlét hosszú távon is biztosítottnak tűnt. Az orosz hatalmi befolyást a térségben erősíti, hogy Oroszország az örmény Gyumri városában katonai bázist tart fenn, amelynek egységei az örmény remények szerint adott esetben aktív támogatással biztosíthatják volna az örmény törekvéseket. Az örmény-orosz bilaterális kapcsolatok azonban csak a felszínen bizonyultak stratégiainak, a kétoldalú viszony végeredményben nem hozta el Jereván számára Oroszország részéről a katonai támogatást. Moszkva az orosz külpolitika egyik fő jellemvonását alkalmazva nagyhatalomként láttatta magát és nagyhatalomként lépett fel abban az értelemben, hogy a béketárgyalásokat diplomáciai ellenőrzése alá vonta és úgy avatkozott be a folyamatokba, hogy sikerült a térséggel kapcsolatos kül- és biztonságpolitikai érdekeit is érvényre juttatni még annak ellenére is, hogy Azerbajdzsán a katonai győzelmével egyértelműen megerősítette Törökország befolyását Azerbajdzsánban és a térségben.

Oroszország nagyhatalmi befolyásának erősödése azzal támasztható alá, hogy egyrészt a konfliktus elejétől közvetítő hatalomként diktálta a békefolyamatot, és a folyamat során több esetben is sikerült elérnie, hogy a felek Moszkvában írják alá a fegyverszüneti egyezményeket.

Annak ellenére, hogy a megállapodásokat mind Azerbajdzsán, mind Hegyi-Karabah Köztársaság katonai egységei rendre megszegték, sőt, az azeri vezetés kihasználva, hogy az időközben 2022 elején kitört ukrajnai háború lekötötte az orosz politika figyelmét és katonai erejét, újabb területeket foglalt el, az orosz régióbeli befolyás mértéke valójában legalábbis egyelőre mégsem szenvedett sérelmet és károkat. A 2022. november 10-én aláírt szerződés szerint orosz békefenntartó erők állomásozhatnak Hegyi-Karabahban, ami a kvázi állam 2024-es megszűnésével nyilvánvalóan kivitelezhetetlen opcióvá vált. A valójában lényeges és a térség geopolitikai struktúrájára leginkább ható döntés értelmében előírták egy folyosó létesítésének kötelezettségét Azerbajdzsán és a Nahicseván Autonóm Köztársaság között, ami Örményországban alakult azeri exklávé. Ez jelentős siker a török érdekek szempontjából, mert az így kialakuló folyosó közvetlen összeköttetést biztosít az exklávé észak-nyugati csücskével határos Törökország és Azerbajdzsán között. Ez a földrajzi átjáró nem csak kereskedelmi és gazdasági értelemben biztosít közvetlen érintkezési lehetőséget Törökország és Azerbajdzsán teljes területe között, de szükség esetén mód nyílik a közvetlen katonai támogatás és mozgás megvalósítására is. Az orosz befolyás ugyanakkor nem sérült, sőt, inkább erősödött, mert a szerződés a folyosót az orosz békefenntartó erők és az orosz határőrség egységeinek ellenőrzése alá helyezi (Eszilov, 2020). Oroszország ezzel jogot kapott arra, hogy folyamatosan figyelemmel kísérje a török-azeri összeköttetést biztosító folyosót. Az orosz befolyás erősödését támasztja alá az a tény, hogy a megállapodásnak Törökország nem részes fele, így a folyosó felügyeletét nagyhatalomként kizárólag az orosz haderő felügyeli.

Összegzésként megállapítható, hogy az azeri-örmény háború Cohen meghatározása alapján a transzkaukázusi ütközőtérségben, az orosz elméletben a Nagy Limitróf dél-nyugati részében zajlott, azaz mind a nyugati, mind az orosz geopolitikai gondolkodás a területet ütközőtérségnek tekinti. A konfliktus két kis állam, Azerbajdzsán és Örményország között zajlott le, amit alapvetően a kis államok érdekütközése okozott. Bár a háborúban Törökország háttérhatalomként jelent meg, az azeri haderő kiképzésében, modernizálásában játszott szerepe és az azeri haderő török gyártmányú és fejlesztésű drónokkal való ellátása miatt aktív résztvevőnek tekinthető. Ezzel szemben Oroszország nem támogatta hard power eszközökkel egyik felet sem. Ugyan korlátozott létszámú békefenntartó erőkkel az örmény érdekeltséget megtestesítő Hegyi-Karabahban jelen volt, a civil lakosság menekítésén és a soft power eszköz használatán, azaz a diplomáciai tárgyalások szorgalmazásán túl az eseményekben nem játszott szerepet. (Egyes értékelések erre azt a magyarázatot adják, hogy Moszkva így büntette meg az örmény vezetést a túlzott USA és EU orientációs törekvések miatt.) (Shahbazov, 2023) Mivel

a passzívnak tekinthető orosz részvétel okán a konfliktusban egyértelműen csak Törökország szerepe kimutatható, ezért legalább még egy nagyhatalom részvételének hiányában nem állítható, hogy az azeri-örmény konfliktus proxyháború lehetne. A térség nagyhatalmak szempontjából fennálló egyensúlyi helyzete a háború lezárásával nem változott, mert a török haderő és érdekérvényesítés nem nyert újabb pozíciókat a térségben, az orosz katonai jelenlét pedig az örmény Gyumriban állomásoztatott orosz katonai bázis fennmaradása, illetve az Azerbajdzsán és a Nahicseván Autonóm Köztársaság közötti folyosó orosz határőrséggel és békefenntartó erőkkel való biztosítása miatt továbbra is folyamatos orosz befolyást biztosít a térségben. Ennek megfelelően az ütközőtérben kisállamok érdekütközése zajlott le egy nagyhatalom háttértámogatásával. Proxyháború így nem tudott kialakulni, nem állt szemben egymással két rivális regionális hatalom. A térség geopolitikai egyensúlya nem bomlott meg, mert a regionális hatalmak nem tudták növelni saját befolyásukat a potenciálisan rivális, másik hatalom kárára.

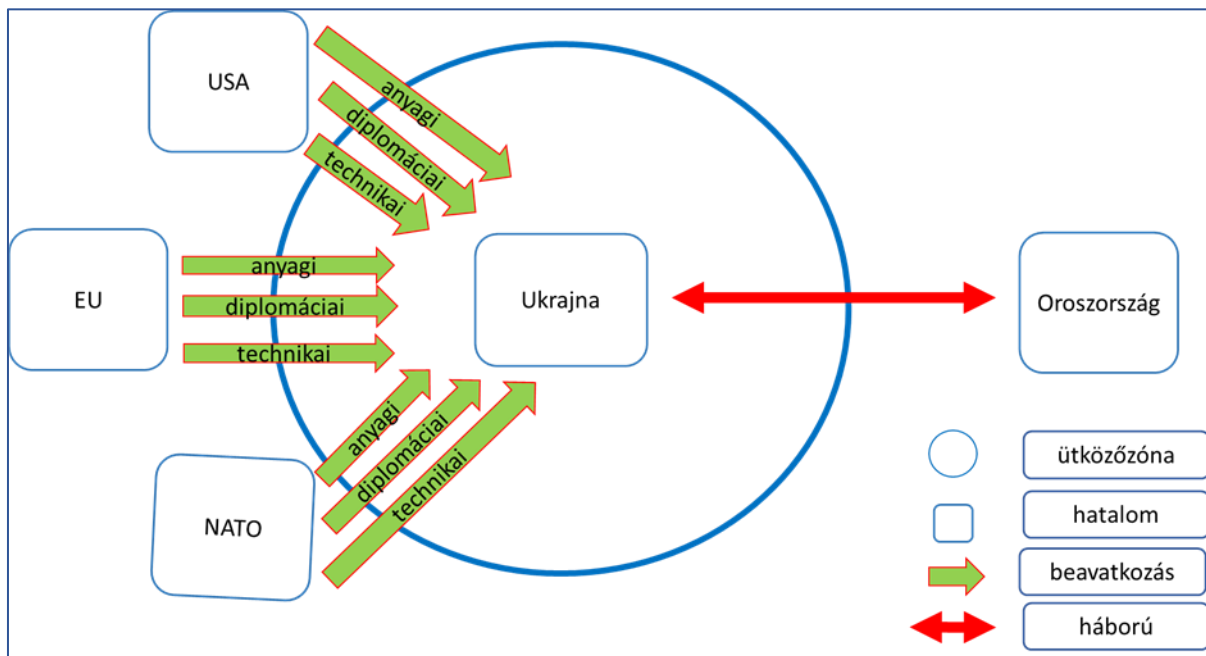
5.7.2. A proxyháború jellemzői több nagyhatalom befolyásának megjelenésével Ukrajna példáján

Az orosz-ukrán háború azonban az azeri-örmény háborúval szemben eleve a proxyháború jeleit mutatta. (22. ábra) Az orosz kinetikus erőket az ukrán határ átlépésekor már egyértelmű jele volt annak, hogy legalább egy hegemon érdekei megjelentek az ütközőtérben.

Az ukrán haderő és az ukrán állam szisztematikus nyugati támogatása különösen 2014 óta figyelhető meg, ezzel szoros összefüggésben az ukrán vezetés külpolitikája egyre látványosabban részrehajló lett. Az ukrán kül- és gazdaságpolitikában határozott dominanciába kerültek az EU, a NATO és az USA kapcsolatok, ami két következtetésre ad lehetőséget. Egyrészt, hogy az USA és az általa dominált Nyugat előnyre tett szert az addig status quo-t mutató ütközőállamban, tehát az egyensúly a hegemonok között felborult. A másik, hogy következképpen a konfliktusban az oroszokon kívül más hegemon és nagyhatalom is aktívan jelen van. Az azeri-örmény konfliktushoz képest ez egy döntő különbség, amely alapján az a megfigyelés tehető, hogy amennyiben egy ütközőtérben ütközőállamban egynél több nagyhatalom érdekellentéte a geopolitikai egyensúlyi helyzet megborulása miatt kiéleződik, akkor a hard power eszköz alkalmazása az erőegyensúly helyreállítása érdekében szükségszerűen köztük zajlik le. Az ütközőállam ekkor kényszerűen annak a hatalomnak az érdekeit képviseli, amelynek érdekében részrehajló politikát folytatott (Hafeznia, 2013), azaz Ukrajna az USA/NATO/EU érdekérvényesítés nyers eszközévé vált. Összességében tehát az

vonható le, hogy önmagában nem lesz egy konfliktus proxy jellegű, mert nagyhatalmi érdekek fűződnek a háborúnak helyszínt biztosító ütközőállamhoz. A proxyháború kialakulását a vizsgálat eredménye szerint kettő vagy annál több legalább regionális hatalom vagy szövetség egyidejű és aktív katonai fellépése jellemzi egy olyan ütközőzónában, amelyben a zónára befolyással rendelkező hatalmak közötti egyensúly megbomlik.

22. ábra az orosz-ukrán háború modellje

Forrás: saját készítésű ábra

Az USA és a Nyugat értékelése szerint Oroszország Ukrajnával kapcsolatos érdekei már a Szovjetunió felbomlása után azonnal megjelentek. Az elméletek szerint a modern orosz politika az elmúlt két évtizedben fokozatosan igyekezett visszaépíteni nagyhatalmi státusát, amelynek főként az első évtizedében az orosz realitásokat figyelembe véve csupán korlátozott igényeket támasztott a külpolitika elé. Az orosz politikusok ab ovo jogos érdekszférának tekintették a „közel-külföldnek” minősített egykori szovjet tagállamokat, és a mindenkori külpolitika prioritásaként határozták meg az oroszajkú lakosság támogatását és visszavezetését az orosz állampolgárok közösségébe. Ez utóbbi kategóriába nem csak az orosz nemzetiségűeket, de az oroszul beszélő, vagy az orosz kultúrát magáénak valló egykori szovjet állampolgárokat is sorolták. (Matsaberidze, 2015)

Az általánosan vett „közel-külföld” térségéből kiemelkedő érdekek övezik a szláv nemzetek által lakott egykori szovjet területeket, mert ahogy Kissinger rámutatott, Oroszország az

Ukrajnával, a Belarusszal és a Kazahsztán egy tömbben élő orosz nemzetiségű lakosság által benépesített területével újra egyesülve olyan nagyhatalmi státusba kerülhetne, amely az egykori Szovjetunió lakosságának kétharmadát és területeinek döntő többségét, mintegy 90%-át (Kissinger, 1996, p.816) foglalná magában. A nemzetközi erőviszonyokat egy erős Oroszország felborítaná, ezért az USA-nak nem érdeke egy destabilizáló hatású orosz globális-, vagy nagyhatalom létrejötte.

Ukrajna különleges szerepét Brzezinski (Brzezinski, 2017) is kiemelten kezeli és a Szovjetunió szétesésével önállóvá vált köztársaság végleges leválasztását Oroszországról az egyik legfontosabb eseménynek értékeli, mert „...Ukrajna nélkül a birodalom visszaállítása... nem életképes lehetőség.” (Brzezinski, 2017:162.) Az USA külpolitikájára máig hatással bíró elmélet szerint Oroszország regionális hatalmi helyzetéből úgy próbál meg feltörekedni a nagyhatalmak közé, hogy első próbálkozásra politikai és gazdasági eszközökkel törekedni fog az Ukrajna feletti orosz ellenőrzés visszaállítására. Ukrajna – és Belarusz – elvesztése csapást jelentett az orosz pánszlávizmusra és az Oroszország saját kiválasztottságába, messianizmusba vetett hitére. Moszkva kénytelen lesz elismerni azt az objektív kényszert, hogy az oroszországi lakosság közel harmadát kitevő, területben, ásványkincsekben (szén, lignit, gáz) és termőföldben jelentős készletekkel rendelkező Ukrajna jelentheti számára a kulcsot ahhoz, hogy eurázsiai nagyhatalommá válva valóban befolyásos szereplővé alakuljon, és ne csússzon vissza egyfajta ázsiai hatalmi szerepbe, ahol számos vetélytárs (pl. Kína és India) mögött csak korlátozott hatáskörrel rendelkező helyi hatalom maradhat. Brzezinski biztos volt benne, hogy Oroszország a gazdasági fejlődése és társadalmi problémáinak rendeződése után megkísérli majd nagyhatalmi szerepének helyreállítását. Ebből következően Ukrajna közép-európai kötődését azért kell mielőbb segítenie a Nyugatnak, mert Oroszország politikai lépései nagyban függenek majd attól, hogy hogyan viszonyul az ukrán nyugatosodási folyamathoz. Amennyiben elfogadja Ukrajna NATO taggá válását, úgy elfogadja azt is, hogy Ukrajna már nem kötődik Oroszországhoz, és ebből egyben az is következik, hogy Oroszország is részese kíván lenni a Nyugatnak. (Brzezinski, 2017:174.)

A nemzetközi erőegyensúly megbomlását okozhatja, ha Oroszországnak sikerülne tartalommal megtöltenie az 1999-ben aláírt Orosz–Belarusz Államszövetséget létrehozó szerződést, mert a rokon szláv nemzetek viszonylag gyors és békés egybeolvadása felélesztheti az orosz expanziós törekvéseket, amelynek következményeként Ukrajna államisága is kérdésessé válhat.

(Brzezinsky, 2013:138)⁴² Belarusz és Ukrajna támogatása és a nyugati értékrendhez kötése így összefüggő és egymást követő feladat, mert az orosz befolyás mértékének növekedése hatványozottan erősödik a két gazdasági és ipari teljesítmény orosz integrációjától. Másrészt a Nyugatnak is szoros érdeke fűződik Ukrajna európai közösséghez történő közeledéséhez, mert Kijeven keresztül lehetősége nyílik arra, hogy ellenőrzése alá vonhassa Oroszország geopolitikai törekvéseit. (Karácsony et al., 2019:157)

Huntington már 1996-ban rámutatott arra, hogy Ukrajna olyan tipikus hasadó állam, amely minimum két részre szakadhat. Bár alapvetően az oroszok és az ukránok rokon nemzetként békében élhetnek egymással, mert a közös nyelvhasználat, az együtt átélt történelmi múlt és a kulturális kötelékek minden vitás kérdésen békés tárgyalásokkal átsegítik a két nemzetet. Mégis lehetséges köztük egy olyan ellentét kialakulása, amelynek feloldását mindkét fél csak katonai erővel lát feloldhatónak. Ebben az esetben Ukrajna oroszok által sűrűn lakott, az ipari termelés szempontjából fejlett keleti része, továbbá a Krím félsziget és Ukrajna többségében oroszok által lakott déli részei is az orosz érdekszférába kerülhetnek, míg a nagy koronaértékű termőföldben gazdag nyugati része a nyugati világba asszimilálódhat. A huntingtoni értékelés ugyan két részre osztja Ukrajnát, de a Krím félszigettel kapcsolatos orosz katonai és kereskedelmi érdekek hangsúlyát érzékelve kifejti, hogy Szimferopol és a Krím integrációja az Oroszországi Föderációval olyan erős orosz érdek, amely a keleti országrészekről függetlenül mehet végbe. Ukrajna széthasadása azonban csak két igen fontos és erős feltétel teljesülése esetén következhet be. Egyrészt, hogy a nyugat-orientált „Csonka Ukrajna” jelentős és markáns támogatást kapjon a Nyugattól, amely így nyíltan is kimutatja érdekeit Oroszország geopolitikai törekvéseinek figyelmen kívül hagyásával. A másik feltétel az elsővel szorosan összefüggésben és azt kiegészítve nemzetközi jellegű. A Nyugat nyílt ukrán támogatása csak akkor lehetséges, ha Oroszország és az USA, illetve tágabb értelemben a Nyugat között háborús helyzet, de legalább a hidegháborúhoz hasonló konfliktus alakulna ki. (Brzezinski, 2017) (Huntington, 1998)

Mint a nyugati geopolitikai elméletekből látható, Ukrajna helyzete és a kijevi politika fejlődésének nyugati, vagy keleti iránya Ukrajna függetlenné válása óta foglalkoztatja az USA-t és Nyugat-Európát. Felismerve az ukrán állam tipikus hasadó jegyeit, illetve az orosz nagyhatalmi visszarendeződésben potenciálisan meglévő szerepét, az USA és az EU, illetve a NATO kiemelt figyelmet fordított Ukrajnára. Ez a különleges érdeklődés 2014 után, a Krím

⁴² Ukrajna államiségének kérdésessé válása 2022. március 5-én Putyin kijelentése alapján is fókuszba került. (Novosti, 2022)

félsziget Oroszországba integrálódásával (a nyugati államok és Ukrajna álláspontja szerint annektálásával) vált még intenzívebbé, és az orosz expanzió elrettentése céljából az USA és szövetségesei megkezdték a NATO keleti határainak és a Balti-térség államainak katonai megerősítését. (Andrékó, 2021). A fenti elméletek és félelmek segítették annak az oroszfőbiának az erősödését is, amely egy Ukrajna elleni hirtelen és gyorsan lezajló orosz invázióval számolt. A NATO csapatainak felfejlesztését és az ukrán biztonsági helyzet javítását célzó nyugati, de elsősorban USA támogatások Ukrajnának nyújtását, továbbá az ukrán haderő kiképzését (U.S. Department of Defense, 2022)⁴³, anyagi és műszaki segélyezését (Andrékó, 2021) Oroszország viszont a határai közelében megjelent fenyegetésként és kihívásként élte meg, amelyre katonai, és politikai választ kellett adnia.

Azonban orosz nézőpontból tekintve Oroszország Ukrajnával és a régióval kapcsolatos érdekeire, a nyugati elméletektől gyökeresen eltérő szándékok állapíthatók meg. Az Oroszországi Föderáció Ukrajnával kapcsolatos aktuális reakciói annak mentén elemezhetők, hogy a tanulmány figyelembe veszi az orosz külpolitika ukrán kérdést érintő fő sajátosságait, az orosz világrend szemlélet elméletének alapvető vonásait és mindkettő elméletet rávetíti a nagyhatalommá válás érdekében hozott orosz gyakorlati intézkedésekre. (Kommersant, 2022)

Az orosz külpolitika egyik fő sajátossága, hogy az egykori Szovjetunió határai és a posztszovjet időszak Oroszországi Föderációjának határai közötti területet az orosz érdekek és befolyás legitim szférájának tekinti. A kérdés komolyságát és orosz szempontból a külpolitikai gondolkodás domináns vonalát mutatja, hogy külön szakzsargon született az elméleti tér meghatározására, és már a kezdetektől, azaz az Oroszországi Föderáció megszületésétől „közel-külföldként” hivatkoznak rá. (Matsaberidze, 2015) Tehát már a szuperhatalmi státusz elvesztése után kis, vagy maximum regionális hatalommá visszavetett önálló orosz külpolitika prioritása is az orosz befolyás megtartása vagy visszaszerzése volt legalább azokon a területeken, ahol korábban, a szovjet érában közös államiság valósult meg. Ebből egyébként az is következik, hogy Moszkva a reálpolitikai lehetőségek miatti befolyásának és érdekérvényesítő erejének csökkenése miatti kényszerűségből elfordult a korábbi szovjet blokkban uralt területek államaitól, és kiszorult a világ többi olyan térségéből is, amelyekben a hagyományos szovjet külpolitika erős pozíciókat épített ki, mint például a Közel-Kelet (többek között Szíria), Kelet-Ázsia (pl. Észak-Korea) illetve Dél- és Latin-Amerika (a teljesség igénye nélkül Nicaragua, Kuba). Oroszország külpolitikai lépéseinek és érdekérvényesítésben használt eszközeinek (hard- és soft power eszközrendszerének) hatékonysága a posztszovjet időszak közel harminc

⁴³ 2015 óta a Pentagon a saját állítása szerint legalább 23 ezer fő ukrán katonát képzett ki.

éve alatt folyamatosan erősödött, miközben a „közel-külföld” mindig vörös vonal maradt az orosz hatalom számára.

A másik külpolitikai prioritás, hogy Oroszország ütközőzónák kialakítására törekszik (Simons (2021) a NATO és az Oroszországi Föderáció határainál és a befolyása alatt lévő zónáknál ott, ahol lehet, mert ezzel próbálja csökkenteni a két katonai erőcsoport közti közvetlen konfliktus kitörésének lehetőségét. Bár ez a szemlélet alapvetően meghatározza a mindenkori külpolitikai lépéseket és a rendszeres időközönként frissített külpolitikai koncepciókat, az aktuális világpolitikai és regionális erőviszonyok alakulásának függvényében hozott politikai döntések és intézkedések megváltozhatnak. Az orosz koncepció a „közel-külföld” tekintetében és az ott kialakítandó ütközőzónákkal kapcsolatban sosem puhul fel, mert fenyegetettség érzés esetén egyre inkább kompromisszumképtelenebbé és merevebbé válik. Ezt látszik alátámasztani az az orosz politikai manőver, amely napjainkban Dél-Oszétia (Grobman, 2022) és Abházia (Kulagin, 2022) Oroszországi Föderációba történő felvételének lebegtetését vezeti be a nemzetközi politikai napirendbe (Nyilas, 2022), illetve 2022. szeptember 30-tól a Donyecki és Luhanszki Népköztársaságok, valamint Zaporizzsja és Herszon régiók Oroszországhoz való csatlakozása.⁴⁴

Az orosz hatalomfelfogásból következő két fent vizsgált külpolitikai prioritás sérülését az orosz vezetés az orosz nemzetbiztonságra ható támadásként értékeli, mint olyan tudatos, külföldről irányított provokációt, amelynek közvetlen célja az orosz vezetés megfélemlítése és zsarolása (RIA, 2006). Ukrajnában és a NATO-ban széles körben elterjedt az a vélemény, hogy Oroszország 2008-ban végrehajtott támadása Grúzia ellen, továbbá a 2014-ben és 2022-ben Ukrajna szuverenitása elleni orosz katonai cselekmények azért történhettek meg, mert egyik állam sem volt tagja olyan erős nyugati szövetségnek, mint a NATO, vagy az EU. (Shynkaruk, K. 2023) Ugyanakkor ezek az álláspontok nem veszik figyelembe az orosz hatalom posztszovjet időszakban bekövetkezett erősödését – mind gazdasági, mind katonai értelemben –, és az orosz külpolitika fő jellemvonásait, amelyek közül éppen a határai közvetlen közelében húzódó Nagy Limitrófban bekövetkező minden status quo sérülését okozó katonai eredetű szándékot a saját nemzetbiztonsága szempontjából elfogadhatatlan kockázatként értelmez. Az egykori szocialista országok, és különösen a Baltikum felvétele a NATO vagy az EU tagjai közé olyan történelmi időszakban következtek be, amikor Moszkva valóban gyenge volt, de

⁴⁴ A csatlakozásról szóló megállapodásokat Vlagyimir Putyin orosz elnök 2022. október 5-én írta alá visszamenőleges hatállyal. Ezzel az Oroszországi Föderáció szubjektumainak száma 89-re emelkedett, illetve a területi kiterjesztés miatt az orosz alkotmány szerint az orosz-ukrán „különleges katonai művelet” már orosz területen is zajlik.

diplomáciai szinten mindig kifogásolta a Limitrófban bekövetkezett egyensúlyi helyzet változásait. Oroszország katonai, gazdasági és ezzel párhuzamosan a diplomáciai befolyásának erősödésével újra és egyre világosabban az orosz retorika elemévé válik a Nagy Limitróf helyreállítására irányuló szándék. (Svobodnaya Pressa, 2024)

Az Ukrajna elleni katonai fellépés igazolására az orosz diplomácia több olyan érvet és előzményt is igazolásként felsorol, amelyek Oroszország nemzetbiztonságát, illetve az orosz érdekeket fenyegetik.

Az egyik orosz érv szerint az orosz erőket sajnálatos és kényszerű következménye volt annak, hogy Oroszország nemzetbiztonságának veszélyeztettségével kapcsolatos panaszait sem az USA, sem az Európai Unió, sem a NATO tagállamok nem hallgatták meg, és nem is nyugtatták meg az orosz diplomáciát a regionális hatalmi egyensúly megbillenésével kapcsolatos félelmei miatt. 2014 áprilisa és 2022 februárja között az orosz adatok szerint az ukrán fegyveres erők és a nacionalista és náci (Kelen, 2022) ideológiához köthető zászlóaljok (Pugliese, 2021)⁴⁵ a Minszk-2 egyezményben tiltott nehézfegyverek bevetésével megsemmisítették a donyecki és luganszki terület nem katonai infrastruktúrájának 37 százalékát. Ennek során 4115 infrastrukturális létesítményt (lakóépületeket, oktatási intézményeket, kórházakat és sok más társadalmilag jelentős létesítményt) romboltak le, a halálos áldozatok száma meghaladta a 14 és fél ezer főt, 55310 civil áldozat sérült meg, és közel másfél millióan⁴⁶ kényszerültek az Oroszországi Föderáció területére menekült státuszba áttelepülni. Az Ukrajna elleni hard power eszköz alkalmazása az orosz értelmezés szerint azért vált szükségessé és elkerülhetetlenné, mert az USA és a fejlett Nyugat nem volt hajlandó reagálni az orosz diplomácia jelzéseire, közönyösséget mutatott és lényegében elhallgatta az orosz érzelmű és magát oroszoknak tartó ukrán és/vagy orosz állampolgársággal is rendelkező lakosságot ért agressziót (Ministry of Defense of the Russian Federation, 2022). Megjegyzendő, hogy az Azov zászlóaljat 2014-ben még az USA is náci szervezetként tartotta nyilván. Lásd például: (Luhn, 2014), (Huang et al. 2022), (Davies and Medea 2022).

⁴⁵ Az Aidar, a Right Sector (Jobboldali Szektor) és az Azov büntető zászlóaljok fasiszta ideológiáját nem csak az oroszok, de a Simon Wiesenthal Központ is állítja. Az Azov egyes csoportjainak több helyszínen (Kanada, Lengyelország, Ukrajna) történt kiképzését és az Azov náci jellegét időközben a kanadai hadsereg elismerte. A neonáciknak minősített egységeket a 2014 óta tartó ukrainai konfliktus alatt több mint 4000 civil megölésével gyanúsítják.

⁴⁶ Az orosz adatok szerint 1 451 304 fő menekültet regisztráltak az Oroszországi Föderációban a 2014. április és 2022. február 24. közötti időszakban. (Izvestia, 2022) Ez a szám az orosz hivatalos statisztika szerint 2022 május végére 3,5 millióra nőtt (Interfax, 2022).

Másik érv szerint a NATO keleti szárnyának orosz meglátás szerint indokolatlan és nagyarányú erősítése, illetve Ukrajna katonai potenciáljának növelése (ideértve a jelentős anyagi és eszközbeli támogatásokat (Andrékó, 2021)), ami közvetlenül Oroszország nyugati határai mellett folyamatosan rontotta a geopolitikai egyensúlyt az orosz fél rovására. Az orosz aggodalmakat sem az USA, sem a NATO nem volt hajlandó tárgyalásos úton eloszlatni.

A NATO felfejlődéséhez szorosan kapcsolódik az az orosz félelem, hogy az Észak-atlanti Szerződés Szervezete belátható időn belül kibővül Ukrajnával (Ria Novosti, 2022.b.), ami két okból is drasztikusan aláássa Oroszország nemzetbiztonságát. Egyrészt az ukrán tagsággal a NATO katonai struktúrája történelmi szempontból először kerül olyan közel Oroszország fővárosához, hogy felborítja a status quot, és öt percre redukálja egy esetleges rakétacsapás idejét, ami elveszi a védekezés és az ellenreakció lehetőségét. Másrészt az orosz vélemény szerint az ukrán katonai doktrínában szerepel a Krím félsziget katonai erővel történő visszacsatolása. Amennyiben Ukrajna NATO tagként alkalmazza a katonai erőt Oroszország ellen, úgy a szövetség szerződésének 5. cikkelye miatt Moszkva valójában a teljes NATO-val áll majd háborúban. Ezeknek a stratégiai fenyegetéseknek a lehetősége is elfogadhatatlan Moszkva számára, ezért az orosz diplomácia követelte az USA és a NATO hivatalos elhatárolódását és garanciáját arra vonatkozóan, hogy a szervezet további bővítésére nem kerül sor. Az orosz vezetés helyzetelemzése alapján a Nyugat nem tekinti partnernek Oroszországot, és érdemben nem tárgyal az orosz nemzetbiztonságot veszélyeztető kérdésekről (Ria Novosti, 2022.c.).

Az orosz politikai vezetés szerint a NATO keleti határának erősítése, Ukrajna felvételének lebegtetése és az USA, valamint a NATO tagállamok Ukrajnát fegyverekkel és egyéb módszerekkel (anyagi eszközök, segélyek, katonai eszközök, eszközhasználatra való kiképzések, zsoldosok toborzása és Ukrajnába juttatása stb.) való támogatása nyíltan sértik a bilaterális megállapodásokból fakadó előírásokat. Így jogsértő a Szövetség oldaláról az Oroszország–NATO Tanács keretében vállalt kötelezettségek megszegése, amelyek szerint tilos a saját biztonság növelése a másik fél hátrányára. Ezzel együtt a Tanács 1997. május 27-én Oroszországgal aláírt Alapokmánya kötelezővé teszi a katonai önmérsékletet. (Nagy, 2017). Oroszország fenyegetettségnek éli meg a NATO bővülését és infrastruktúrájának közelítését a határaihoz. A NATO keleti szárnyának erősítése az orosz értelmezésben sérti azt az elvet, amely a határhoz közeli térségekben önmérsékletet irányoz elő a katonai erősítést tekintetében. A NATO eszerint nem hivatkozhat arra, hogy a Krím félsziget orosz integrációja (nyugati és ukrán álláspont szerint annexiója) miatt fenyegetve érzi magát, ezért erősíti a keleti határszakaszát.

Egyrészt a katonai egyensúly a Krím integrációjával nem változott, mert Szimferopolban ugyan az az orosz flotta állomásozott, mint korábban, másrészt Ukrajna semleges, nem NATO-tag, ami miatt az USA és több NATO-tagállam segítségével való katonai megerősítése egyértelműen az orosz biztonság megsértését jelenti. 2021. december 17-én az orosz külügyminisztérium közzétette az Oroszország, az Egyesült Államok és a NATO közötti biztonsági garanciákról szóló megállapodástervezetét. (TASS, 2021, a) Az orosz fél külön kitér az 1997-ben aláírt Alapokmányba foglalt kitételre a nukleáris fegyverek új tagállamok területére való telepítésének tilalmára vonatkozóan. Az orosz félelmet az alapozza meg, hogy 2021. november 19-én Jens Stoltenberg NATO főtitkár a NATO konferenciáján kilátásba helyezte, hogy amennyiben a német kormány elzárkózik az USA nukleáris fegyvereinek németországi területen való telepítésétől, úgy azokat más európai országba, különösen „Németországtól keletre” telepíthetik. (TASS, 2021, b)

Fentiekből is következően külön érvként jelent meg az orosz magyarázatokban az atomfegyver birtoklására vonatkozó ukrán stratégiai fenyegetés. Oroszország ragaszkodik ahhoz, hogy az 1997 után NATO taggá vált országok területéről vonják vissza az azóta telepített fegyvereket és fegyveres erőket, továbbá a NATO zárja ki a további terjeszkedését keleti irányba – Ukrajna esetleges csatlakozását elfogadhatatlan fenyegetésnek értékelik. Volodimir Zelenskij ukrán elnök 2022. február 19-én a müncheni biztonsági konferencián kilátásba helyezte a Budapesti Memorandum felmondását, ami az orosz félelmek szerint egyet jelent Ukrajna atomfegyvermentes státuszának megszüntetésével (Evropeyskaya Pravda, 2022) és (RBC Daily Business Newspaper, 2022). Az Ukrajna elleni katonai erőalkalmazást kiváltó végső ok feltehetően Ukrajna atomhatalommá válásának lehetősége volt, amelyet a NATO főtitkár nukleáris fegyverek keleti tagállamokba történő áttelepítésének eshetőségével kapcsolatos nyilatkozata reális forgatókönyvvé tett. (Kommersant, 2021)

A 2022. február 24-én megkezdett Ukrajna elleni „különleges katonai művelet” céljait az orosz hatalom azonnal deklarálta, és az állami felügyelet alatt álló orosz sajtóorgánumok rendszeresen ismételtetik. A „különleges katonai művelet” nem jogi fogalom, mert a nemzetközi jog csak a háború tényét ismeri, inkább politikai értelemben használatos, ami az orosz szándékok szerint csak bizonyos célok elérését (Baranets, 2022), és nem Ukrajna teljes megszállását jelenti (Hujber, 2022).

A fő orosz célok:

- Ukrajna demilitarizálása, a haderő csökkentése, hogy Kijev ne fenyegethesse az orosz területeket. Az ukrán elnök müncheni konferencián elhangzott álláspontja a Budapesti

Memorandum felmondásának eshetőségéről az orosz vezetés szerint azt jelenti, hogy Ukrajna nukleáris fegyverekhez juthat belátható időn belül. Önmagában ez a fenyegetés elfogadhatatlan egzisztenciális veszélyt jelent Oroszországra. Az orosz katonai operáció egyik célja ezért annak elérése, hogy Ukrajna katonai képességeit annyira meg kell gyengíteni, hogy semmilyen fenyegetést, elrettentő képességet ne mutathasson Oroszország felé, s érdekeit a jövőben csak politikai tárgyalásokon fejezhesse ki, katonai erővel ne legyen képes erősíteni pozícióit (BBC News, (2022)). Az orosz elnök retorikája alapján a katonai operáció céljai közül a legnagyobb jelentőséget annak tulajdonítják, hogy Ukrajna a Nyugat közvetítésével nukleáris fegyverekhez juthat, amelyet Oroszország akár olyan áron is megakadályoz, ha az végül az ukrán államiság megsemmisülésével jár (Eurasia Expert, 2022).

- Ukrajna „nácitlanítása”. Moszkva bíróság elé kívánja állítani mindazon személyeket, akik az orosz értelmezés szerint részt vettek a 2014-es kijevi állampuccs kikényszerítésében, majd az állampuccs után a kelt-ukrajnai szakadár területek nehézfegyverekkel történt ágyúzásában (Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, 2022), 2014-ben az ogyesszai szakszervezet épületénél történt leszámolásokban, a Krím vízellátását megakadályozó gát kiépítésében, illetve a „különleges katonai művelet” alatt humanitárius bűncselekmények elkövetésében (Moskva24, 2022). Konkrét bűncselekmények kivizsgálását értik a „nácitlanítás” folyamata alatt, és az orosz narratíva szerint leginkább felelős személyeket és szervezeteket név szerint is felsorolják. Kiemelt személyek: Olekszandr Valentinovics Turcsinov, aki 2014. februárban államcsínnnyel lett ideiglenes államfő, és az utasítására kezdődött meg a Donyec-medence lakossága elleni büntető művelet harcok és repülőgépek bevetésével. Andrij Volodimirovich Parubij, akit az ogyesszai Szakszervezetek Székházánál elkövetett gyújtogatással, gyilkosságokkal és a Majdanon mesterlövészekkel a tömegbe lövetéssel vádolnak. Petro Olekszijovics Porosenko, akit a Donbassz elleni második támadási hullám elrendelésével, tömeggyilkosság és kínzások miatti felelősséggel, háborús bűnökkel és népiirtással vádolnak. Dmitro Anatolijovics Jaros, az ultranacionalista Jobboldali Szektor (Right Sector) vezetője, akit a Donyec-medencében elkövetett utcai terrorral és bűncselekmények elkövetésével vádolnak.⁴⁷ Arszen Boriszovics Avakovot és Igor Valerijovics Kolomojszkijt azzal

⁴⁷ Ugyan így kiemelt figyelemmel kísérik a Jobboldali Szektor büntető zászlóaljainak parancsnokait, mint például a legszélsőségesebbnek tekintett Andrij Jevhenijovics Biletskijt, Ihor Volodimirovics Moszicsukot, Szerhij Melnicsukot és Szemen Semencsenkot.

vádolják, hogy a bűnszervezeteket ők hozták létre és tartották fenn. Náci szervezetnek tekintik az Azov büntető zászlóaljot, a Jobboldali Szektort, de náci ideológiával fertőzöttnek tekintik az Ukrán Nemzeti Gárdát is, amelybe az Azov egységeit integrálták. A „nácitlanítás” folyamata az orosz követelések szerint magában foglalja a nácinak minősített szervezetek feloszlását, az ukrán oktatási rendszer nácikat dicsőítő propagandától való megtisztítását, a fasiszta szimbólumok törvényen kívül helyezését és a neonáci rendezvények, utcai felvonulások és parádék betiltását (Kiseljev, 2022).

- Ukrajna semlegességének biztosítása és NATO tagságának megakadályozása (Engdahl, 2022). Az orosz vezetés a katonai erőket elejétől azt az álláspontot képviseli, hogy nem kisebb területek megszerzése, vagy akár Ukrajna megszállása és inváziója a célja, hanem annak elérése, hogy Ukrajna végérvényesen adja fel NATO csatlakozási törekvéseit. Az orosz haderő ukrain hadműveleteit pedig – az ukrán és az angolszász sajtó állítása ellenére időben nem korlátozták, hanem addig folytatódnak, amíg az orosz katonai erőket el nem éri a kitűzött politikai célok (RBC Daily Business Newspaper, 2022). Az orosz vezetés katonai nyomásgyakorlásra is kész, hogy nemzetközi jogi erővel bíró dokumentum aláírásával kikényszerítse az ukrán féltől a NATO-csatlakozás jogáról való lemondást, mert az USA és a NATO vezető tagállamainak a bővítést tagadó esetleges diplomáciai ígéreteit a történelmi csalódás okán nem fogadja többé el. Az orosz fél hiteltelenséggel vádolja az USA és a NATO-tagállamok vezetőit, mert nem tartották be a német egyesítéskor szóban és jegyzőkönyvekben tett ígéreteiket a NATO keleti bővítésének blokkolásával kapcsolatban. Lásd: (National Security Archive, 2017.a.) és (National Security Archive, 2017.b.).
- A Krím félsziget Oroszországgal történt integrációjának (nyugati és ukrán álláspont szerint annexiójának) nemzetközi jogi erővel rendelkező dokumentumban való elismertetése Ukrajnával.
- A függetlenné vált két szakadár terület Luganszki Népköztársaságként, illetve Donyecki Népköztársaságként történő ukrán elismerése (Horoshilov, 2022).
- Ukrajna föderatív államszerkezetűvé alakítása (Warner 2014). Az orosz álláspont szerint a katonai erő alkalmazására többek között azért is volt szükség, mert a 2015-ben Ukrajna, a Luganszki Népköztársaság és a Donyecki Népköztársaság által elfogadott Minszki Jegyzőkönyvet a francia, a német és orosz külügyminiszterek garanciavállalásával nem volt hajlandó az ukrán fél teljesíteni. A folyamatos jogsértést

az orosz fél többször is felvetette, de szerinte a francia és a német diplomácia mégsem tett semmilyen lépést az ukrán fél felé a megállapodás végrehajtásának kikényszerítése érdekében.⁴⁸

Összegzés

A válság súlyosságát mutatja, hogy az ukrainai háborúval összefüggésben az USA és az általa dominált Nyugat egyrészt a háború előtti években már támogatást nyújtottak az ukrán hadseregnek, másrészt a háború kitörése után aktívan bekapcsolódtak az Ukrajnába való fegyverszállításba, és előerővel is támogatták az ukrán felet. A „különleges katonai művelet” szereplői a proxyháború általános értelmű megközelítésének megfelelően játszottak szerepet. Egyik oldalról az Oroszországi Föderáció vesz részt a háborúban, a másik oldalon a látszólag önállóan fellépő ukrán haderőnél a katonai kiképzések, fegyverszállítványok, zsoldosok küldésében aktív NATO és USA érintettség tisztán kimutatható. Világosan körvonalazódott Ukrajna és Belarusz, mint szláv rokon nemzet - kiemelt szerepe az orosz expanzíós törekvésekben.

Az ukrainai „különleges katonai műveletet” kiváltó orosz indokokat tanulmányozva kiemelhető, hogy a kinetikus erőkitetésre az után került sor, hogy az ukrán elnök kilátásba helyezte Ukrajna atomfegyvermentes státusának feladását és semlegességének megszüntetését. A globális-, vagy nagyhatalom Oroszország számára elfogadhatatlan, hogy a Nagy Limitróf bármely részén, így a nyugati határvonalán is egy ütközőállam a vele ellenérdekelt szuperhatalom által dominált NATO katonai szövetséghez csatlakozzon. Az ütközőzónában bekövetkező egyensúlyi helyzet megrendülése egyidejűleg sérti az orosz külpolitika több fő jellemvonását is. Egyrészt a változás az orosz befolyás legitimnek tartott zónájában zajlik, másrészt a birodalom határainál tudatosan kialakított ütközőzóna semleges státusának esetleges megváltozása az orosz hatalmi törekvéseket közvetlenül sérti. Ehhez kötődően az orosz vezetés a Nagy Limitróf nyugati részén bekövetkező minden negatív változást egyben az orosz állam léte elleni közvetlen fenyegetésként értékeli. A három tényező együtt arra készíti az orosz

⁴⁸ 2015. február 11–12-én Minszkben került aláírásra az „Átfogó intézkedések a minszki megállapodások végrehajtására” c. megállapodás, amelynek pontjai részletezték a szakadár területek és Ukrajna közötti katonai konfliktus rendezését. Mivel a rendezés elveiben a harcoló felek nem tudtak megállapodni, Frank-Walter Steinmeier német külügyminiszter (2017 óta államfő) kidolgozta a megállapodás végrehajtásának elveit. Ennek alapján a folyamat lépéseinek sorrendjét a következők szerint határozta meg: 1) alkotmányos rendelkezés a donecki-luhanszki terület különleges státuszáról; 2) amnesztiatörvény a régió felelős tisztviselőinek büntetlenségéről, és 3) külön törvény a választások megtartásáról az adott területen. Lásd pl.: (Fedinec, 2022).

politikai elitet, hogy a riválisnak tekintett hegemon hatalmat minél távolabb tartsa a közvetlen határaitól, és helyreállítsa az ütközőzóna semleges státusát, amit az ellenőrzése alatt akar tartani. Összességében a folyamat alapján az a következtetés tehető, hogy a háborús konfliktus lezárása az egyik vagy mindkét hegemon térségbeli meggyengülésével, vagy a térségben egy jelentős hatalmi átrendeződéssel zárulhat csak le, mert az egyik nagyhatalom itt Oroszország a háborús folyamat alakulása során magát erősebbnek véelve a riválisánál a helyzet kiélezése mellett döntve kompromisszum-képtelenné válik és a konfliktus végig vitelében érdekelt (Kagan, 2015), ami egyben új egyensúlyi helyzetet is teremt. (Ebbe az új egyensúlyi helyzetbe az is beleértendő, ha az egyik fél megerősödik az ütközőtér egyik zónájában, akkor a másik fél ugyanennek az ütközőtérnek egy másik zónájában szilárdíthatja meg jelenlétét. Például egy Ukrajna feletti sikeres orosz érdekérvényesítés esetén az USA dominálta NATO katonai erősítést hajthat végre az ütközőtér balti zónájában, így ellensúlyozva a térségben kialakuló orosz fölényt.) A helyzet rendezését szabályozó egyezmények betartását pedig a győztes (győztesek) önállóan, vagy nemzetközi segítséggel együtt felügyeli. Mivel Oroszország, mint az egyik érintett hegemon a konfliktusban a létezését látja fenyegetve, ezért a háború előrehaladtával Ukrajna, mint ütközőállam egyre nagyobb áldozatot szenved el, nem képes semlegességét visszaszereznie, ezért mint Ziring és Maila is megjegyzi, szuverenitása veszélybe kerül, és állami léte is kérdésessé válik. (Maila, 2018) (Ziring, 1987).

6. Az eredmények összefoglalása

Első hipotézis: *Egy kis állam ásványkincs készletének szerény mértéke, vagy éppen hiánya esetén is kerülhet a nagyhatalmak érdeklődésének fókuszába és ennek folyamányaként ütközőállami szerepbe, ha létrejön egy szupertranszit⁴⁹ állapot. A földrajzi és egy adott időszakban uralkodó geopolitikai helyzet együttes hatása miatt a kis állam az ütközőtér olyan megkerülhetetlen mikro szintjévé válik, amelynek jelentősége a térség ásványkincs készletének értékével azonos, és a területe feletti befolyás megszerzése egyben az egész ütközőtér feletti ellenőrzést is biztosíthatja.*

A kérdés elemzése elején felvetődött az a probléma, hogy a szakirodalom a hatalmak rangsorolása és fő jellemzőiknek meghatározása, illetve ennek kapcsán a legkisebb hatalmi egységnek tekinthető kis állam definiálása tekintetében nem egységes. Első lépésként ezért pontosításra került a disszertációban vizsgált nagyhatalmi hierarchia, amely az egyes hatalmi szinteket a befolyási képesség alapján határozza meg. Az államok hatalmi piramisa öt szintet különít el, amelynek csúcán a szuperhatalom (szinonímája a hiperhatalom és a globális hegemón), alatta pedig a globális hatalom (alkategóriája az ENSZ BT állandó tag hatalom), a nagyhatalom (szinonímája a középhatalom, alkategóriája az atomhatalom), a regionális hatalom, legvégül pedig a hierarchia alján a kis hatalom helyezkedik el.

Mivel az elemzések az ütközőzóna ütközőállami szereplőjének, azaz a legkisebb hatalmi egységnek a lehetőségeit és jellemző vonásait kutatja, ezért a mélyebb elemzési folyamatok elvégzése előtt szükségessé vált a kis hatalom fogalmának pontosítására is. A vizsgálati eredmények szerint a kis állam olyan állam, amely valamely horizontális lemez szerves része, a környezetére és általában véve a világ geopolitikai terére gyakorolt befolyása nem teszi lehetővé az önálló érdekérvényesítést, alkategóriája pedig az ütközőtérben a nagyhatalmak által ütközőállami szerepbe kényszerített hatalom, amelynek kis hatalmi státusa a rivális hatalmak közötti vita lezárásáig biztosan fennmarad. A kutatás tehát azonosságot mutatott ki a kis állam és az ütközőállam között, de ki kell hangsúlyozni, hogy nem minden kis állam ütközőállam! Az elemzések további eredménye lett a szatellit állam jellegének kimutatása is. Az az ütközőállam, amely a térségben rivalizáló egyik nagyhatalommal szövetséget köt, valójában szatellit állammá is válik. A folyamat idejére convergence state lesz, amíg el nem dől az ütközőtérben zajló nagyhatalmi rivalizálás eredményeként az új egyensúlyi állapot. Az új egyensúlyi helyzet

⁴⁹ Az értekezés a szupertranszit állapotot az alábbi definíció szerint alkalmazza: ha a földrajzi és egy adott időszakban uralkodó geopolitikai helyzet együttes hatása miatt a kis állam az ütközőtér olyan megkerülhetetlen mikroszintjévé válik, amelynek jelentősége a térség ásványkincs készletének értékével azonos, és a területe feletti befolyás megszerzése egyben az egész ütközőtér feletti ellenőrzést is biztosíthatja.

mutatja meg, hogy szatellit államként az egyik nagyhatalom befolyása alá kerül, vagy a nagyhatalmak közötti konfliktus eredményeként visszatér az eredeti ütközőállami szerepébe, vagy államisága veszélybe kerül, vagy esetleg esély nyílik a hídállami szerep betöltésére. Abban az esetben, ha az ütközőállam szatellit állammá válik, akkor az ütközőzóna határa is – legalábbis ideiglenesen - eltorzul, mert a szatellit állam az egyik nagyhatalom szinte kizárólagos befolyása alá kerül.

A hipotézist az értekezés négy ütközőtérsgé hat ütközőállamának (Ukrajna, Koszovó, Szíria, Afganisztán, Azerbajdzsán és Örményország) komplex vizsgálatával (23. ábra), Szíria konkrét példáján levezetve igazolta. (3. tábla)

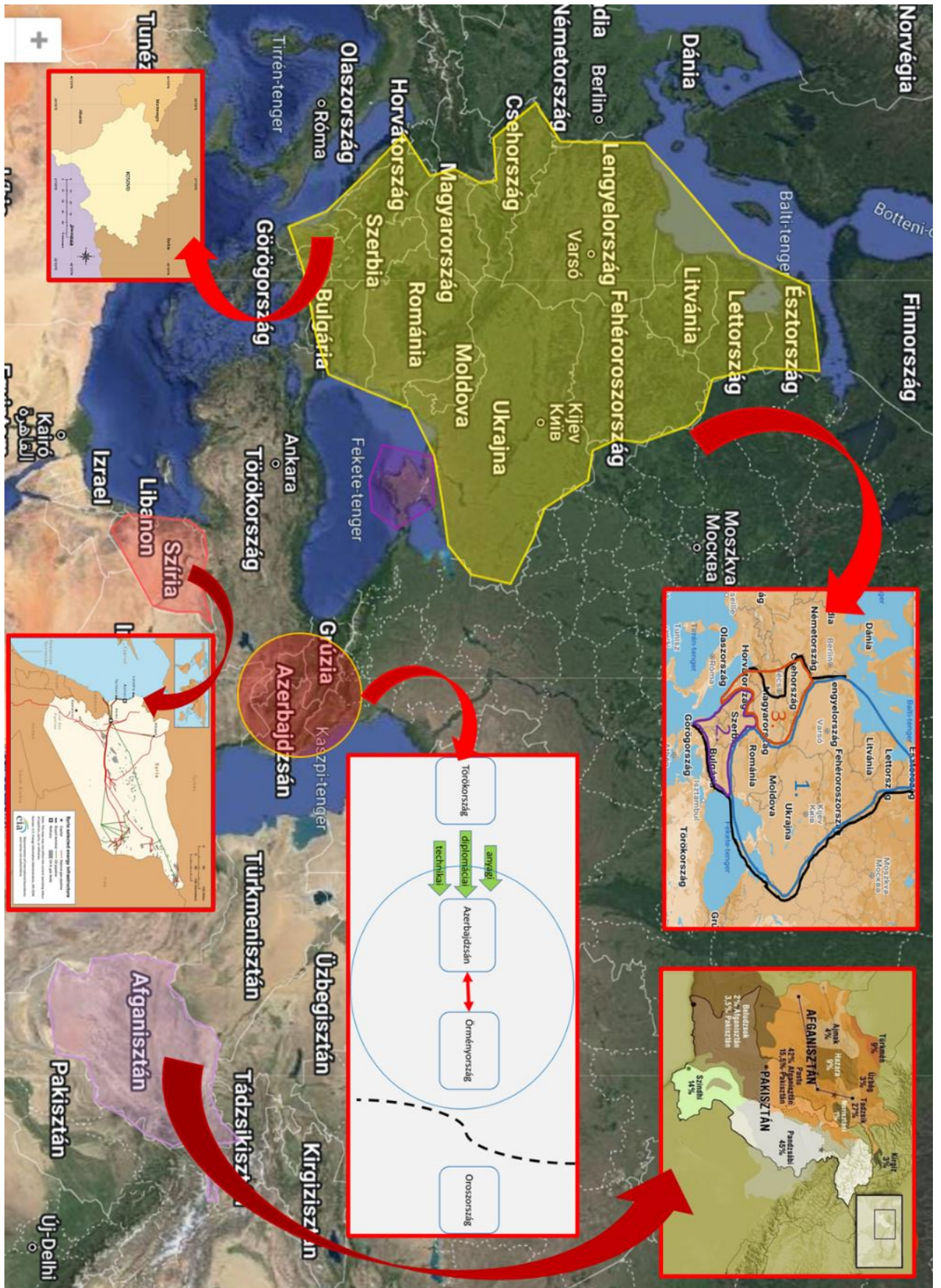
3. tábla Az ütközőállamok jellegzetességei a különböző tényezők alapján

	földrajzi elhelyezkedés	ásványkincs vagyon	nemzetiségi ellentét	vallási megosztottság	befolyásoló hatalmak	
Ukrajna	kelet-közép-európai ütközőzóna	nemzetközi mértékben jelentős	ukrán-oros	Kijevi Patriarchátus vs. Moszkvai Patriarchátus	Oroszország, USA, EU, NATO	transzit szerep
Koszovó	Kelet-Közép Európa Balkáni ütközőzóna	jelentős	albán-serb	görögkeleti vs. iszlám	Oroszország, USA,	transzit szerep
Szíria	közel-keleti ütközőzóna	nem jelentős	arab, perzsa, török, kurd, azeri, zsidó, örmény	szunnita vs. alavita vs. keresztény	Oroszország, USA, Törökország, Franciaország, Nagy-Britannia	szupertranszit szerep
Afganisztán	dél-ázsiai ütközőzóna	nemzetközi mértékben jelentős	pastu, tadzsik, üzbég, hazara	szunnita vs. síita vs. baháj	USA, Oroszország	transzit szerep

Forrás: Saját szerkesztésű ábra

23. ábra Az értekezésben vizsgálat alá vont ütközőtérsgék és ütközőállamok

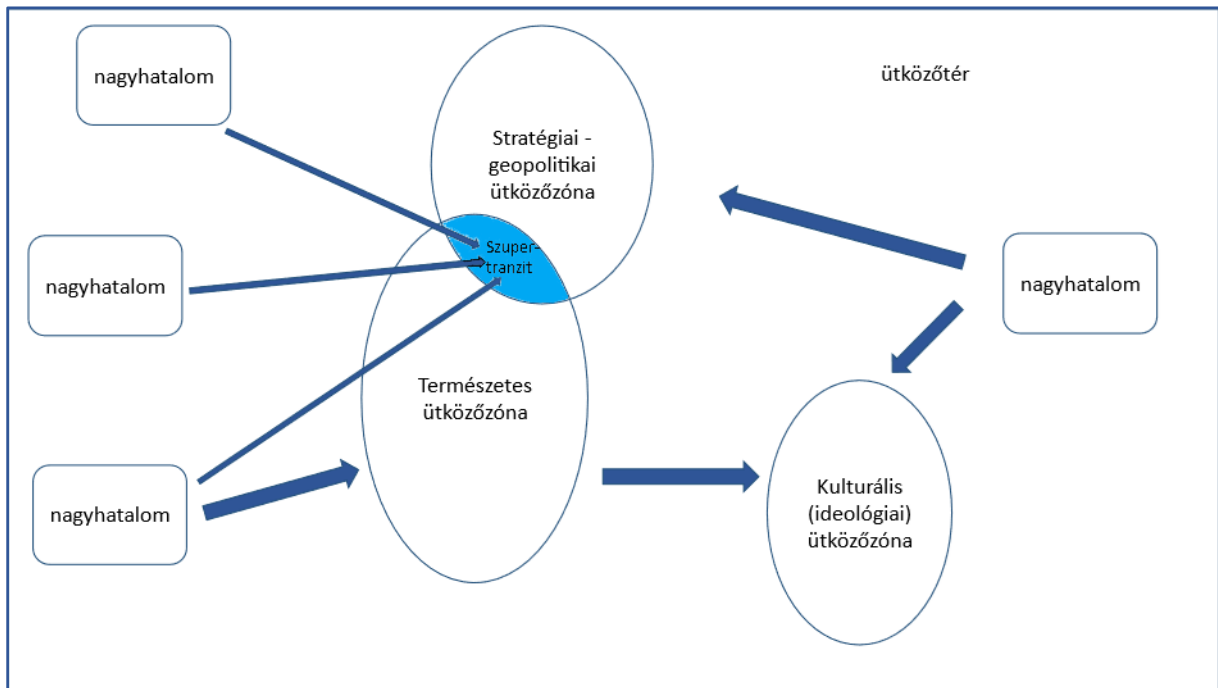
Forrás: Saját készítésű ábra.

Az elemzés megállapította, hogy a vizsgált ütközőállamokat körülvevő ütközőterek földrajzi definiálása nehézkes, a zónák kialakulásában a történelmi háttér és a politikai szempontok játszanak szerepet. A vizsgált ütközőállamok közös jellegzetessége, hogy a földrajzi adottságaikból következően zónájukban határozott tranzit szerepet játszanak, ami vagy önmagában jelentős értéket képviselő nyersanyag készlettel párosul, vagy Szíria esetében az ásványkészlet jelentőségével azonos fontossággal bíró (olaj és) gázvezeték hálózattal, amely nélkül a térség fő ásványkincskészletei (energiahordozói) nem, vagy csak nagy extra költséggel értékesíthetők.

A tézis általános formában úgy fogalmazható meg, hogy a kis államokkal kapcsolatban előfordul, hogy az ásványkincs készletük szerény volumenét kiváltja a különleges földrajzi és egyben geopolitikai értelemben vett tranzittulajdonságuk, amelyek miatt a térség megkerülhetetlen kereskedelmi vagy szállítási útvonalává válnak. A tranzitszerep lényege ebben az esetben az, hogy a térség ásványkincsei a kis állam megkerülésével rentábilisan nem kapcsolhatók be a világgazdaság és a világkereskedelem forgásába, ezért a kis hatalom tranzit tulajdonságának értéke azonosul a térség ásványkincs vagyonának értékével. Következésképpen alapesetben a tranzit tulajdonság és az ásványkincs vagyon két különböző jellemző, de a földrajzi adottságok létrehozhatnak egy „szupertranzit” tulajdonságot is, ami azonban a politikai változások és a tudományos-technikai fejlődés következtében lassú folyamat eredményeként módosulhat. Ilyen helyzetben van jelenleg például Szíria, vagy a közelmúltig az orosz gáz Európába szállítását biztosító csővezetékrendszere és geopolitikai jelentősége miatt a „szupertranzit” tulajdonsággal felruházott Ukrajna. A szupertranzit zóna kialakulása egyben a mesterséges ütközőzónák kialakulásának 2. ábrán jelzett eddigi folyamatát pontosította, amely így a 24. ábra szerint módosul.

24. ábra A mesterséges ütközőzónák kialakulásának folyamata

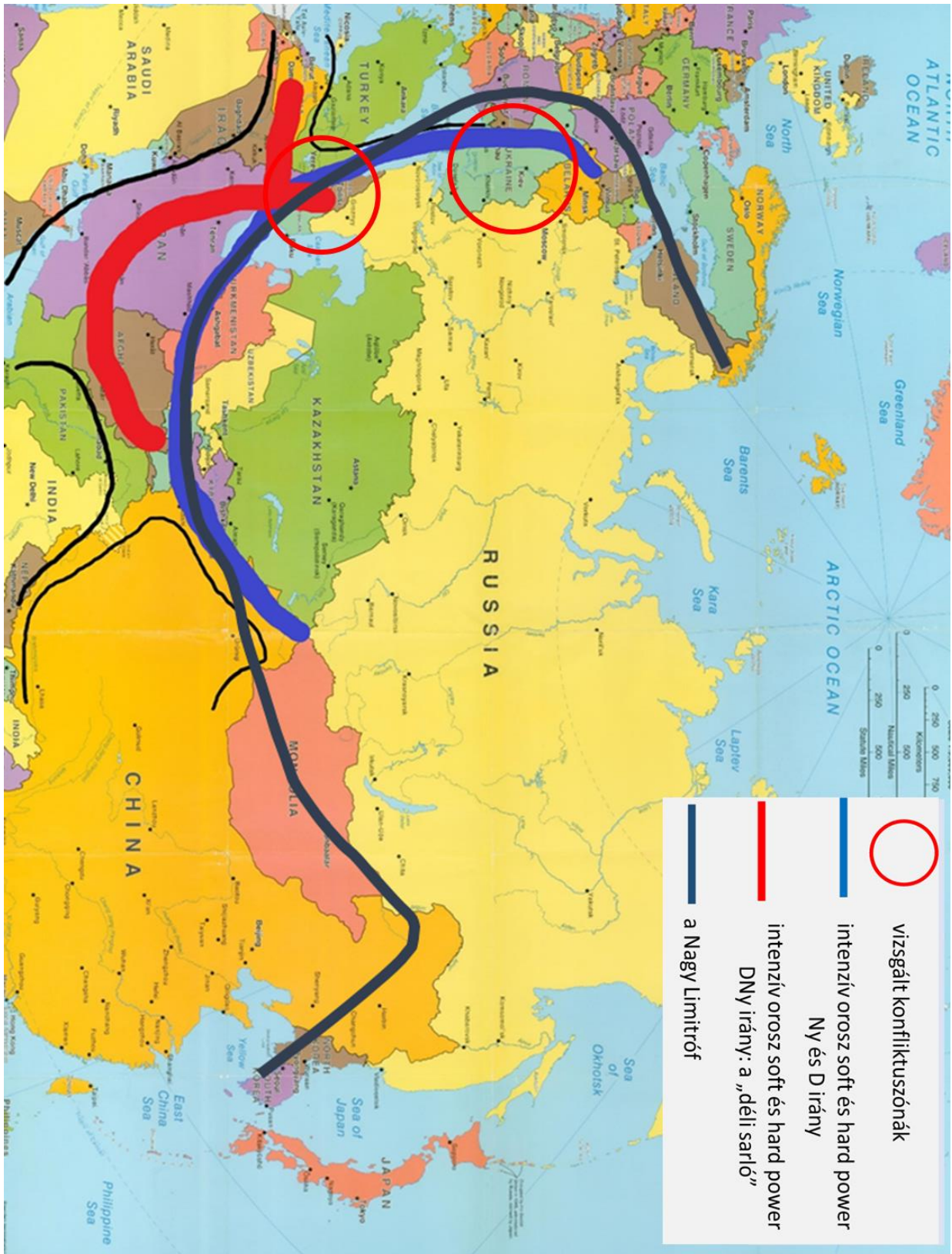

Forrás: Saját készítésű ábra.

Második hipotézis: *A proxyháborúk (azaz magyarul a helyettessel vívott háborúk) kialakulásához nem elegendő, hogy az ütközőtérben egymással háborút vívó kis államokat a nagyhatalmak támogatják, hanem ahhoz kettő vagy több nagyhatalom vagy szövetség háborús konfliktusba való egyidejű és aktív bekapcsolódása szükséges úgy, hogy az egyik hadviselő félként, a másik támogatóként jelenik meg.*

Az elemzés abból az alapfeltevésekből indult ki és azt vizsgálta, hogy az ütközőzónában lévő és ütközőállami szerepbe kényszerült kis állam szélsőséges geopolitikai hatás \rightarrow háborús konfliktus \rightarrow esetén csupán eszköz a nagyhatalmak közötti nézeteltérésben, és az ütközőzónában zajló katonai konfliktusok mögött a nagyhatalmak érdekérvényesítő törekvései állnak, ami proxyháború kialakulását jelenti. A konkrét példát két egymástól különálló horizontális lemezben (ütközőtérben) zajló konfliktus jelentette. Az alapesetet a disszertáció fókuszában lévő Ukrajna adta, amelynek katonai konfliktusa Oroszországgal, a kelet-közép-európai ütközőtérre befolyással bíró egyik nagyhatalommal az értekezés kutatási időszakában aktuális példává vált. A vizsgálat kontroll példaként a Transzkaukázusban Azerbajdzsán és Hegyi-Karabah Köztársaság Örményország háborúját dolgozta fel. (25. ábra)

25.ábra Az orosz érdekvédelem a Nagy Limitróf határán Forrás: Saját készítésű ábra az alábbi forrás felhasználásával: <https://fr.maps-russia.com/img/0/urss-vs-russie-carte.jpg>

Az összehasonlítás relevanciáját az biztosította, hogy mindkét horizontális lemez egyrészt mind a nyugati, mind az orosz geopolitikai elemzők szerint ütközőzóna (vagy másként „negatív dominanciájú” limitróf), másrészt az ütközőzónák – az orosz reakciók értelmezésekor fontos kiemelni, hogy – a Nagy Limitróf részei, harmadrészt mindkét konfliktusban kis hatalmak és nagyhatalmak is aktívan vesznek részt.

Az elemzés eredményei azt mutatják, hogy a két konfliktusban részt vevő hatalmak aktivitása és a térségbeli geopolitikai egyensúly megváltozásának dinamikája eltér egymástól. Az alaphelyzet eltérő, mert az azeri-hegyi-karabahi konfliktusban a szemben álló Azerbajdzsán és Örményország (amely valójában az örmények dominanciája miatt Hegyi-Karabah Köztársaságot önálló entitásként elismerő egyetlen állam) kis államok, az orosz-ukrán konfliktusban alaphelyzetként egy kis állam és egy térségre befolyással bíró nagyhatalom áll szemben egymással. A két konfliktusban a hasonlóság abban ragadható meg, hogy egyidejűleg több nagyhatalom jelenléte mutatható ki. Az azeri-örmény szembenállás képlete szerint Azerbajdzsán mögött nagyhatalomként Törökország áll, az örmény érdekek szempontjából fontos Hegyi-Karabah Köztársaságban pedig békefenntartó erők útján Oroszország érdekérvényesítő szerepe jelenik meg. Az orosz-ukrán háborús helyzetben Oroszország egyértelmű szerepvállalása mellett az USA és a NATO (illetve az EU, mint nagyhatalmi entitás) részvétele is megjelenik az ukrán kis hatalom katonai, anyagi, gazdasági támogatásával. Ugyanakkor a két vizsgált eset között legalább két fontos különbség mutatkozik. Egyrészt az orosz-ukrán háborúban az USA, a NATO és az EU nagyhatalmakként aktívan beavatkoznak a harci cselekmények kimenetelébe, míg az azeri-örmény háborúban az orosz nagyhatalmat éppen a passzivitása kapcsán éri bíráló. Másrészt a kelet-közép-európai ütközőzónában Ukrajna nyugati elköteleződése mind gazdasági, mind politikai, mind katonai szempontból a nagyhatalmak közötti status quo megbomlását eredményezte, ami Chand (2017) alapján azt jelenti, hogy Ukrajna a szuperhatalom USA és a nagyhatalom Oroszország közötti ütközőállami státusának szatellit állami szerepbe történt átlényegülésével rendszerszinten változtatja meg a geopolitikai viszonyokat.

Ahogy Hafezniánál szerepel (Hafeznia et al, 2013), egy ütközőzónában (különösen, ha az egy feltörekvő nagyhatalom közvetlen határán van) az egyensúly megbomlására minden érintett nagyhatalom fokozott érzékenységgel reagál. Az azeri-örmény konfliktus nem az ütközőzónában befolyással bíró nagyhatalmak közötti erőegyensúly eltolódását eredményezte, valójában sem Törökország, sem Oroszország nem érezheti sem nyertesnek, sem vesztesnek magát a másik fél térségbeli dominanciáját illetően. Törökország a türk rokon népek (lásd

Huntington) jogán korábban is Azerbajdzsánt támogatta, a háború lezárásával geopolitikai előnyre nem tett szert Oroszországgal szemben, bár az igaz, hogy jelenlétét megerősítette a folyamat végére (Azerbajdzsán katonai és politikai értelemben is Törökország „lekötelezettje”). Oroszország békefenntartó missziója és az örményországi orosz katonai bázis továbbra is fennmaradt, amely miatt az orosz érdekérvényesítés a régióban – legalábbis egyelőre - továbbra is sértetlen.

A második hipotézist a disszertáció eredményei igazolták, amelyek szerint egy katonai konfliktus proxyháborúvá minősítésének feltétele, hogy minimum kettő regionális hatalom vagy szövetség egyidejű és aktív katonai fellépése jellemezze egy olyan ütközőzónában, amelyben a zónára befolyással rendelkező hatalmak közötti geopolitikai egyensúly megbomlik.

Harmadik hipotézis: *A nagyhatalom a határainál húzódó ütközőzónában kialakult politikai és katonai konfliktushelyzetet saját magára nézve biztonsági kockázatként kezeli, ezért magát a létében fenyegetve érző nagyhatalom önvédelemre hivatkozva a végsőkig folytatja a „preventív” háborút.*

A harmadik hipotézis egy összetett problémának bizonyult, amelynek igazolásához az értekezés több lépcsőben törekedett eljutni. Elsősorban megállapította az alaphelyzetet, amely szerint az orosz-ukrán háború egy olyan proxyháború, amely az Oroszország által elméleti síkon megteremtett Nagy Limitróf nyugati részén zajlik egy olyan ütközőállamban, amelynek feladata orosz szempontból éppen az lenne, hogy távol tartsa a közvetlen (nyílt és proxy-) háború lehetőségét más nagyhatalmakkal. Ukrajna stratégiai jelentősége abban jut kifejezésre, hogy ütközőállamként az egyensúlyi szerepe a nyugatorientáltság miatt megváltozott, ami a geopolitikai viszonyokat rendszerszinten változtatta meg a szuperhatalom USA és a nagyhatalom Oroszország között. (Chand, 2017) szerint az ütközőállamok „rendszerszinten nem feltétlenül bírnak stratégiai jelentőséggel”, de a szuperhatalom és az atom- és nagyhatalom közötti status quo megborulása minden bizonnyal rendszerszintű változás.)

Tekintettel az Oroszországi Föderáció konfliktusban játszott aktív és direkt szerepére, a kutatás az orosz külpolitika fő jegyeinek megállapítására is irányult.⁵⁰ Az orosz külpolitika egyik fő

⁵⁰ Az orosz külpolitika fő jellemvonásait a külön tanulmányban kutattam, amelynek eredményeként négy fő jellemvonást lehetett azonosítani. „1. A „közel-külföld” (a balti három államot ide nem értve) az orosz befolyás „legitim szférája”. „2. Ütközőzónák kiépítésére törekszik Oroszország és az EU/NATO befolyási övezetek között.” „3. Katonai erőalkalmazás előtt mindig nemzetközi jogi érveket keres.” „4. Nagyhatalomként ismerteti el és láttatja magát, a nemzetközi fórumokon nagyhatalmi szereplőként lép fel.” (Andrékó, 2023)

sajátossága, hogy az egykori Szovjetunió határai és a posztszovjet időszak Oroszországi Föderációjának határai közötti területet az orosz érdekek és befolyás legitím szférájának tekinti. (Matsaberidze, 2015) A másik pedig, hogy „Oroszország ütközőzónák kialakítására törekszik a NATO és az Oroszországi Föderáció határainál és a befolyása alatt lévő zónáknál ott, ahol lehet, mert ezzel próbálja csökkenteni a két katonai erőcsoport közti közvetlen konfliktus kitörésének lehetőségét.” (Simons, 2021) Az értekezés eredményei azt mutatják, hogy az orosz külpolitikai érzékenység, konkrétan az orosz politikai befolyás a „közel-külföld” tekintetében mindig erős volt és a jelenlegi politikai irányvonalnak is sarkalatos pontja. A Nagy Limitróf hosszú vonulatában kialakítandó ütközőzónákkal kapcsolatban az orosz hatalmi befolyás sosem puhul fel, a rivális nagyhatalmak minden politikai vagy katonai cselekedetére azonnal és élesen reagál, fenyegetettség érzése esetén pedig egyre inkább kompromisszumképtelbbé és merevebbé válik. Ez nyomon követhető az orosz-ukrán „korlátozott katonai művelet” során. Egyrészt az orosz hivatalos álláspont sosem villámháborúról és területi foglalásról nyilatkozott, az időtényező nem játszott szerepet (retorikai szinten) a háború hosszában, csupán a célok eléréséhez kötötte a katonai cselekmények végét. A területi foglalás helyett pedig nagy hangsúlyt fektetett Ukrajna ütközőállami szerepének fenntartására (semlegesség helyreállítása, gyenge katonai erő engedélyezése). Összességében megállapítható, hogy a harmadik hipotézist az értekezés megerősítette.

Negyedik hipotézis: *Egy olyan ütközőzónában, ahol a rivalizálás hard power eszközök alkalmazásában fejeződik ki, az ütközőállami szerepben lévő kis államoknak legkorábban a konfliktus lezárultával nyílnak esélyük hídállami szerepre váltani, ha egyébként a külső és belső feltételeik is adottak.*

A hipotézis megválaszolásának kulcsa a külső és belső feltételek meghatározása. A disszertáció eredményei azt mutatják, hogy a háborús konfliktus idejére az ütközőállami szerepben lévő kis állam számára szükségszerűen két út áll lehetőségként nyitva. Vagy a konfliktus végéig háborús félként ütközőállam marad, vagy még tovább súlyosbítja a helyzetét azzal, hogy a győztesnek vélt nagyhatalom érdekeivel azonosul és végső soron szatellit állammá válik. Ebből a minőségéből pedig kézenfekvő, hogy csak a konfliktus rendeződése után nyílnak lehetőségei kitörni. Ezt a kényszerhelyzetet mind az azeri-örmény, mind az orosz-ukrán háború elemzése igazolta. A nagyhatalmak politikai nyomásának enyhülése azonban nem feltétlenül jelenti a szerepváltás végrehajtását is. A disszertáció fókuszában álló kapurégió kialakulása egyrészt a nagyhatalmak gazdasági érdekérvényesítésétől függ, vagyis attól, hogy a háborús konfliktus után az ütközési tér geopolitikai egyensúlyhelyzete helyreáll-e, és a nagyhatalmak számára a

térség gazdasági fejlődése kockázatot jelenthet-e. A Transzkaukázusi ütközőtérben Azerbajdzsán és Örményország további gazdasági fejlődését egyik nagyhatalom sem ellenzi, de egyelőre a közeljövő kérdése, hogy az érintett kis államok élnek-e, vagy képesek-e élni a kialakult lehetőséggel.

Ukrajna esetében az esetleges hídállami szerephez való áttérést több tényező is akadályozza. Cohen alapján a hídtérségi szerep eséllyel akkor jöhet létre, ha a térben lévő mikroszintek egymással azonos kulturális értékeket vallanak és egy magasabb, de közel azonos szintű gazdasági fejlettségi szintről indulnak. A háborús veszteségeket elszenvedő Ukrajna azért önerőből nem lehet képes a konfliktus lezárása után azonnal hídállami szerepre váltani, mert a belső és külső feltételei nem adóttak. A gazdasági eladósodottság és az ütközőállami szerep várható visszakényszerítése eleve kizárják Ukrajnát az önerőből megvalósítható gyors gazdasági fejlődésből és a hídállami szerep realizálásából. A hipotézis Ukrajna esetében nem bizonyította be, hogy a háborús konfliktus megszűnése esetén hídállami szerepet vehetne fel, ugyanakkor csak elméleti lehetőségként határozta meg a külső és belső feltételek melletti realizálást, aminek bizonyítása az adatok és a tapasztalat hiányossága miatt nem teljeskörű. Fentiek miatt a hipotézist csak részben sikerült alátámasztani, ezért a kérdés további kutatása szükséges.

A disszertáció Magyarország helyzetének elemzése kapcsán néhány megállapítást tehetett:

1. Hazánk a kelet-közép-európai ütközőtér Középső „átmeneti” Zónájában, egy olyan mezoszintű egységben található, amelynek mikroszintjei az EU-nak, a NATO-nak, vagy mindkettőnek tagjai. Az ütközőtérben a nagyhatalmi érdekekben a politikai tényezők nem egyforma intenzitással jutnak kifejezésre a mikroszinteket alkotó kis államokkal kapcsolatban. Amennyiben békés körülmények dominálnak, a politikai és a katonai fókusz a NATO és az EU keleti határára koncentrálódik, és a középső „átmeneti” zónában lehetőség nyílik a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok fejlesztésére. Ebbe a zónába Magyarország mellett még Csehország, Szlovákia, Szlovénia és Horvátország van azonos nagyhatalmi befolyásnak kitéve.
2. A nyugati geopolitikai elmélettel összehasonlítva az orosz geopolitikai felfogást, megállapítható, hogy Magyarország az orosz elméletek szerint is ütközőtérben, azaz egy lágú klaszter, vagy limitróf „negatív dominanciájú” zónájában van. A térség helyzetét nehezíti, hogy az orosz külpolitikai gondolkodásban a kelet-közép-európai tér nem csupán egy limitróf, hanem a Nagy Limitróf része, amely az orosz nagyhatalmi felfogásban kulcsszerepet játszik az orosz állam biztonsági helyzetével kapcsolatban.

3. Cohen megállapítása szerint a kelet-közép-európai térség is a horizontális lemezeket, az egyes zónákat összekötő hídállammá vagy hídtérséggé válhat a történelem, a vallás és a hasonló fejlettségi szinten álló gazdaság miatt, ha a térségben viszonylag azonos szintű életszínvonal alakul ki.
4. Összességében megállapítható, hogy a jelenleg zajló orosz-ukrán háború a konfliktus lezárultáig bizonyosan olyan negatív külső körülményt jelent, amely lehetetlenné teszi az ütközőzóna minden mikroszintjének a szerepváltást. Ugyanakkor az orosz érdekek miatt a végtelenségig húzódhat a háború, amelynek eredményeként Ukrajna hídállami szerepe rövid és középtávon kizárható (amennyiben államisága egyáltalán megmarad). Magyarország hídállami szerepbe való váltása szempontjából ezért Ukrajna helyzete a háború lezárásával indifferensé válik. A fő szempont inkább az, hogy a Középső „átmeneti” Zónával kapcsolatban a nagyhatalmak gazdasági vagy politikai érdekei kerülnek középpontba, hogyan változik a nagyhatalmak befolyásának nagysága a térség egyes zónáiban, és Magyarország gazdasági teljesítménye és mutatói mennyire közelítik meg a térség államainak hasonló mutatóit.
5. A magyar érdekek szempontjából a fentiek miatt szükséges a gazdaság és az életszínvonal legalább olyan, de inkább eredményesebb szintre emelése, mint a szomszédjaié. Amennyiben ugyanis a gazdaság- és élet (mint a belső feltételek egy része, amelytől számos más olyan feltétel is függ, mint pl. a lakosság vállalkozási kedve, iskolai végzettsége, nyitottsága a kereskedelem és gazdasági fejlesztések iránt stb.) minőségét jelző mutatói alacsonyok, úgy a hídtérési szerep felvétele nem lehetséges, többek között a többi állam elzárkózása miatt.
6. Az értekezésben sikerült megszerezni és pontosítani az ütközőterek kialakulására, a világ geopolitikai terére, a kis államokra, kis hatalmakra, az ütközőállamokra, a szatellit államokra, a nagyhatalmak meghatározására és a proxyháborúkra vonatkozó szakirodalmi megállapításokat. Az elért eredmények alkalmasak arra, hogy segítsék a nemzetközi politikai, a biztonságpolitikai és a politológiai kutatásokat, elemző munkákat. A disszertáció új eredményei a Magyarországot magában foglaló kelet-közép-európai ütközőtér felépítésével és jellegzetes törésvonalaiival, a nyugati és az orosz elméletek összevetésével, a szupertranszit kialakulásával kapcsolatosak. A feltárt összefüggések és megállapítások – a terminus technikusok összeegyeztetésével – felhasználhatóak a modern történelem tanításában, a földrajzoktatásban, továbbá a társadalomtudományok kutatásaiban és a szociológia társadalmi hatásokkal foglalkozó részterületeinek vizsgálataiban.

7. A kutatás további irányai

Az értekezés eredményeiből következnek a további kutatások irányai, amelyek során vizsgálni szükséges, hogy az olyan együttműködések, mint például a V-4-ek és a Három Tenger Kezdeményezés sikeresek lehetnek-e, ha olyan államok is tagjai, amelyek kifejezetten ütközőzónában találhatóak és önmagukban is egyértelműen ütközőállamok. Nagyobb lehet-e az esély hídállamokká, kapurégiókká válni egy olyan együttműködés keretében, amelyben egyáltalán nincsenek ütközőállamok, mint például a „slavkovi háromszög”, amelyet Magyarországgal, Szlovéniával és Horvátországgal kibővítve gazdasági-kereskedelmi szempontból húzó régióvá lehetne változtatni? A térség minden államára jellemző, hogy történelmi, kulturális és általában véve civilizációs szempontból azonos, vagy nagyon hasonló fejlődési szinteken mentek keresztül, azonos értékeket vallanak, ami elviekben lehetségessé teszi a kapurégió kialakulását. A közel azonos gazdasági fejlettségi szint kialakítása és fenntartása elegendő alapot nyújthat a kapuállam kialakulásához, vagy további elsődlegesen szükséges feltételek biztosítása is kell a sikeres szerepváltáshoz?

Az értekezés kutatásai és az adatbázisok elemzése azt mutatja, hogy az ütközőállamok politikai vagy gazdasági érdekeinek érvényre juttatása céljából fontos befolyásoló eszköz a más kis államokkal vagy nemzetközi szervezetekkel kialakított külpolitikai és külgazdasági kapcsolat. A többi kis hatalommal való szorosabb együttműködés segítségével nagyobb eséllyel érvényesíthetik érdekeiket, mint egyedül. (Hafeznia et al., 2013), (Efremova, 2019). Másrészt egyes álláspontok szerint a nemzetközi politikában nem az igazságosság, hanem a béke és stabilitás biztosítása az elsődleges cél. (Biscop, 2023:1) Az értekezés eredményeire épülve további kutatási kérdésként jelenik meg a nemzetközi jog szerepének és a nemzetközi szervezetek tekintélyének erősítésére irányuló törekvések figyelemmel kísérése és elemzése, illetve a változást igénylő hatalmak azonosítása, kiemelt figyelmet fordítva a hazánkkal egy ütközőzónában lévő és szomszédos Ukrajna és Oroszország közötti katonai konfliktus esetleges hatásaira.

Fentiekén túl további kutatás szükséges a negyedik hipotézissel kapcsolatosan is, amely során a fókuszban a hídállamok és a hídtérségek jellemző tulajdonságaira és törvényszerűségeire vonatkozó összefüggések vizsgálata áll. Az orosz-ukrán háború békés lezárásával olyan történelmi helyzet is kialakulhat, amely a geopolitikai egyensúly beálltával megteremti a kedvező külső feltételt, azaz a nagyhatalmak közötti rivalizálás minőségileg átvált gazdasági versenyre, és ez elvi lehetőséget teremt a hídtérségi szerepre való áttérésre.

Köszönetnyilvánítás

Az értekezés elkészüléséhez számos előfeltételnek teljesülnie kellett, amelyből csak az egyik – bár lényeges – kritérium volt a szisztematikus kutató munka. A kutatás folyamata időben nem csupán azt az öt évet fogja át, amely a Doktori Iskolába történt felvétel óta eltelt, annál lényegesen hosszabb időtávra nyúlik vissza.

Ezen az úton tulajdonképpen még az 1990-es évek közepén – ahogyan Ő fogalmazott - „atyai jóbarátomként” dr. Tóth Barna sinológus professzor indított el, s a hosszú évek alatt folyamatosan figyelemmel kísért és tanácsokkal látott el. Még megérhette felvételemet a Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar Földtudományok Doktori Iskolájába, amelynek felvételi elbeszélgetéséről részletesen is be kellett neki számolnom. Eltávozása után pár évvel sikerült a doktori védésre beadnom a disszertációt, amely a segítségével és gondos, figyelmes támogatása nélkül ilyen formában biztosan nem készült volna el. Behunyva a szememet látom, amint elmosolyodik és azt mondja, amit a doktori felvételemkor is: „Én büszke vagyok rád!”

Köszönettel tartozom dr. Bernek Ágnesnek, aki először tanáromként, mára pedig barátomként is nagy szakmai tudással és elkötelezettséggel támogatott és irányt mutatott szakmai ismereteim bővítésében, a doktori kutatások során és az értekezés elkészítésében.

Ugyan így hálával tartozom dr. Szilágyi István professzornak a sok éves támogatása és tanácsai okán, amelyekkel segített áthidalni a disszertáció készítésekor időnként előforduló akadályokat.

Köszönöm családom türelmét és szerető, óvó megjegyzéseit, amelyekkel különösen az elmúlt öt év során igyekeztek a tudományos kutatómunkám ösztönözni és az egészséges egyensúlyt fenntartani a magánélet, illetve a sokszor a lelkesedés és a kutatás öröme miatt túlságosan maga alá temető „hobbim” között. Külön köszönettel tartozom Szentesi Leventének azokért az inspirációkért, amelyek az elmúlt évek során folytatott hosszú, gondolatébresztő vitáink és az ő értékes meglátásai révén születtek.

Hiszem, hogy ez az értekezés és az alapjául szolgáló számos kutatás, a pályámat követő barátok, pályatársak és családom támogatása, inspirációja és építő szándékú kritikája nélkül nem jöhetett volna létre, és az eredmények, mondhatni, a közös gondolkodás zálogaként születhettek meg!

Függelék – mozaikszavak jegyzéke

BRICS – Brazília, Oroszországi Föderáció, India, Kína, Dél-Afrikai Köztársaság

CIA – Központi Hírszerző Ügynökség (Central Intelligence Agency)

EBRD – Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank (European Bank for Reconstruction and Development)

EC – Európai Bizottság (European Commission)

ENSZ – Egyesült Nemzetek Szervezete (United Nations)

EP - effektív pártszám

EU - Európai Unió (European Union)

EULEX - Európai Unió Jogállamiság Missziója Koszovóban (The European Union Rule of Law Mission in Kosovo)

G20 – nemzetközi gazdasági együttműködés (the main forum for international economic cooperation)

GDP – bruttó hazai termék (gross domestic product)

KFOR - NATO vezetésű koszovói békefenntartó erők (Kosovo Force)

KK-k - Kemény Klaszterek (жесткие кластеры)

KL-k – Lágy Klaszterek (мягкие кластеры)

LH index - Loosemore-Hanby index

MFA - makroszintű pénzügyi támogatás (macro-level financial support)

NATO - Észak-atlanti Szerződés Szervezete (North Atlantic Treaty Organization)

UNMIK – Az Egyesült Nemzetek Koszovói Missziója (United Nations Mission in Kosovo)

USA - Amerikai Egyesült Államok (United States of America)

VGT - a világ geopolitikai tere

Irodalomjegyzék

Szakirodalom:

Allison, R., White, S., & Light, M. (2005). Belarus between East and West. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 21(4), 487–511. Letöltve:

<https://doi.org/10.1080/13523270500363411> (utolsó letöltés: 2024. október 16.)

Andrékó, G. (2018). *A 2015-ös balkáni útvonalon érkező illegális migrációs mozgás okai és hatása a magyar közösségre.* (Szakdolgozat). Zsigmond Király Egyetem, Budapest

Andrékó, G. (2020). A 2015-ös migrációs mozgás második fázisa és hatása a vajdasági magyar közösségre. *Felderítő Szemle*, 19(4), 102-149.

Andrékó G. (2020b). Az etnikai és a vallási tényezők centrifugális hatása a szerb- és az ukrán államra. *Felderítő Szemle*, 19(3) 127-147.

Andrékó, G. (2021). A kelet-közép-európai térséget befolyásoló geopolitikai hatások, *Felderítő Szemle*, 20(4) 5-29., 25 p. Letöltve: <https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2021-4.pdf> (utolsó letöltés: 2024. október 16.)

Andrékó, G. (2024). Oroszország, Ukrajna és Belarusz választási rendszerének és törvényhozási választásainak komparatív elemzése, *Területi Statisztika*, 2024(2)

Balanche, F. (2017). Lebanon: A Buffer State. *Brill*. 118–119. Letöltve:

https://doi.org/10.1163/9789004345188_053 (utolsó letöltés: 2022. június 18.)

Balogh, Á. (2002). Az 1930-as görög-török barátsági és semlegességi szerződés, *Documenta Historica 54., a SZTE BTK Történész Diákkör kiadványa*, Szeged, 9. p. http://acta.bibl.u-szeged.hu/38296/1/doc_054.pdf (utolsó letöltés: 2024. október 16.)

Beehner, L. & Meibauer, G. (2016). The Futility of Buffer Zones in International Politics. *Foreign Policy Research Institute by Elsevier Ltd*. Spring 2016.,

<https://mwi.westpoint.edu/wp-content/uploads/2016/02/The-Futility-of-Buffer-Zones-in-International.pdf> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Berneki, Á. (2018). *Közép- és Kelet-Európa a 21. század geopolitikai/geoökonómiai stratégiáiban.* Akadémiai Kiadó. Letöltve: <https://mersz.hu/bernek-kozep-es-kelet-europa-a-21-szazad-geopolitikaigeoekonomiai-strategiaiban/> (utolsó letöltés: 2024. október 16.)

- Bernek, Á. (2021). *Geopolitics of Central and Eastern Europe in the 21st century: From the buffer zone to the gateway zone*. Peter Lang GmbH, Studies in Politics, Security and Society, Volume 37., 2021.
- Biscop, S. (2023). *From Buffer to Frontier: Ukraine and the EU*. *Egmont Policy Brief 298*, EGMONT – Royal Institute for International Relations, Letöltve: https://www.egmontinstitute.be/app/uploads/2023/02/Sven-Biscop_Policy_Brief_298.pdf?type=pdf (utolsó letöltés: 2024. október 16.)
- Brzezinski, Z. (1999). *A nagy sakktábla*. Európa Kiadó, Budapest
- Brzezinsky, Z. (2013). *Stratégiai vízió*. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2013., 138-139. o.
- Brzezinski, Z. (2017). *A nagy sakktábla*. Antall József Tudásközpont, 2017.
- Buzan, B., & Wæver, O. (2003). *Regions and powers: A guide to the global security order*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cannon, J. A. (2009). "*Chaumont, Treaty of*". *A Dictionary of British History*, 1st rev. ed. Oxford, 2009.
- Chand, B. (2017). *Disaster Relief as a Political Tool: Analysing Indian and Chinese Responses after the Nepal Earthquakes*. *Strategic Analysis* 41(6).
- Chand, B. (2018). *Buffer States in Sub-Systemic Rivalries: Analyzing Nepal's Role in Sino-Indian Security Dynamics*. Florida International University, FIU Electronic Theses and Dissertations, <https://digitalcommons.fiu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5055&context=etd> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)
- Chay, J. (1986). *Korea, a Buffer State in World Politics*. In Chay-Ross (szerk.), Boulder: Westview Press
- Chay, J. & Ross, T. E. (1986). *Buffer States in International Politics*. Boulder: Westview Press
- Cohen, S. B. (1991). *Presidential Address: Global Geopolitical Change in the Post-Cold War Era*. *Annals of the Association of American Geographers*, 81(4).
- Cohen, S. B. (2009). *Geopolitics. The Geography of International Relations*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc. New York

Cohen, S. B. (2015). *Geopolitics, The Geography of International Relations*. Rowman and Littlefield, Lanham, Boulder, New York, London.

Cohen, S. F. (2018). America's Collusion With Neo-Nazis. *The Nation*, 02.05.2018., <https://www.thenation.com/article/archive/americas-collusion-with-neo-nazis/> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Csernicskó, I. & Melnyk, S. (2007). *Az ukrainai kisebbségek és a nyelvi oktatás*. Sevcsenko Nemzeti Egyetem, Kijev és II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász. Letöltve: http://real.mtak.hu/24988/7/ukrainai_kisebbségek_es_a_nyelvi_oktatás.pdf (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Dérens, J. A. & Geslin, L. (2015). Balkán: a Nyugat és Oroszország között húzódó új harcvonal? *Diplomatique*, 2015. június. Letöltve: <https://www.magyardiplo.hu/archivum/2015-január/195-2015-junius/1921-balkan-a-nyugat-es-oroszország-kozott-huzodo-uj-harcvonal.html> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Doroshko, M. & Tsyryfa, I. (2021). Baltic – Black Sea Area as a Geopolitical Reality: Does It Exist? *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne*, 2021(1). 107-136. Letöltve: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=944550> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Dudin, P. N. (2022). *Буферная государственность и региональный политический порядок в Восточной Азии: японские модели и их практическое воплощение в Северном и Восточном Китае в 1935-1945 гг.* (Pufferállam és regionális politikai rend Kelet-Ázsiában: japán modellek és gyakorlati megvalósításuk Észak- és Kelet-Kínában 1935-1945 között). (Doktori értekezés). Восточно-Сибирский государственный университет, Ulan-Ude. Letöltve: https://disser.spbu.ru/files/2022/disser_dudin_2.pdf (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Efremova, K. (2019). Small States in Great Power Politics. Understanding the “Buffer Effect”. *Central European Journal of International and Security Studies* 13(1). Letöltve: https://www.cejiss.org/images/issue_articles/2019-volume-13-issue-1-0/06-efremova.pdf (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Engdahl, F. W. (2022). Ukraine and the Deeper Global Suicide Agenda. *New Eastern Outlook*, 09.03.2022. Letöltve: <https://journal-neo.org/2022/03/09/ukraine-and-the-deeper-global-suicide-agenda/> és <http://www.williamengdahl.com/englishNEO9Mar2022.php> (utolsó letöltés: 2024. november 10.)

- Fazal, T. M. (2004). State Death in the International System. *International Organization*, 58(2). 300-344.
- Fazal, T. M. (2007). *State Death: The Politics and Geography of Conquest, Occupation, and Annexation*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Gazdik, Gy. (2012). A szíriai válság kialakulása és elmélyülése, *Kül-Világ a Nemzetközi Kapcsolatok folyóirata*, 9(1-2), 1-26. Letöltve: <http://epa.oszk.hu/00000/00039/00027/pdf/gazdik.pdf> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)
- Gear, M. B. (1941). „Role of Buffer States in International Relations”. *Journal of Geography*, 40(3).
- Gibadlo, L. (2023). Germany boosts its funding for military support to Ukraine. *Centre for Eastern Studies*. Letöltve: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2023-12-21/germany-boosts-its-funding-military-support-to-ukraine> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)
- Golosov, G.V. (2009): The Effective Number of Parties: A New Approach. *Party Politics*. 12 (2) <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1354068809339538> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)
- Gorelova, G. V. & Ryabtsev, V. N. (2018): Когнитивный подход к исследованию великого лимитрофа. (A Nagy Limitróf tanulmányozásának kognitív megközelítése). *Большая Евразия: Развитие, безопасность, сотрудничество. Ежегодник*, 1(1), Инион РАН.
- Gyimesi, R. (2014). *Az arab tavasz geopolitikai háttere*. (Szakdolgozat, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Természettudományi Kar). Letöltve: http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/szakdolgozat/2014-bsc/gyimesi_roland.pdf (utolsó letöltés: 2024. november 24.)
- Hafeznia, M. R., Ahmadi, S. & Hourcad, B. (2013). Explanation of the Structural and Functional Characteristics of Geographical Buffer Spaces. *Geopolitics Quarterly*, 8(4).
- Harmat, Á. P. & Bukva, K. (2015). A Közel–Kelet múltja, jelene és válságai. *Történelem cikkek*, 2015.07.02. Letöltve: <http://tortenelemcikkek.hu/node/182> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Háry, Sz. (2016). Centrifugális és centripetális erők Macedóniában. *Felderítő Szemle*, 15(3), 140–193. Letöltve: <https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2016-3.pdf> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Hubai, L. (2017). *A választástörténeti elemzés alapjai*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017., 1-28.o. Letöltve: <https://kti.uni-nke.hu/document/vtkk-uni-nke-hu/Hubai%20L%C3%A1szl%C3%B3%20-%20A%20v%C3%A1laszt%C3%A1st%C3%B6rt%C3%A9neti%20elemz%C3%A9s%20alapjai.pdf> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Huntington, S. P. (1998). *The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order*. Touchstone Books, 1998., 273-274. o.

Huntington, S. P. (2014). *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Budapest: Európa Könyvkiadó.

Ingalls, G. L. (1986). Buffer States: Outlining and expanding existing theory. In Chay-Ross (edited by), *Buffer States in World Politics*. Westview Press, inc. U.S.A.

Izsák, T. (2007). *Ukrajna természeti földrajza*. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. Letöltve: https://www.kmf.uz.ua/hun114/images/konyvek/Izsak_Tibor_Ukrajna%20termeszeti_foldrajza.pdf (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Jargalsaikhan, M. (2015). Mongolia's Dilemma: A Politically Linked, Economically Isolated Small Power. *The Asan Forum*. <https://theasanforum.org/mongolias-dilemma-a-politically-linked-economically-isolated-small-power/> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Jarrett, M. (2013). *The Congress of Vienna and its Legacy: War and Great Power Diplomacy after Napoleon*. London: I.B. Tauris & Company, Ltd. ISBN 978-1780761169.

Juhász, J. & Tóth, P. (2008). A szélsőjobboldal, a szélsőjobboldali radikalizmus és a populizmus előretörésének okairól Közép- és Kelet-Európában. *Európai Tükör: az Integrációs Stratégiai Munkacsoport kéthavonta megjelenő folyóirata* 13 : 4 pp. 116-124. , 9 p.

Kagan, R. (2015). „*The United States Must Resist a Return to Spheres of Interest in the International System*”. *Order from Chaos: Foreign Policy in a Troubled World*, The Brookings Institution. Letöltve: <http://www.brookings.edu/blogs/order-from->

chaos/posts/2015/02/19-united-states-must-resist-return-to-spheres-of-interest-international-system-kagan (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Kajati, Dr. Gy. (2011). *A természeti erőforrások gazdaságtana.* (Tankönyv). Eszterházy Károly Főiskola, Eger.

Kaltenecker, E. (2002). Gondolatok Katona Magda Az afganisztáni politikai kibontakozás lehetősége című cikkéhez, *Külügyi Szemle*, 2002(3), 168-181. Letöltve:

http://kki.hu/assets/upload/Kulugyi_Szemle_2002_03_Gondolatok_Katona_Magda_A_.pdf

(utolsó letöltés: 2017. november 18.)

Karácsony, D., Eröss, Á., Tátrai, P., Kovály, K. & Pidhrusniy, H. (2019). Demográfiai folyamatok és erőforrások Ukrajnában a geopolitikai törésvonalak tükrében. In: „*Kijevi csirke*” (Geo)politika a mai Ukrajnában. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Kalligram, Budapest, 2019. 136-157.

Katona, M. (2002). Az afganisztáni politikai kibontakozás lehetősége. *Külügyi Szemle*, 2002(2), 45-79. Letöltve:

http://kki.hu/assets/upload/Kulugyi_Szemle_2002_02_Az_afganisztani_politikai_.pdf (utolsó

letöltés: 2017. november 18.)

King, I. (2019). Not Contributing Enough? A Summary of European Military and Development Assistance to Ukraine Since 2014. *Center for Strategic and International Studies*. Letöltve: <https://www.csis.org/analysis/not-contributing-enough-summary-european-military-and-development-assistance-ukraine-2014> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Kissinger, H. (1996). *Diplomácia.* Hungarian edition, Panem-McGraw-Hill-Grafo. Budapest: Panem Kft.

Kissinger, H. (2002). Korszakváltás az amerikai külpolitikában? A 21. századi Amerika diplomáciai kérdései. Budapest: Panem-Grafo Kft.

Kovácsics, F. (2010). *Koszovó történeti földrajzi fejlődése a kezdetektől a független állam megteremtéséig* (Doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földtudományok Doktori Iskola, Pécs, 1-120.) Letöltve:

http://old.foldrajz.ttk.pte.hu/phd/phdkoord/nv/disszert/disszertacio_kovacsics_nv.pdf (utolsó

letöltés: 2017. november 17.)

Kovács, Z. (2015). *A koszovói albánok függetlenségi törekvései – szabadságharc vagy terrorizmus*. Nemzeti Közszerológati Egyetem, 1-11. pp. Letöltve: http://archiv.hhk.uni-nke.hu/uploads/media_items/kovacs-zoltan-a-koszovoi-albanok-fuggetlensegi-torekvesei.original.doc (utolsó letöltés: 2017. november 16.)

Kvitsiani, D.D.; Rozin, M.D. & Ryabtsev, V.N. (2018). Об использовании термина «лимитроф» в русскоязычной литературе 1920 – 1930-х гг. и его геополитическая трактовка в постперестроечный период (A „limitróf” kifejezés használatáról az 1920-30-as évek orosz nyelvű irodalmában és geopolitikai értelmezése a peresztrojka utáni időszakban). *Инженерный вестник Дона*, 2018(3). Letöltve: http://www.ivdon.ru/uploads/article/pdf/IVD_167_Rvitsiany.pdf_9de0fc6233.pdf (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Laakso, M. & Taagepera, R. (1979): "Effective" Number of Parties: A Measure with Application to West Europe". *Comparative Political Studies*. 12 (1): 3–27. <https://escholarship.org/uc/item/703827nv> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Lökös, A. (2013). *A közel-keleti térség integrálódása a világgazdaságba*. Világ– és Regionális Gazdaságtan Intézet Gazdaságtudományi Kar, Miskolci Egyetem, 1-59. Letöltve: http://phd.lib.uni-miskolc.hu/JaDoX_Portlets/documents/document_15225_section_7730.pdf (utolsó letöltés: 2017. december 13.)

Ludvig, Zs. (2011). *Oroszország és a Balkán: érdekek és politikák*. Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézet, Műhelytanulmányok, 88., 3-33. Letöltve: <http://www.vki.hu/mt/mh-88.pdf> (utolsó letöltés: 2017. november 14.)

Luhn, A. (2014). Preparing for War With Ukraine’s Fascist Defenders of Freedom. *Foreign Policy*, 30.08.2014. Letöltve: <https://foreignpolicy.com/2014/08/30/preparing-for-war-with-ukraines-fascist-defenders-of-freedom/> (utolsó letöltés: 2020. március 20.)

Maass, M. (2009). The elusive definition of the small state. *International Politics*, 46(1), 65-83.

Mackinder, H. J. (1904). The geographical pivot of history. *The Geographical Journal*, 23(4), 421-437. <https://doi.org/10.2307/1775498> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Mackinder, H. J. (1919). *Democratic Ideals and Reality*. A Study in the Politics of Reconstruction. New York: Henry Holt and Company, 186.

Maila, J. (1986). Buffer States: The Issues of Sovereignty. In Chay-Ross (edited by), *Buffer States in World Politics*; Westview Press, inc. U.S.A.

Majid, D. (2003). A kurdok eredettörténetétől a nemzeti elismerésig, *Korunk* 2003(11).
Letöltve: <https://epa.oszk.hu/00400/00458/00071/2003honap11cikk444.htm> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Marleku, A. (2013). Small States Foreign Policy: The Case of Kosovo. *Mediterranean Journal of Social Sciences*. Letöltve: <https://doi.org/10.5901/mjss.2013.v4n2p287> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Mathisen, T. (1971). *The functions of Small States in the Strategies of Great Power*. Oslo: Scandinavian University Press.

Matsaberidze, D. (2015). Russia vs. EU/US through Georgia and Ukraine, Connections. *The Quarterly Journal*, 14(2), 77-87. Letöltve: <http://connections-qj.org/article/russia-vs-euus-through-georgia-and-ukraine> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Menon, R. & Snyder, J.L. (2017). Bufferzones: Anachronism, powervacuum, or confidence builder? *Review of International Studies*, 43(5)

Menyhárt, J. (2003). Egyház és nyelv. (A katolikus egyház nyelvpolitikája Szlovákiában). *Társadalomtudományi Szemle*, 2003(2). Letöltve: <https://forumszemle.eu/2003/06/08/menyhart-jozsef-egyhazi-es-nyelv-a-katolikus-egyhazi-nyelvpolitikaja-szlovakiaiban/> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Mills, C. (2022). Military assistance to Ukraine 2014-2021. *House of Commons Library, Research Briefing* No. 7135, Letöltve: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/SN07135/SN07135.pdf> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Mills, C. (2023). Military assistance to Ukraine since the Russian invasion. *House of Commons Library, Research Briefing* No. 9477. Letöltve: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9477/CBP-9477.pdf> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Mills, R. (2017). Syrian oil a continuing conundrum. *The National*, 2017.07.23. Letöltve: <https://www.thenational.ae/business/energy/syrian-oil-a-continuing-conundrum-1.613474> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

- Mirheydar, D. (2006). *Principles of Political Geography*. Tehran, Samt Press.
- Mouritzen, H. (2017). Small states and Finlandisation in the Age of Trump. *Survival*, 59(2), 67-84. Letöltve: <https://doi.org/10.1080/00396338.2017.1302191> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)
- Mousseau, F. & Devillers, E. (2023). *War and Theft: The Takeover of Ukraine's Agricultural Land*. The Oakland Institute. Letöltve: <https://www.oaklandinstitute.org/sites/oaklandinstitute.org/files/takeover-ukraine-agricultural-land.pdf> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)
- Mowafa, T. (2012). *The Mineral Industry of Syria*. U.S. Geological Survey, August 2012. Letöltve: <https://d9-wret.s3.us-west-2.amazonaws.com/assets/palladium/production/mineral-pubs/country/2012/myb3-2012-sy.pdf> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)
- Murray, J. and others, eds. (1933). *The Oxford English Dictionary*. Oxford: The Clarendon Press
- Nagy, L. (2017). Az Oroszországi Föderáció külpolitikai koncepciója, *Hadtudomány*, 2017(1-2). Letöltve: https://www.mhht.eu/hadtudomany/2017/2017_1-2/HT_2017_49-62.pdf (utolsó letöltés: 2024. november 24.)
- Négyesi, J. (2012): *Szíria vallási, etnikai összetétele, szerepük a jelenlegi szíriai folyamatokban*. A kisebbségek geopolitikája, VIII. Magyar Politikai Földrajzi Konferencia, Pécs, 2012. november 15-16, Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar Földrajzi Intézet, Pécs, 127-135. Letöltve: [https://www.ttk.pte.hu/doc/mpfk-8-718e_\(1056\).pdf](https://www.ttk.pte.hu/doc/mpfk-8-718e_(1056).pdf) (utolsó letöltés: 2024. november 24.)
- Nicolas J. S. D., Medea, B. (2022). The United States Is Reaping What It Sowed in Ukraine, *The Progressive Magazine*, 01.02.2022. Letöltve: <https://progressive.org/latest/us-reaping-sowed-in-ukraine-benjamin-davies-220201/> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)
- N. Rózsa (2021). A Közel-Kelet nukleáris kérdései – középpontban az iráni nukleáris program. *Külgügyi Szemle* 20(3), pp. 145-170. Letöltve: <https://hiia.hu/wp-content/uploads/2021/11/05-N-Rozsa.pdf> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)
- Palka, E. J., Colonel (2001). *Afghanistan a regional geography*, Geography Faculty Department of Geography and Environmental Engineering. United States Military Academy

West Point, New York, 05.10.2001., 1-117. Letöltve:

<https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED476014.pdf> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Pap, N. (2016): Magyarország és a Balkán – kapcsolati terek és helyek. MTA doktori értekezés. https://real-d.mtak.hu/953/7/dc_1261_16_doktori_mu.pdf (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Park, S.J. (2016). *Securing Strategic Buffer Space: Case Studies and Implications for U.S. Global Strategy*, Center for the National Interest. Letöltve: <https://cftni.org/wp-content/uploads/2016/10/Park-Sungtae-Official-2.pdf> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Partem, M. G. (1983). The Buffer System in International Relations. *Journal of Conflict Resolution*, 27(1)

Pedi, R. (2020). Small States in Europe as a Buffer between East and West. Letöltve: https://www.researchgate.net/publication/341827784_Small_States_in_Europe_as_a_Buffer_between_East_and_West (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Peretz, D. (1994). *The Middle East today* (6th ed.). Praeger. ISBN: 9780275945756

Potter & Pitman (1930). „Buffer State”. *Encyclopedia of Social Science*, No.3-4.

Poulton, R. E. (2014). *In Praise of Buffer States*. Virginia Commonwealth University (VCU); Virginia State University. Letöltve:

https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2658588 (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Reményi, P. (2019). Koszovó politikai rendszere, In: Koller-Ördögh (szerk.) *Délkelet-Európa politikai rendszerei (1990-2017)*, Budapest, Magyarország, Dialóg Campus Kiadó (2019) 139-160. Letöltve: https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12766/web_PDF_delkelet_europa_politikai_rendszerei.pdf?sequence=1#page=140 (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Romsics, I. (2005). *Helyünk és sorsunk a Duna-medencében*. Osiris Kiadó, Budapest

Rothstein, R. (1968). *Alliances and Small Powers*. New York: Columbia University Press

Schneider-Petsinger, M., Wang, J., Jie, Y. & Crabtree, J. (2020). *US–China Strategic Competition. The Quest for Global Technological Leadership*. Chatham House. ISBN: 978 1 78413 376 4 Letöltve: <https://www.chathamhouse.org/2019/11/us-china-strategic->

[competition/impact-us-china-economic-conflict-trade-and-investment-flows](#) (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Shahbazov, F. (2023). *Turkey Supports Azerbaijan's Operation in Karabakh*. The Jamestown Foundation. Letöltve: <https://jamestown.org/program/turkey-supports-azerbaijans-operation-in-karabakh/> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Simons, G. (2021). Hard and Soft Power Approaches to Armed Conflicts: The United States in Iraq and Russia in Syria. *Russia in Global Affairs*, 2021(2). Letöltve: <https://eng.globalaffairs.ru/articles/hard-and-soft-power-iraq-syria/> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Solymos, A. (2010). Afganisztáni háborúk. *Magyar Hadtudományi Társaság*, Letöltve: https://www.mhtt.eu/hadtudomany/2010/2010_elektronikus/2010_e_28.pdf (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Spykman, N. J. & Rollins, A. A. (1939). Geographic Objectives in Foreign Policy. *The American Political Science Review*, 33.

Spykman, N. J. (1942). "Frontiers, Security and International Organization". *Geographical Review*, 32(3).

Spykman, N. J. (1944). *The geography of the peace*. Harcourt, Brace and Company.

Szilágyi I. (2019). Az orosz geopolitikai gondolkodás. Áttekintés. *Geopolitikai Szemle* 2019(1), 9-39. Letöltve: <https://core.ac.uk/download/pdf/229457165.pdf> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Szilágyi, I. (2019.b). *Nemzetközi rendszer és geopolitikai modellek Közép-Európai perspektívából*. Multidiszciplináris kihívások, sokszínű válaszok, Online folyóirat, Budapesti Gazdasági Egyetem, Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar, Közgazdasági és Üzleti Tudományok Tanszék, 2019(1). Letöltve: https://www.researchgate.net/publication/338333836_Nemzetkozi_rendszer_es_geopolitikai_modellek_Kozep-Europai_perspektivabol (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Thorhallsson, B. & Wivel, A. (2006): „Small States in the European Union: What Do We Know and What Would We Like to Know?” *Cambridge Review of International Affairs* 19(4).

Thorhallsson, B. & Steinsson, S. (2017). *Small State Foreign Policy*. Letöltve: <https://oxfordre.com/politics/display/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-484> (utolsó letöltés: 2019. június 3.)

Tsybursky, V.L. (1995). Земля за Великим Лимитрофом: от «России-Евразии» к «России в Евразии» (A Nagy Limitróf földjei: az „orosz-Euráziától” az „eurázsiai Oroszorszáig”). *Бизнес и политика* 1995(9). Letöltve: <https://books-all.ru/read/335859-zemlya-za-velikim-limitrofom-ot-rossii-evrazii-k-rossii-v-evrazii.html> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Turmanidze, T. (2009). *Buffer States: Power Policies, Foreign Policies and Concepts*. Nova Science Pub Incorporated.

Turovsky, R.F. (1999). Политическая география. Учебное пособие. – Москва – Смоленск (Politikai földrajz. Oktatóanyag. -Moszkva-Szmolenszk.), Московский Государственный Университет им. М.В.Ломоносова. Letöltve: <https://mylektsii.ru/5-148020.html> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Valeriano, B. & Benthuisen, J.V. (2012.). When states die: Geographic and territorial pathways to state death. *Third World Quarterly*, 33 (7), 1165-1189.

Vasa, L. (2020). Regionalizmus Közép-Ázsiában, *Tér Gazdaság Ember*, 2020(3). Letöltve: https://tge.sze.hu/images/dokumentumok/K%C3%B6tetek%20%C3%B6sszes%20cikkel/2020.%20VIII.%20%C3%A9vfolyam%203.%20sz%C3%A1m_Cikkek/TGE_2020_8_evfolyam_3_szam_VASA_LASZLO.pdf (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Veenendaal, W. P. & Corbett, J. (2015). „Why Small States Offer Important Answers to Large Questions.” *Comparative Political Studies* 48(4)

Vincent, F. (2023). Belarus, exile country for Wagner mercenaries and Russia's satellite, *Le Monde*. Letöltve: https://www.lemonde.fr/en/international/article/2023/06/28/belarus-exile-country-for-wagner-mercenaries-and-russia-s-satellite_6038810_4.html (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Vital, D. (1971). *The Survival of Small States*, London, UK: Oxford University Press, 1971.

Wight, M. (1995). *Power Politics* (ed. Hedley, B. & Carsten, H.). London: Leicester University Press, *Royal Institute of International Affairs*.

Wortelboer, S. (2022). *The assessment of various foreign policy strategies in buffer states. How do they alter the economic dependence of the country? A case study approach.* Utrecht University Faculty of Law, Economics and Governance. Letöltve:

<https://studenttheses.uu.nl/bitstream/handle/20.500.12932/43879/S.J.%20Wortelboer%20-%206437788%20-%20Thesis.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Zayats, D.V. (2003). *В поисках оптимального районирования мира.* (A világ optimális zónájának keresése). *География*, 2003(2). Letöltve:

<https://geo.1sept.ru/article.php?ID=200300208&ysclid=lqfkxiu1py979950154> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Ziring, L. (1986). *Asia's Pivotal Buffer States, In Buffer States in World Politics.* Ed. John Chay, J. & Ross, T. Boulder: Westview Press. inc. U.S.A.

Ziring, L. (1987). Buffer States on the Rim of Asia: Pakistan, Afghanistan, Iran and the Superpowers. In H. Malik (Ed.), *Soviet-American Relations with Pakistan, Iran and Afghanistan* 90–126. Palgrave Macmillan UK. Letöltve: https://doi.org/10.1007/978-1-349-08553-8_6 (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Adattárak, nemzetközi szervezetek, minisztériumok:

A Balkán CIMIC kézikönyve. (2004). *Magyar Honvédség, Civil-katonai Együttműködési és Lélektani Műveleti Központ*, Budapest. Letöltve: <https://docplayer.hu/2918115-A-balkan-cimic-kezikonyve.html> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Az Európai Unió Tanácsa. (2024). *Uniós szolidaritás Ukrajnával.* Letöltve: <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/eu-response-ukraine-invasion/eu-solidarity-ukraine/> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal. (2016). *A BÁH statisztikai kiadványfüzete, 2014-2015 év*, 160119 Kiadvány. Budapest. Letöltve: http://bmbah.hu/index.php?option=com_k2&view=item&layout=item&id=177&Itemid=965&lang=hu2014-2015 (utolsó letöltés: 2017. szeptember 4.)

Bundesregierung. (2022). *Support for Ukraine in challenging times*. Letöltve: <https://www.bundesregierung.de/breg-en/news/support-ukraine-2004148> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Camp Bondsteel Online. (2024). Letöltve: <http://www.army-technology.com/projects/campbondsteel/> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

CIA. (2020). *The World Factbook: Europe – Kosovo*. Letöltve: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/kosovo/factsheets/> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Department of Finance Canada. (2022). *Canada pledges additional support for Ukraine*. News release 14.02.2022. Letöltve: <https://www.canada.ca/en/department-finance/news/2022/02/canada-pledges-additional-support-for-ukraine.html> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

EBRD. (2024). *The EBRD and the war on Ukraine*. Letöltve: <https://www.ebrd.com/what-we-do/war-on-ukraine> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Európai Bizottság. (2024). *Ukrajna helyreállítása és újjáépítése, Folyamatos uniós támogatás*. Letöltve: https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-assistance-ukraine/recovery-and-reconstruction-ukraine_hu (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Európai Parlament. (2013). *Dél-Ázsia*. Letöltve: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/fiches_techniques/2013/060606/04A_FT\(2013\)060606_HU.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/fiches_techniques/2013/060606/04A_FT(2013)060606_HU.pdf) (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

European Commission. (2020). *EU approves disbursement of €500 million in macro-financial assistance to Ukraine. Press release*. Letöltve: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_955 (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

European Council. (2021). *EU relations with Ukraine*. Letöltve: <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/eastern-partnership/ukraine/> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Kijevi Patriarchátus Ukrán Ortodox Egyháza. (2024). *Святійший Патріарх Київський і Всієї Русь-України Філарет*. (Filaret Öszentsége, Kijev és Összorosz-Ukrán Pátriárka). Letöltve: <https://www.cerkva.info/biografiya-svyatijshyj-patriarh-kyyivs/> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Kolyandr, A. (2024). Russia's Economy: Closer to the Edge Than it Looks. The Center for European Policy Analysis (CEPA) Letöltve: <https://cepa.org/article/russias-economy-closer-to-the-edge-than-it-looks/> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Large Scale Agriculture. (2024). *Ukraine*. Letöltve: <https://www.largescaleagriculture.com/data/> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Magyar Helsinki Bizottság. (2009). *Afganisztán országinformációs összefoglaló*, 1-3. Letöltve: https://helsinki.hu/wp-content/uploads/Afganisztan_4.pdf (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Masters, J. & Merrow, W. (2024). *How much US aid going Ukraine*. Council on Foreign Relations, 09.05.2024. Letöltve: <https://www.cfr.org/article/how-much-us-aid-going-ukraine> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Merriam Webster Dictionary. (2023). *Definition of Limitrophe*. Letöltve: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/limitrophe> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Ministry of Defense of the Russian Federation. (2022). *Минобороны РФ: тяжелейший гуманитарный кризис в Донбассе предшествовал началу спецоперации*. (Az Oroszországi Föderáció Védelmi Minisztériuma: Donbasszban súlyos humanitárius válság előzte meg a különleges műveletet). VPK Novosti, Tass, 28.03.2022. Letöltve: https://vpk.name/news/590111_minoborony_rf_tyazheleishii_gumanitarnyi_krizis_v_donbasse_predshestvoval_nachalu_specoperacii.html (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Ministry of Defence of Ukraine. (2021). *В Україну прибули вантажі додаткової безпекової допомоги від Уряду США*. (Megérkeztek Ukrajnába az Egyesült Államok kormányának kiegészítő biztonsági szállítmányai). Letöltve: <https://www.mil.gov.ua/news/2021/10/10/v-ukrainu-pribuli-vantazhi-dodatkovoi-bezpekovoi-dopomogi-vid-uryadu-ssha/> (utolsó letöltés: 2021. november 10.)

Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation. (2022). *Briefing by Foreign Ministry spokesperson Maria Zakharova*. Moscow, 20.04.2022. Letöltve: https://mid.ru/ru/foreign_policy/news/1810165/ (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

National Security Archive. (2017.a.). *NATO Expansion: What Gorbachev Heard*. Letöltve: <https://nsarchive.gwu.edu/briefing-book/russia-programs/2017-12-12/nato-expansion-what-gorbachev-heard-western-leaders-early> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

National Security Archive. (2017.b.). *Mr. Hurd to Sir C. Mallaby (Bonn)*. Telegraphic N. 85: Secretary of State's Call on Herr Genscher: German Unification. Letöltve: <https://nsarchive.gwu.edu/document/16113-document-02-mr-hurd-sir-c-mallaby-bonn> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Risen, J. (2010). *U.S. Identifies Vast Mineral Riches in Afghanistan*. The New York Times, Asia Pacific, 13.06.2010. Letöltve: <http://www.nytimes.com/2010/06/14/world/asia/14minerals.html> (utolsó letöltés: 2017. november 22.)

Rosstatistic. (2022). *Національний состав України: населення без Донбасса и Крима*. (Ukrajna etnikai összetétele: Donbass és Krím nélküli népesség). Letöltve: <https://rosstatistic.ru/statistika/natsionalnyj-sostav-ukrainy-naselenie-bez-donbassa-i-kryma?ysclid=lrfeerx2k2382423975> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

State Statistical Service of Ukraine. (2017). *Statistical publication "Available Population of Ukraine, as of January 1, 2017"*. Letöltve: http://db.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/eng/publ_new1/2017/publ2017.asp (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

The Independent Commission for Mines and Minerals. (2024). *Mineral Resources*. <https://www.kosovo-mining.org/mineral-resources/geology/?lang=en> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

The World Bank. (2024). *GDP per capita (current US\$) – Afghanistan*. Letöltve: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=AF> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Thomas, G. P. (2012). *Syria: Mining, Minerals and Fuel Resources*. Letöltve: <https://www.azomining.com/Article.aspx?ArticleID=202> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Ukrinform. (2013). *Україна у фокусі іноземних ЗМІ*. (Ukrajna a külföldi média középpontjában). Letöltve: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1550581-ukraina_u_fokusi_inozemnih_zmi_1866047.html (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Unconventional gas in Ukraine. (2013). *Shale gas reserves and major fields of Ukraine*. Letöltve: <https://shalegas.in.ua/en/shale-gas-resources-in-ukraine/> (utolsó letöltés: 2020. november 24.)

Unconventional gas in Ukraine. (2024). *Map of the wells and areas, Shale gas reserves and major fields of Ukraine*. Letöltve: <https://shalegas.in.ua/en/karta/> (utolsó letöltés: 2020. november 24.)

United States/Department of Defense. (2011). *Dictionary of Military Terms and Acronyms*, Washington D.C.

Urfi, P. (2018). *Megalakult a Moszkvától független, önálló ukrán ortodox egyház*, 444.hu., Letöltve: <https://444.hu/2018/12/15/megalakult-a-moszkvatol-fuggetlen-onallo-ukran-ortodox-egyhazi> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

USDA Foreign Agricultural Service. (2023). *Ukraine*. Letöltve: <https://www.fas.usda.gov/regions/ukraine> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

U.S. Department of Defense. (2022). *Defense Officials Hold Media Brief on the Training of Ukrainian Military*, 04.05.2022. Letöltve: <https://www.defense.gov/News/Transcripts/Transcript/Article/3020390/defense-officials-hold-media-brief-on-the-training-of-ukrainian-military/> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

U.S. Energy Information Administration. (2013). *Syrian unrest threatens potential role as an energy transit country*. Independent Statistics and Analysis, Letöltve: <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=10331> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

U.S. Geological Survey Minerals Yearbook. (2013). 60.1-60.6. Letöltve: <https://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/country/2013/myb3-2013-sy.pdf> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Vjugin, O., Gurvics, E., Itskhoki, O. & Jakovlev, A. (2023). *Worse Than a Crisis. The 2022 Russian economic anomaly: how it works, and where it is headed, Re: Russia*. Letöltve: <https://re-russia.net/en/expertise/052/> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

World Bank. (2020a). *Belarus*. Letöltve: https://databank.worldbank.org/views/reports/reportwidget.aspx?Report_Name=CountryProfile&Id=b450fd57&tbar=y&dd=y&inf=n&zm=n&country=BLR (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

World Bank. (2020b). *Hungary*. Letöltve: https://databank.worldbank.org/views/reports/reportwidget.aspx?Report_Name=CountryProfile

[e&Id=b450fd57&tbar=y&dd=y&inf=n&zm=n&country=HUN](https://databank.worldbank.org/views/reports/reportwidget.aspx?Report_Name=CountryProfile&Id=b450fd57&tbar=y&dd=y&inf=n&zm=n&country=HUN) (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

World Bank. (2020c). Poland. Letöltve:

https://databank.worldbank.org/views/reports/reportwidget.aspx?Report_Name=CountryProfile&Id=b450fd57&tbar=y&dd=y&inf=n&zm=n&country=POL (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

World Bank. (2020d). Romania. Letöltve:

https://databank.worldbank.org/views/reports/reportwidget.aspx?Report_Name=CountryProfile&Id=b450fd57&tbar=y&dd=y&inf=n&zm=n&country=ROU (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

World Bank. (2020e). Ukraine. Letöltve:

https://databank.worldbank.org/views/reports/reportwidget.aspx?Report_Name=CountryProfile&Id=b450fd57&tbar=y&dd=y&inf=n&zm=n&country=UKR (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

World Bank. (2022a). *Afghanistan*. Letöltve: <https://data.worldbank.org/country/afghanistan> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

World Bank. (2022b). *Syrian Arab Republic*. Letöltve:

<https://data.worldbank.org/country/syrian-arab-republic?view=chart> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

World Bank. (2022c). *Ukraine*. Letöltve:

<https://data.worldbank.org/country/ukraine?view=chart> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Worldometer. (2024). *Afghanistan Population (Live)*. Letöltve:

<http://www.worldometers.info/world-population/afghanistan-population/> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

World Population Prospects 2017. (2017). *United Nations, DESA, Population Division*.

Letöltve: <https://esa.un.org/unpd/wpp/Download/Standard/Population/> (utolsó letöltés: 2018. április 20.)

Word Statistics Pocketbook 2017 edition. (2017). *Department of Economic and Social Affairs Statistics Division*, Series V, No. 41 United Nations, New York, 2017., 33. Letöltve:

<https://unstats.un.org/unsd/publications/pocketbook/files/world-stats-pocketbook-2017.pdf>

(utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Internetes források:

Aljazeera. (2023). *Turkey supports 'steps taken by Azerbaijan' in Nagorno-Karabakh: Erdogan*. Letöltve: <https://www.aljazeera.com/news/2023/9/20/turkey-supports-steps-taken-by-azerbaijan-in-nagorno-karabakh-erdogan> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Arukhtin, Y. (2019). *Украинский «томос» против «Москвы — Третьего Рима»* (Ukrán "tomosz" vs. "Moszkva, a harmadik Róma"). Alternativa. Letöltve: <https://alternatio.org/articles/item/66479-ukrainsky-tomos-protiv-moskvy-%E2%80%95-tretego-rima> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Associated Press. (2022). *Swedes step up military contingency over Russian activity*. Letöltve: <https://apnews.com/article/europe-russia-sweden-baltic-sea-3fe414014136ed6d26519faee497cbe3> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

BÁH. (2015). *Sajtótájékoztató 2015-1.ppt 3. tábla*. Letöltve: http://bmbah.hu/index.php?option=com_k2&view=item&layout=item&id=177&Itemid=965&lang=hu (utolsó letöltés: 2017. szeptember 16.)

Baranets, V. (2022). *Чем специальная операция в Донбассе отличается от войны*. (Miben különbözik a Donbassban zajló különleges művelet egy háborútól?) Komsomolskaya Pravda, 24.02.2022. Letöltve: <https://www.kp.ru/daily/27368/4550179/> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

BBC. (2019). *Результаты второго тура выборов на Украине. Интерактивная карта*. (Az ukrán választások második fordulójának eredményei. Interaktív térkép.) Letöltve: <https://www.bbc.com/russian/features-48006285> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

BBC. (2020). *Что случилось в Нагорном Карабахе? Отвечаем на главные вопросы*. 6.10.2020. (Mi történt Hegyi-Karabahban? Megválaszoljuk a legfontosabb kérdéseket. 2020.10.6.) Letöltve: <https://www.bbc.com/russian/features-54427054> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

BBC News. (2022). "Демилитаризация" Украины: какие цели преследует российская армия и что будет дальше? 25.02.2022. (Ukrajna „demilitarizálása”: milyen célokat követ az orosz hadsereg, és mi lesz ezután? 2022.02.25.) Letöltve:

<https://www.bbc.com/russian/features-60524014> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Biznes Alert. (2015). *Zniknął sen lupkowy Ukrainy*. (Ukraine's shale dream has disappeared). Letöltve: <https://biznesalert.pl/zniknal-sen-lupkowy-ukrainy/> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Business Newspaper. (2022). *Лавров заявил, что Россия не потерпит ультиматумов от Украины*, 22.04.2022. (Lavrov kijelentette, hogy Oroszország nem tűr ultimátumokat Ukrajnától, 2022.04.22.). Letöltve:

<https://www.rbc.ru/rbcfreenews/6262c9749a794719d33f521a> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

De Spiegeleire, S. (1994). *Of Buffers and Bridges. Some Geodetic Thoughts on European Stability in the Post-Cold War Era*. Letöltve:

https://www.researchgate.net/publication/260061926_Of_Buffers_and_Bridges_Some_Geodetic_Thoughts_on_the_European_Security_Landscape#fullTextFileContent (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Eurasia Expert. (2022). *Путин: действия Киева ставят под вопрос украинскую государственность*. 05.03.2022. (Putyin: Kijev lépései megkérdőjelezi az ukrán államiságot. 2022.03.05.) Letöltve: https://eurasia.expert/putin-deystviya-kieva-stavyat-pod-vopros-ukrainskuyu-gosudarstvennost/?utm_source=google.hu&utm_medium=organic&utm_campaign=google.hu&utm_referrer=google.hu (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Evropeyskaya Pravda. (2022). *Зеленский в Мюнхене о Будапештском меморандуме: нет ни оружия, ни безопасности*, 19.02.2022. (Zelenszkij Münchenben a Budapesti Memorandumról: se fegyver, se biztonság, 2022.02.19.). Letöltve:

<https://www.euointegration.com.ua/rus/news/2022/02/19/7134275/> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Fedinec, Cs. (2022). *Mik is voltak azok a „Minszki megállapodások”? Országút.com*, 28.02.2022. Letöltve: <https://orszagut.com/kozelet/mik-is-voltak-azok-a-minszki-megallapodasok-2594> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Fedoriv, I. (2022). Суд заборонив “Опозиційний блок”. (A bíróság betiltotta az "Ellenzéki Blokkot"). Letöltve: <https://www.chesno.org/post/5215/> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Grobman, E. (2022). В группу по референдуму Южной Осетии о присоединении к России вошли четыре президента республики. (Az Oroszországhoz való csatlakozásról szóló délszét népszavazáson négy köztársasági elnök is részt vett.) Vedomosti, 07.04.2022. Letöltve: <https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2022/04/06/916990-referendumu-yuzhnoi-osetii> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Honvédelem. (2010). Nem lesz orosz katonai bázis Szerbiában honvedelem.hu/MTI. Letöltve: <https://honvedelem.hu/hirek/nem-lesz-orosz-katonai-bazis-szerbiaban.html> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Hopkins, V. (2023). Belarus Is Fast Becoming a ‘Vassal State’ of Russia. The New York Times. Letöltve: <https://www.nytimes.com/2023/06/22/world/europe/belarus-russia-lukashenko.html> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Horoshilov, M. (2022). Зеленский заявил о готовности обсуждать признание Крыма и Донбасса. (Zelenszkij bejelentette, hogy kész tárgyalni a Krím és a Donbász elismeréséről.) Parlamentskaja Gazeta, 08.03.2022. Letöltve: <https://www.pnp.ru/in-world/zelenskiy-zayavil-o-gotovnosti-obsuzhdat-priznanie-kryma-i-donbassa.html> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Huang, Lanlan, Cui & Fandi (2022). GT investigates: Evidence suggests US may have supported neo-Nazi Azov Battalion. Global Times, 07.03.2022. Letöltve: <https://www.globaltimes.cn/page/202203/1254217.shtml> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Hujber, D. (2022). Az orosz hadsereg még csak ellenállásba sem ütközött az ukrán határnál. Limer.hu, 24.02.2022. Letöltve: https://limer.hu/orosz-hadsereg-putyin-ukrajna-invazio/?utm_source=plugin&utm_medium=notification&utm_id=990059 (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

HVG (2022). Életbe léptek az ukrán nyelvtörvény sajtóra vonatkozó rendelkezései. Heti Világgazdaság, 2022.01.16. Letöltve: https://hvg.hu/vilag/20220116_Eletbe_leptek_az_ukran_nyelvtorveny_sajtora_vonatkozo_rendelkezesei (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Kommersant. (2021). *Вперед, в прошлое.* (Előre a múltba.) Москва, 17.12.2021. Letöltve: <https://www.kommersant.ru/doc/5139389> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Kommersant. (2022). *Вучич: Сербия поддерживает целостность Украины, но 85% населения на стороне России.* 22.02.2022. (Vučić: Szerbia támogatja Ukrajna integritását, de a lakosság 85%-a Oroszország oldalán áll. 2022.02.22.) Letöltve: <https://www.kommersant.ru/doc/5228789?ysclid=m3wvcrigz9737761020> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Kulagin, V. (2022). *Никогда не было и не будет такой цели: почему Абхазия не собирается входить в состав России, Президент Абхазии Аслан Бжания поприветствовал стремление Южной Осетии войти в состав России.* (Soha nem volt és nem is lesz ilyen cél: Abházia miért nem készül Oroszországgal egyesülni, Aszlan Bzsania abház elnök üdvözölte Dél-Oszétia törekvését, hogy Oroszországgal egyesüljön.) Gazeta.ru, 31.03.2022. Letöltve: <https://www.gazeta.ru/politics/2022/03/31/14685079.shtml> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Magyari, P. (2018). *Ukrajna úgy építi nyugatira magát, hogy a téglákat a kisebbségek iskoláiból üti ki, 444.hu, 2018. június 6.* Letöltve: <https://444.hu/2018/06/06/ukrajna-ugy-epiti-nyugatira-magat-hogy-a-teglakat-a-kisebbségek-iskolaibol-uti-ki> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Magyar Kurír. (2018). *A szerb ortodox egyház nem ismeri el az ukrán ortodox egyház önállóságát.* Katolikus hírportál. Letöltve: <https://www.magyarkurir.hu/hirek/a-szerb-ortodox-egyhaz-nem-ismeri-el-az-ukran-ortodox-egyhaz-onallosulasat> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Magyarországi Református Egyház. (2010). *Beiktatták a szerbek 45. patriarcháját.* regi.reformatus.hu. Letöltve: <https://regi.reformatus.hu/mutat/vasarnap-volt-a-szerbek-45-patriarchajanak-tronraueltetese-koszovoban/> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Manzinger, K. (2023). *Örmény exodus Hegyi-Karabahból. Egy befagyott konfliktus eltűnése.* Ludovika. Az NKE tudományos platformja. Letöltve: <https://www.ludovika.hu/blogok/messelato/2023/10/02/ormeny-exodus-hegyi-karabahbol/> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Maysaya, V. (2016). *Кавказ в перекрестье замыслов и смыслов.* (A Kaukázus az ötletek és jelentések célkeresztjében). Информационно-аналитического портала "Геополитика.ru",

01.02.2016. Letöltve: <https://www.geopolitika.ru/article/kavkaz-v-perekreste-zamyslov-i-smyslov?ysclid=m3wv17v17x310810591> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Miller, A.L. (2005). *A Superpower? No Time Soon*. Hoover Digest, Online 2005. Letöltve: <https://www.hoover.org/research/superpower-no-time-soon> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Moskva24. (2022). *Денацификация Украины будет завершена – представитель РФ в ООН*, 28.04.2022. (Végrehajtjuk Ukrajna náciítlanítását – az Oroszországi Föderáció ENSZ-képviselője, 2022.04.28.) Letöltve: https://www.m24.ru/news/politika/28042022/456167?utm_source=CopyBuf (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Muhi, G. (2022). *A Donbasz sokkal fontosabb, mint eddig gondoltuk*. Letöltve: <https://hold.hu/holdblog/orosz-ukran-haboru-donbasz-ellatasbiztonsag-gazar-pala-energia/> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Nation Master. (2023). *Ukraine Agriculture Stats*. Letöltve: <https://www.nationmaster.com/country-info/profiles/Ukraine/Agriculture/All-stats> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

NATO. (2024). *NATO's military presence in the east of the Alliance*. Letöltve: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_136388.htm (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Novosti. (2022). *Путин пригрозил Украине потерей государственности, если „продолжит в том же духе”*. 05.03.2022. (Putyin megfenyegette Ukrajnát, ha „ugyanazzal a szellemiséggel folytatja”, elveszíti állami létét. 2022.03.05.) Letöltve: <https://novosti.dn.ua/news/321430-putin-prigrozil-ukraine-poterej-gosudarstvennosti-esli-prodolzhit-v-tom-zhe-duhe#> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Nyilas, G. (2022). *Órákon belül dönt Putyin, hogy elismeri-e a szakadár Donyeck és Luganszk függetlenségét*. Telex, külföld, 2022.02.21. Letöltve: <https://telex.hu/kulfold/2022/02/21/putyin-nemzetbiztonsagi-tanacs-ules-orosz-ukran-valsag> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Origo. (2018). *Afganisztán földrajzi adottságai (2018): Afganisztán földrajzi adottságai*. origo.hu. Letöltve: <http://www.origo.hu/nagyvilag/20010919afganisztan.html> (utolsó letöltés: 2018. február 5.)

Petrus, Sz. (2021). *Európáért versengő 'áramlatok' – Délről is kerülnek a vezetékek Ukrajnát.* Az üzlet, 2021.10.22. Letöltve: <https://azuzlet.hu/europaert-versengo-aramlatok-delrol-is-kerulik-a-vezetekek-ukrajnat/> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Portfolio. (2013). *Itt a hatalmas orosz-ukrán megállapodás!* Letöltve : <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20131217/itt-a-hatalmas-orosz-ukran-megallapodas-193129> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Portfolio. (2021). *Amerika egy halom felszerelést küld az ukrán hadseregnek, pár nappal a Putyin-Biden csúcs előtt.* Letöltve: <https://www.portfolio.hu/global/20210612/amerika-egy-halom-felszerelést-küld-az-ukrán-hadseregnek-par-nappal-a-putyin-biden-csucs-elott-487760> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Pugliese, D. (2021). *Allegations of Canadian troops training neo-Nazis and war criminals sparks military review.* Ottawa Citizen, 08.11.2021. Letöltve: <https://ottawacitizen.com/news/national/defence-watch/allegations-of-canadian-troops-training-neo-nazis-and-war-criminals-sparks-military-review> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

RBC Daily Business Newspaper. (2022). *Зеленский пригрозил пересмотреть отказ Украины от ядерного оружия.* 19.02.2022. (Zelenszkij azzal fenyegetőzött, hogy felülvizsgálja Ukrajna nukleáris fegyverekről való lemondással kapcsolatos döntését. 2022.02.19.) Letöltve: <https://www.rbc.ru/politics/19/02/2022/621108ac9a7947f316c3b93e> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

RBC Daily Business Newspaper. (2022). *Путин назвал цель военной операции на Украине.* 18.03.2022. (Putyin megnevezte az ukrán hadművelet célját. 2022.03.18.) Letöltve: <https://www.rbc.ru/politics/18/03/2022/623488529a7947de68c1e85c> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Reuters. (2023). *Turkey says it played no direct role in Karabakh operation.* Letöltve: <https://www.reuters.com/world/azerbaijan-ally-turkey-says-it-played-no-direct-role-karabakh-operation-2023-09-21/> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Ria Novosti. (2014a). *Суд Киева продолжит рассмотрение иска о запрете Компартии Украины.* (A kijevi bíróság folytatja az Ukrán Kommunista Párt betiltására irányuló kérelem tanulmányozását). Letöltve: <https://ria.ru/20140814/1019930698.html> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Ria Novosti. (2014b). *Спикер Верховной рады Украины объявил о роспуске фракции Компартии.* (Az ukrán Verhovna Rada elnöke bejelentette a kommunista párt frakciójának feloszlását). Letöltve: <https://ria.ru/20140724/1017321504.html> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

RIA Novosti. (2006). *Лавров: с Россией нельзя разговаривать языком шантажа и провокаций.* 06.10.2006. (Lavrov: Nem lehet Oroszországgal a zsarolás és a provokációk nyelvén beszélni. 2006.10.06.) Letöltve: <https://obzor.city/news/110213> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

RIA Novosti. (2022.a.). *Главы ДНР и ЛНР попросили Путина признать независимость республик.* 21.02.2022. (A Donyecki Népköztársaság és a Luganszki Népköztársaság vezetői arra kérték Putyint, hogy ismerje el a köztársaságok függetlenségét. 2022.02.21.) Letöltve: <https://ria.ru/20220221/dnr-1774105558.html> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

RIA Novosti. (2022.b.). *Путин подписал указы о признании ДНР и ЛНР.* 21.02.2022. (Putyin aláírta a Donyecki Népköztársaság és a Luganszki Népköztársaság elismeréséről szóló rendeleteket. 2022.02.21.) Letöltve: <https://ria.ru/20220221/putin-1774181531.html> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

RIA Novosti. (2022.c.). *Путин объяснил, из-за чего может начаться война России и НАТО.* 03.02.2022. (Putyin megmagyarázta, miért kezdődhet háború Oroszország és a NATO között. 2022.02.03.) Letöltve: <https://ria.ru/20220203/politika-1770913972.html?in=t> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Savcsuk, N. (2010). „*Запасы томашовского метана практически бесконечны*”. („Tomašov metántartalékai szinte végtelenek”). Vchaspik, Geo News, 2010. Letöltve: <https://vchaspik.ua/21858zapasy-tomashovskogo-metana-prakticheski-beskonechny> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Shynkaruk, K. (2023). *Ukraine's push for NATO membership is rooted in its European past – and its future.* (Ukrajna NATO-tagságra irányuló törekvése európai múltjában – és jövőjében – gyökerezik.) Letöltve: <https://theconversation.com/ukraines-push-for-nato-membership-is-rooted-in-its-european-past-and-its-future-209839> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Sergeitsev, T. (2022). *Что Россия должна сделать с Украиной.* 03.04.2022. (Mit tegyen Oroszország Ukrajnával. 2022.04.03.) RIA Novosti, Letöltve: <https://ria.ru/20220403/ukraina-1781469605.html> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Sidorchik, A. (2020). *Двойка, господин посол. Почему «Малороссия» — второе название Украины.* (A második, nagykövet úr. Miért „Malorossiya” Ukrajna második neve). *Argumenti i fakti*, 30.01.2020. Letöltve:

https://aif.ru/society/history/dvoyka_gospodin_posol_pochemu_malorossiya_vtoroe_nazvanie_ukrainy?ysclid=lrfq4blhdg977097693 (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Slovo i Dilo. (2021). *Война и мир в обещаниях Зеленского: как менялась риторика президента по Донбассу.* (Háború és béke Zelenszkij ígéreteiben: hogyan változott az elnök retorikája a Donyec-medencében). Letöltve:

<https://ru.slovoidilo.ua/2021/07/27/statja/politika/vojna-i-mir-obeshhaniyax-zelenskogo-kak-menyalas-ritorika-prezidenta-donbassu> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Studfiles. (2016). *Площадь украинских чернозёмов равна площади Великобритании.* (Az ukrán feketeföld területe megegyezik Nagy-Britannia területével). Letöltve:

<https://studfile.net/preview/5149553/page:2/> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Svobodnaya Pressa. (2024). *Медведев: Россия должна создать защитный кордон.* (Medvegyev: Oroszországnak védőkordont kell létrehoznia). Letöltve:

<https://svpressa.ru/politic/news/405804/> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

TASS. (2021, a). *МИД опубликовал проекты документов по обеспечению безопасности со стороны США и НАТО.* (A Külügyminisztérium közzétette az Egyesült Államok és a NATO biztonság garantálásáról szóló dokumentumtervezeteket.). Letöltve:

<https://tass.ru/politika/13228135> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

TASS. (2021, b). *Как Россия противостояла расширению НАТО на восток.* (Hogyan ellenezte Oroszország a NATO keleti bővítését). Letöltve:

https://tass.ru/info/13234511?utm_source=google.hu&utm_medium=organic&utm_campaign=google.hu&utm_referrer=google.hu (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Teach Mideast. (2023). *What is the Middle East? An Educational Initiative of the Middle East Policy Council.* Letöltve: <http://teachmideast.org/articles/what-is-the-middle-east> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

The Independent Commission for Mines and Minerals. (2023). *Geography.* Letöltve:

<https://kosovo-mining.org/kosovo/geography/?lang=en> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

The Independent Commission for Mines and Minerals. (2024). *Mineral Resources, Mineral deposits*. Letöltve: <https://kosovo-mining.org/mineral-resources/mineral-deposits/?lang=en> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

The International Campaign to Abolish Nuclear Weapons. (2023). *Which countries have nuclear weapons?* Letöltve: https://www.icanw.org/nuclear_arsenals?gad_source=1&gclid=Cj0KCQiAsvWrBhC0ARIsA04E6f9zDwqAliKctU3XVTQ9_JhnIjO9F_xsQoeIA7jritcd3a1FEKfvUSMaAiksEALw_wcB (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

True Christianity Info. (2024). *Утворення Української православної церкви Київського патріархату*. (Az Ukrán Ortodox Egyház Kijevi Patriarchátusának megalakulása.) Letöltve: https://www.truechristianity.info/ua/books/zakon_bozhyi/zakon_bozhyi_045.php (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Ukrainskaya Pravda. (2021). *Британия и Украина ведут переговоры о продаже ракет для катеров и самолетов*. (Nagy-Britannia és Ukrajna hajó- és repülőgéprakták eladásáról tárgyal.) Letöltve: https://www-pravda-com-ua.translate.google.com/rus/news/2021/10/21/7311157/?x_tr_sl=auto&x_tr_tl=hu&x_tr_hl=hu&x_tr_pto=op (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Vaticannews. (2018). *Ukraine: Kirche von Griechenland erkennt neue Kirche an*. Letöltve: <https://www.vaticannews.va/de/welt/news/2019-10/ukraine-orthodoxe-kirche-griechenland-erkennung-spaltung-krise.html> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Vukašinović, S. & Stanić, M. (2016). *Nova ruska baza u Srbiji Moskva bi da u Vojvodini pravi trenazni centar*. (Moszkva új orosz kiképzőbázist akar létrehozni a Vajdaságban.) Letöltve: <http://www.blic.rs/vesti/politika/nova-ruska-baza-u-srbiji-moskva-bi-da-u-vojvodini-pravi-trenazni-centar/etbfl1d8> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Világgazdaság. (2014). *Ezermilliárd dollár vár Afganisztán földje alatt*. Letöltve: <https://www.vg.hu/penzugy/ezermilliard-dollar-var-afganisztan-foldje-alatt-435087/> (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Warner, D. (2014). *Что означает «федерализация» для Украины?* (Mit jelent Ukrajna föderalizálása?) swissinfo.ch, 02.05.2014.. Letöltve: https://www.swissinfo.ch/rus/politics/мнение-эксперта_что-означает--федерализация--для-украины- /38500470 (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

ZN.ua. (2014). *Порошенко объявил о контрнаступлении против террористов на донбассе.* (Porosenko a terroristákkal szembeni ellentámadást jelentett be a donyec-medencében). Letöltve: https://zn.ua/POLITICS/poroshenko-obyavil-o-kontrnastuplenii-protiv-terroristov-na-donbasse-147118_.html (utolsó letöltés: 2024. november 24.)

Közlemények, tanulmányok, könyvrészletek

1. Andrékó G. (2025) *The question of the international isolation of the Russian Federation.* - In. Nemzetbiztonsági Szemle, Budapest, 12. évf (megjelenés alatt, befogadva, tervezett megjelenés 2025. január)
2. Andrékó G. (2024). *Introduction: Key Objectives and Main Conclusions of the Volume, in: 2022 A World Ruled by Geopolitics. Facts, Doubts and Trends in an Uncertain World.* - In: Bernek, Ágnes; Andrékó, Gábor; Faust, Anita; Simon, László 2022 A World Ruled by Geopolitics. Facts, Doubts and Trends in an Uncertain World, Budapest, Hungary: Neumann Lapkiadó és Kommunikációs Kft. 224 p. pp. 12-24.
3. Andrékó G. (2024). *Russia's Great Power Status and its Perception of World Order (2008-2022), in: 2022 A World Ruled by Geopolitics. Facts, Doubts and Trends in an Uncertain World.* - In: Bernek, Ágnes; Andrékó, Gábor; Faust, Anita; Simon, László 2022 A World Ruled by Geopolitics. Facts, Doubts and Trends in an Uncertain World, Budapest, Hungary: Neumann Lapkiadó és Kommunikációs Kft. 224 p. pp. 100-130.
4. Andrékó G. (2024). *The Impact of Possible Outcomes of the Russia-Ukraine War on the New World Order, in: 2022 A World Ruled by Geopolitics. Facts, Doubts and Trends in an Uncertain World.* - In: Bernek, Ágnes; Andrékó, Gábor; Faust, Anita; Simon, László 2022 A World Ruled by Geopolitics. Facts, Doubts and Trends in an Uncertain World, Budapest, Hungary: Neumann Lapkiadó és Kommunikációs Kft. 224 p. pp. 200-209.
5. Andrékó G. (2024). *Oroszország, Ukrajna és Belarusz választási rendszerének és törvényhozási választásainak komparatív elemzése.* Területi Statisztika, Budapest, 2024, 64(2), pp. 236-267.
6. Andrékó G. (2023). *A területi diplomáciai hálózatok orosz nézőpontból.* – In: Bernek, Ágnes; Andrékó, Gábor; Faust, Anita; Simon, László Hálózati diplomácia – a területi hálózatok fontossága a 21. századi diplomáciai kapcsolatokban, Eurázsia Szemle, III. évf 4. sz.
7. Andrékó G. (2023). *Az orosz-ukrán háború lehetséges kimeneteleinek hatása az új világrendre, in: 2022 A geopolitika által uralt világ.* - In: Bernek, Ágnes; Andrékó,

- Gábor; Faust, Anita; Simon, László 2022 *A geopolitika által uralt világ*, Budapest, Magyarország: Neumann Lapkiadó és Kommunikációs Kft. 192 p.
8. Andr  k  G. (2023). *Oroszország nagyhatalmi státusza és világrend felfogása*, in: 2022 *A geopolitika által uralt világ*. - In: Bernek, Ágnes; Andr  k , Gábor; Faust, Anita; Simon, László 2022 *A geopolitika által uralt világ*, Budapest, Magyarország: Neumann Lapki d   s Kommunikációs Kft. 192 p. pp. 164-176.
 9. Andr  k  G. (2023). *Bevezetés: A tanulmánykötet kiemelt céljai és legfontosabb következtetései*, in: 2022 *A geopolitika által uralt világ*. - In: Bernek, Ágnes; Andr  k , Gábor; Faust, Anita; Simon, László 2022 *A geopolitika által uralt világ*, Budapest, Magyarország: Neumann Lapki d   s Kommunikációs Kft. 192 p. pp. 8-9
 10. Andr  k  G. (2023). *A koszovói válság ki j l sa napjainkban*. - Eurázsia Központ, Elemzések, Budapest, 2023/37.
 11. Andr  k  G. (2023). *Oroszország helyzete a Wagner-lázadás után*. - Eurázsia Központ, Elemzések, Budapest 2023/36
 12. Andr  k  G. (2023). *A „visszaford thatatlans gi mut t ” – a Kr m integrációs folyamata kapcsán*. - Eurázsia Központ, Elemzések, Budapest 2023/2
 13. Andr  k  G. (2022). *Az orosz külpolitika főbb jellemzői a posztszovjet időben 2008-2022 között*. - Eurázsia Központ, Elemzések, Budapest 2022/40.
 14. Andr  k  G. (2022). *Az orosz világrend felfogás*. - Eurázsia Központ, Elemzések, Budapest 2022/24
 15. Andr  k  G. (2022). *Az orosz nagyhatalmi szerep támogatása hard és soft power eszközökkel 2008 és 2022 között*. - In. Nemzetbiztonsági Szemle, Budapest, 10.  vf 2.sz. pp. 3-23.
 16. Andr  k  G. (2022). *Oroszország háborúja Ukrajnában – orosz érvek és orosz célok*. - Eurázsia Központ, Elemzések, Budapest 2022/12.
 17. Andr  k  G. (2022). *A Kr m-félsziget annekt l s nak orosz költségei és a folyamat visszaford thatos g nak kérdése*. – In. Külügyi Szemle, Budapest, 21, pp. 142-175.
 18. Andr  k  G. (2022). *A Kr m-félsziget és Oroszország egyesülésének visszaford thatatlans gi mut t ja*. - In: MH Transzformációs Parancsnokság, Honvéd

Tudományos Kutatóhely (szerk.) A biztonsági környezet változásai, Budapest, Magyarország: Zrínyi Kiadó. 245 p. pp. 171-184.

19. Andrékó G. (2021). *A kelet-közép-európai térséget befolyásoló geopolitikai hatások.* - Felderítő Szemle, 20. évf 4. sz., Budapest pp. 5-29.
20. Andrékó G. (2021). *A TIBEK – mint fúziós információs központ – centripetális hatása a magyar kormányzati döntésekre, különös tekintettel az értékelés és a tájékoztatás szerepére.* – In. Nemzetbiztonsági Szemle, online 9. évf 2. sz. Budapest pp. 29-43.
21. Andrékó G. (2020). *A 2015-ös migrációs mozgás második fázisa és hatása a vajdasági magyar közösségre.* – In. Felderítő Szemle, 19. évf 4. sz. Budapest pp. 102-149.
22. Andrékó G. (2020). *Az etnikai és a vallási tényezők centrifugális hatása a szerb- és az ukrán államra.* – In. Felderítő Szemle, 19. évf 3. sz. Budapest pp. 127-147.
23. Andrékó G. (1993). *A világ gazdasági, politikai erőközpontjainak és az EU szerepének kínai megítélése.* – In. Európai Tükör, Műhelytanulmányok: Az Integrációs Stratégiai Munkacsoport kiadványa, 15. munkacsoport, Budapest, pp. 25-35.